

Profiilin piirtämistä helmikuun pakkasyönä Senaatintorin itäosassa.

HELSINKI, SENAATINTORI 2011

HISTORIALLISTEN AJAN (1640-) KAUPUNKIALUEELLA TEHDYN
KAUKOJÄÄHDYTYSPUTKISTOJEN KAIVAMISEN ARKEOLOGINEN
VALVONTAKERTOMUS 2011

Markku Heikkinen
Helsingin kaupunginmuseo 2011

HELSENGIN
KAUPUNGIN
museo

ARKISTO- JA REKISTERITIEDOT

Kohteen nimi: Senaatintori 2011

Kunta: Helsinki

Kylä: Töölö

Kaupunginosa: Kruununhaka 01, Kluuvi 02

Kortteli: Tori ja katualueita: Senaatintori, Unioninkatu, Snellmaninkatu ja Aleksanterinkatu

Kiinteistötunnus: Senaatintori: 091-001-9902-0100; Snellmaninkatu: 091-001-9901-0100 ja Aleksanterinkatu 091-002-9901-0100

Omistaja: Helsingin kaupunki

Tutkimuksen laatu: Historiallisen ajan (1640-) kaupunkialueella tehdyn kaukojäähdytysputkistojen kaivamisen arkeologinen valvontakertomus 2011

Koordinaatit: ETRS-TM35FIN-tasokoordinaatit: N = 6672008;
Y = 386382

Helsingin koordinaatisto: x = 18338.4; y = 50164.4; z = n.
5,6 m

Pääkaivannon luoteiskulma: x = 18334.4; y = 50086.0
Pääkaivannon koilliskulma: x= 18336.2; y = 50241.6

Valvoja: Markku Heikkinen

Tutkimuslaitos: Helsingin kaupunginmuseo

Kenttätyöaika: 13.1.- 2.3.2011

Valvonta-alueen laajuus: 372 m²

Valvonnan kustantaja: Helsingin Energia

Tutkimuskustannukset: 26 085 €

Digitaalikuvat: HKM/Senaatintori 2010:1-574

Löydöt: KM 38879:1-79, diar.21.9.2011

Aikaisemmat tutkimukset kohteessa:

Helena Ranta/Helsingin kaupunginmuseo: Selostus Helsingin Senaatintorin valaisinpylväiden perustustöistä 20.5.-8.5.1986. **29.5.1986.**

Markku Heikkinen/Helsingin kaupunginmuseo: Helsinki, Valtioneuvoston linna 1995-96. Historiallisen ajan kaupunkikaivauksen kaivauskertomus. **18.7.1997.**

Markku Heikkinen/Helsingin kaupunginmuseo: Helsinki, Aleksanterinkatu, Fabianinkatu, Senaatintori lounaisnurkka ja kaakkoisnurkka, Sofiankatu, Yliopistonkatu, Yliopiston päärakennuksen pohjoinen sisäpiha, Kirkkokatu, Mikonkatu-Yliopistonkatu-Vuorikatu, Mariankatu ja Eteläesplanadi. Historiallisen ajan (1640-) kaupunkialueen katualueilla tehtyjen maarakennustöiden arkeologinen valvontakertomus 1997-1998, 2001-2003 ja 2004-2005 . **26.10.2005.**

Markku Heikkinen/Helsingin kaupunginmuseo: Helsinki, Aleksanterinkatu 2010. Historiallisen ajan (1640-) kaupunkialueella tehdyn kaukojäähdytys- ja kaukolämmitysputkistojen kaivamisen arkeologinen valvontakertomus 2010. **3.8.2011.**

Aikaisemmat löydöt kohteessa:

HKM XLV:1 (v. 1912 Senaatintori)
 HKM XLV:2-3 (v. 1912 Senaatintori)
 HKM XLV:39 (v. 1928 Senaatintori)
 HKM XLV:90 (v. 1949 Senaatintori)
 HKM XLV:314 (v. 1962 Senaatintori)
 HKM XLV:329-330 (v. 1972 Senaatintori)
 HKM XLV:658-689 (v. 1986 Senaatintori)
 KM 96010:1-96, 937-950, 1079 (v. 1995-96 Valtioneuvoston linna)

Kaivauskertomuksen
liitteet:

- 1 Karttaluettelo
- 2 Kartat
- 3 Digitaalikuvaluettelo
- 4 Kuvataulut
- 5 Löytöluettelo
- 6 Poistetut metalliesineet
- 7 Poistetut luut

Alkuperäinen raportti: Helsingin kaupunginmuseo

Kopiot (2 kpl): Museovirasto, arkisto- ja tietopalvelut, arkisto ja arkeologiset
kokoelmat
Helsingin Energia

TIIVISTELMÄ:

Helsingin kaupunginmuseo teki tammi-maaliskuussa 2011 Senaatintorilla arkeologisia tutkimuksia Helsingin Energian asentaessa kaukojäähdytysputket torin korkeammalla sijaitsevan osan eteläpuolelle. Putkia varten kaivettiin 160 metriä pitkä, kaksi metriä leveä ja 1.4 metriä syvä länsi-itä- –suuntainen kaivanto. Siitä erkani etelään päin kolme pienempää putkilinjaa.

Tutkimusalueella on sijainnut 1640-luvulta 1820-luvulle useita katuja, hautausmaa, asuinkortteli/päävartio ja kaupungin päätori. Ne kaikki raivattiin ja tasoitettiin 1810-1820 –luvuilla nykyisen Senaatintorin ja Aleksanterinkadun tieltä.

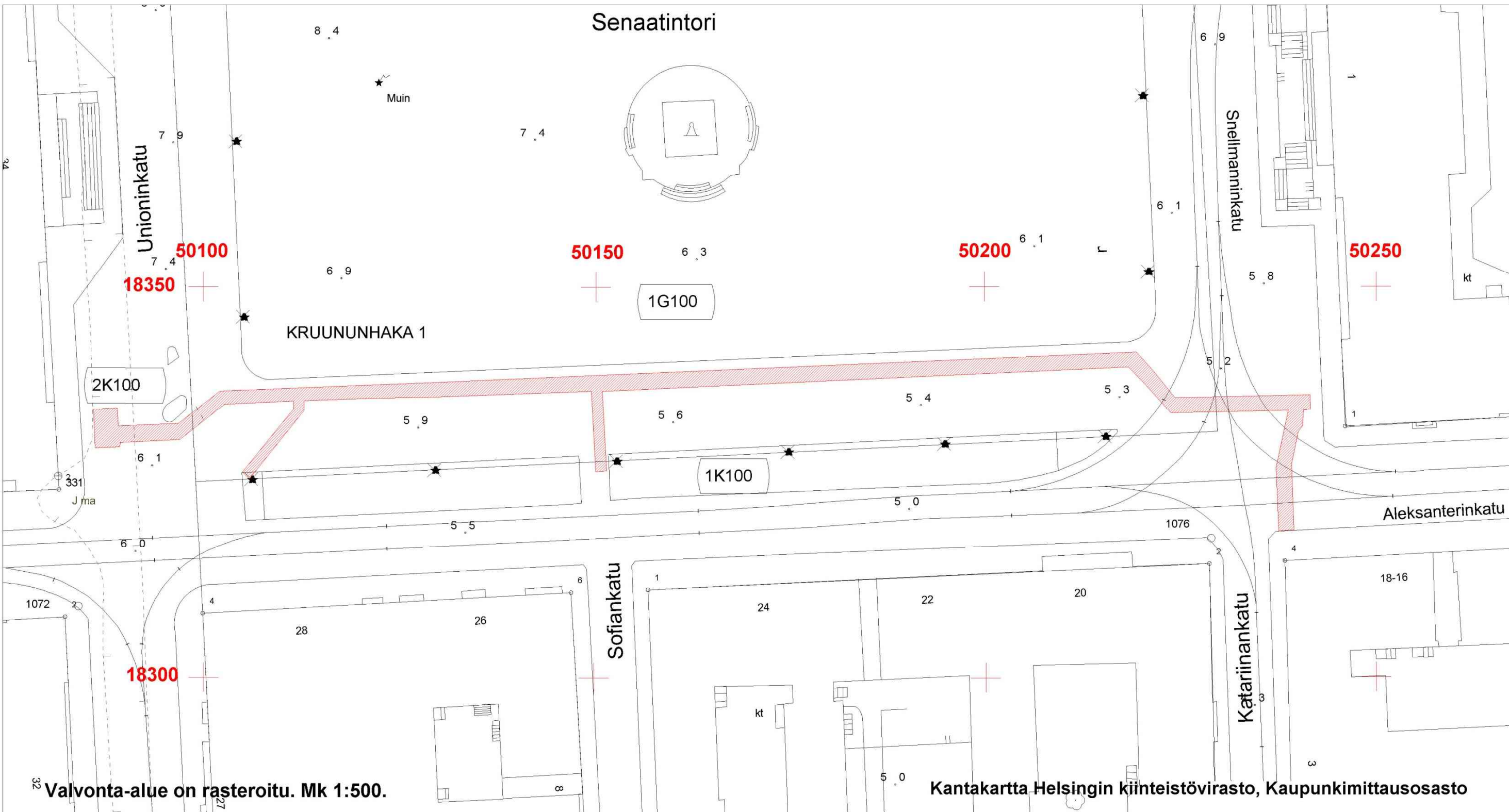
Entisten katujen kohdilla kaikki vanhat kerrokset olivat tuhoutuneet. Läntisimpänä sijainneen hautausmaan 1820-luvun lopun raivauksessa hautausmaa on tasoitettu nykyiselle korkeudelle, joten vain osa hautauskerrosta on säilynyt. Kiinteitä hautakammioita ei löydetty.

Hautausmaan itäpuolelta sijainneelta korttelialueelta löytyi entisen Itäisen Kirkkokadun varrelta kellarin jäännökset ja idempää toisen rakennuksen kaatunutta tiiliseinää. Niiden välissä profiileissa oli paljon kuopanneita, joiden pohjalla oli mm. hiiltä. Ne liittyivät alueen raivaukseen 1800-luvun alussa.

Itäisimmällä entisellä torialueella kerrokset olivat ohuita ja tasaisia. Puhdas hiekka oli lähellä nykyistä maanpintaa kohdissa, missä uudet putket ym eivät olleet aiheuttaneet häiriöitä. Vanhaa torikiveystä tuli esiin kaivannon itäisimmässä osassa kahdessa kohdassa.

Ote peruskarttalehdestä 2034 06 HELSINKI (1991). Mk 1:20 000.
Valvonta-alue on ympyröity.

SISÄLLYSLUETTELO

ARKISTO- JA REKISTERITIEDOT	1
TIIVISTELMÄ.....	4
PERUSKARTTAOTE	5
KANTAKARTTAOTE.....	6
SISÄLLYSLUETTELO.....	7
1. JOHDANTO	9
2. TUTKIMUSALUEEN SIJANTI JA TOPOGRAFIA.....	10
3. TUTKIMUSALUEEN HISTORIA.....	11
3.1 Läntinen Kirkkokatu	28
3.2 Läntinen kortteli, tontti n:o 2.....	33
3.3 Itäinen Kirkkokatu	45
3.4 Läntinen kortteli, tontti n:o 1.....	45
3.5 Suurtori	53
4. AIEMMAT ARKEOLOGISET HAVAINNOT KOHTEESSA JA LÄHIYMPÄRISTÖSSÄ.....	58
4.1 Senaatintorin 1900-luvun alkupuolen havainnot	58
4.2 Senaatintori 1986.....	58
4.3 Senaatintori 1995 (Valtioneuvostonlinna 1995)	60
4.4 Senaatintori 1998 (Aleksanterinkatu ym 1997-1998, 2001-3 ja 2004-2005)	67
4.5 Senaatintori ja Unioninkatu 2002 (Aleksanterinkatu ym 1997-1998, 2001-3 ja 2004-2005)	69
4.6 Aleksanterinkatu 2010	73
5. ARKEOLOGISET HAVAINNOT	78
5.1 Läntinen Kirkkokatu	79
5.2 Läntinen kortteli, tontti n:o 2.....	81
5.3 Itäinen Kirkkokatu	85
5.4 Läntinen kortteli, tontti n:o 1.....	87
5.5 Suurtori	96
6. TUTKIMUKSEN TULOKSET.....	101
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS.....	104

LIITE 1	Karttaluettelo
LIITE 2	Kartat
LIITE 3	Digitaalikuvaluettelo
LIITE 4	Kuvataulut
LIITE 5	Löytöluettelo
LIITE 6	Poistetut metalliesineet
LIITE 7	Poistetut luut

1. JOHDANTO

Talvella 2011 alettiin vihdoinkin toteuttaa jo kauemmin tiedossa ollutta Helsingin Energian uusien kaukojäähdytysputkien asentamista välillä Unioninkatu – valtioneuvoston linna/Katariinankatu. Kaukojäähdytysputkien sijoittaminen oli yhteydessä raitiotiekiskojen suunniteltuun siirtoon pohjoisemmaksi Senaatintorilla ja kaukolämpöputkien poissiirtämiseen uusien raitiotiekiskojen tieltä. Raitiotiekiskot jäivät lopulta entisille paikoilleen.

Putkilinja sijoitettiin lopulta Senaatintorin korkeammalla olevan osan eteläpuolelle Aleksanterinkadun pohjoisen ajoradan pohjoisreunaan. Vanhojen karttojen, arkistolähteiden, kirjallisuuden ja arkeologisten havaintojen perusteella tiedettiin putkikaivannon ja sen sivuhaarojen menevän kahden vanhan kadun, hautausmaan, yhden asuinkorttelin/päävartion ja kaupungin päätorin poikki.

Aikatauluvaikeuksien takia putkikaivannon kaivaminen osui arkeologisesti huonoimpaan ajanjaksoon. Tutkimukset suoritettiin melko yhtenäisenä jaksena Helsingin kaupunginmuseon toimesta 13.1.-2.3. 2010 kovien pakkasten aikana. Tutkimukset kustansi Helsingin Energia.

Tutkimukset päätettiin suorittaa valvontana maanrakennustöiden yhteydessä ilman suurempia tutkimuskaivauksia. Urakoitsijana toimineen Maalinjan työnjohtajan kanssa sovittiin kentällä avattavat osuudet ja tutkimukselle tarvittavat ajat sovittaen ne maanrakennustöiden etenemisvauhtiin. Yhteistyö oli erinomaista Helsingin Energian projektisuunnittelija Aleksi Siltarin ja Maalinjan puolelta Esa Hakkaraisen kanssa.

Kaivaminen suoritettiin etupäässä koneellisesti. Umpijäiset katukivet ja niiden alapuoliset ylimmät maakerrokset piikattiin koneellisesti. Nämä uudet täyttömaat ulottuivat noin 0.4-0.5 metrin syvyyteen. Kaivinkone kaivoi jääntyneen kerroksen alapuoliset kerrokset, joiden alla oli entisillä katualueilla ja torilla puhdasta hiekkaa. Hautausmaan kohdalla pintakerroksen alla oli hautauskerrosta jäljellä noin 0.8 metriä ennen puhdasta hiekkaa kaivannon pohjatason korkeudella. Hautausmaan itäpuolelta sijainneelta korttelialueelta löytyi entisen Itäisen Kirkkokadun varrelta kellarin jäännökset ja idempää toisen rakennuksen kaatunutta tiiliseinää. Niiden välissä profiileissa oli paljon kuopanneita, joiden pohjalla oli mm. hiiltä. Itäisimmällä entisellä torialueella kerrokset olivat ohuita ja tasaisia. Vanhaa torikiveystä tuli kaivannon itäosasta esiin useammassa kohtaa. Erilaisia betonikanavia, kaapeleita ja putkia oli hautausmaan länsiosan ja kaivannon itäpään kohdalla runsaasti.

Kaupunginmuseon tutkijat Markku Heikkinen ja Heini Hämäläinen kaivoivat lapioin ja pelkoin kerroskaivauksina joitakin hautoja, luukuopan ja muut tutkimusalueen mielenkiintoiset rakenteet. Dokumentointi keskittyi erityisesti kaivannon pohjoisprofiilin piirtämiseen, jonka teki Heini Hämäläinen. Markku Heikkinen valokuvasi profiilit ja rakenteet. Heini Hämäläinen piirsi kartat puhtaaksi MapInfo -ohjelmalla. Hän myös luetteloi löydöt kaupunginmuseon Siru-tietokantaan KM -numeroin varustettuna. Sanna Niemi-Pynttari konservoi metalliesineet ja allekirjoittanut laati raportin.

2. TUTKIMUSALUEEN SIJAINTI JA TOPOGRAFIA

Tutkimusalue sijaitsi Helsingin kantakaupungissa historiallisella kaupunkialueella, kaupungin keskeisimmällä torilla, Senaatintorilla, ja se eteläpuolella Aleksanterinkadulla. Pääkaivannon pituus oli noin 160 metriä ja leveys kaksi metriä. Unioninkadun, Sofiankadun ja Katariinankadun kohdalla oli pienemmät kaivannot etelään päin. Kahdessa ensiksi mainitussa ne yhtyivät aiemmin tehtyihin putkiin.

Helsingin asemakaava pysyi noin 180 vuotta samana kaupungin Vantaanjoen suulta vuonna 1640 tapahtuneesta siirrosta lähtien kaikista tulipaloista ja sodista huolimatta. Kaupungin uusi vuoden 1812 asemakaava sen sijaan muutti kortteleiden ja katujen linjauksia ja topografiaa merkittävästi. Tutkimusalueen eteläpuolella Aleksanterinkadulla kaupungin harvojen kivirakennusten takia asemakaava pysyi kuitenkin muuttumattomana.

Tutkimusalueen kohdalla on tapahtunut suuria muutoksia, sillä kohdalla sijanneet kaksi korttelia, tori ja kadut muutettiin torialueeksi, Senaatintoriksi, uudessa asemakaavassa. Tutkimusalueen läpi on mennyt pohjois-etelä – suuntaisia katuja, joiden paikalla on nykyisinkin katuja tai kadusta on jäljellä kadun eteläosa. Unioninkadun kohdalla oli Läntinen Kirkkokatu, Sofiankadun linjalla Itäinen Kirkkokatu ja Katariinankadun-Snellmanninkadun kohdalla kaupungin tori, Suurtori. Kirkkokatujen välissä sijaitsi hautausmaa ja kirkko. Itäisen Kirkkokadun ja Suurtorin välissä oli yksityisten ja/tai kruunun hallussa ollut kortteli. Tutkimusalueen itäosassa oli sijainnut Suurtori.

Nykyisin alueen topografia on hyvin tasaista. Unioninkadusta itään Senaatintori/Aleksanterinkadun pohjoinen ajorata laskeutuu hitaasti itään päin. Unioninkadun kohdalla katu on korkeudella 6.1 m mpy ja valtioneuvoston linnan edessä korkeudella 5.2 m mpy. Senaatintori kohoaa tasaisesti kohti pohjoista. Pohjoisosa on Hallituskadun kohdalla korkeudella 9.3 - 8.2 m mpy.

Alueen ympäristön topografiaa on muutettu kaupungin vuoden 1812 asemakaavan takia voimakkaasti. Aiemmissä tutkimuksissa Unioninkadulla ja Yliopistonkadulla todettiin vanhojen kulttuurikerrosten kadonneen kokonaan. Katujen alla oli tasainen louhittu kallio, jonka päällä oli täyttökerroksia ennen katukiveystä. Aleksanterinkadulla Unioninkadusta länteen todettiin maastoa loivennetun Aleksanterinkatua rakennettaessa Kluuvinlahden poikki 1800-luvun alussa. Toisaalta Senaatintorin itälaidassa pohjoiseen mentäessä Senaatintorin pinta kohoaa nopeammin kuin entisen Suurtorin pinta. Uusi kiveys ja sen täyttömaat on laitettu vanhan kiveyksen päälle suoraan.

Kulttuurikerrosten alla luonnollinen maaperä oli koko alueella kaivetulla syvyydellä hiekkaa. Savikerroksia tai kalliota ei tullut esiin mistään.

3. TUTKIMUSALUEEN HISTORIA

Uusi Helsinki 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa

Alun perin Vantaanjoen suulle vuonna 1550 perustettu Helsinki siirrettiin 1640 nykyiselle paikalleen Vironniemelle. Uutta Helsinkiä kohtasi 5.8.1654 raivoisa tulipalo, joka tuhosi kolme neljännestä kaupungista. Julkiset rakennukset kivistä Kristiinan kirkkoa myöten tuhoutuivat, ja kaupungin rakentaminen piti aloittaa alusta Kaupungin tonttien rakennuksista kuin niiden omistajistakaan ei ole tietoja ennen vuotta 1696/1707.

Vanhin säilynyt tarkka kaupunkimittaus Helsingistä on Lars Forssellin kartta vuodelta 1696, jonka Niels Avander uudisti 1707¹. Karttaan on piirretty kaupunginosien, tonttien, tonttinumeroiden, katujen ja torien lisäksi julkiset rakennukset. Yksityisten omistamia rakennuksia karttaan ei ole merkitty kuten ei muihinkaan Ruotsin ajan karttoihin. Karttaan liittyy vuoteen 1707 ajoittuva tonttiluettelo, josta selviävät tonttien omistajat ja koot.²

Helsinki oli jaettu tori keskipisteenä neljään kortteliin eli kaupunginosaan, joiden nimet olivat Suo, Kluuvi, Läntinen tulli ja Kalastajamäki. Kaupungissa oli 284 asuintonttia, joista kymmenkunta oli autiona ja muutama viljelyskäytössä. Asukkaita oli 1300–1700.³ Myöhemmin, 1700-luvulla, kaupunginosien rajat ja nimet muuttuivat. Helsinki jaettiin silloin Pohjoiseen, Itäiseen, Eteläiseen ja Läntiseen kortteliin, jotka yhtyivät päätorilla.

Nykyisen Aleksanterinkadun kohdalla oli satamasta Suurtorille johtava pääkatu, Suurkatu. Myös Kuninkaankatuna tunnettu katu oli nykyisen Aleksanterinkadun keski- ja eteläosan kohdalla. Suurtori sijaitsi nykyisen Senaatintorin itäisimmässä osassa ja Valtioneuvoston linnan länsisiiven kohdalla. Torin pohjoislaidassa kohosi puinen kaksikerroksinen raatihuone. Torin äärellä tai lähistöllä olivat koulu ja vauraimpien kauppiaiden talot ja korttelin päässä torin länsipuolella puinen Pyhän Hengen kirkko hautausmaineen ja puinen kellotapuli vielä 1600-luvun lopulla.

Suurkadun itäpäässä sijaitsi Laivasilta eli kaupungin päälaituri ja sen pohjoispuolella aukio, joka oli Laivasatama eli Kaupunginsatama nykyisessä Pohjoissatamassa Meritullintorin kohdalla. Aukion kohdalla on nykyisin Vanha tulli- ja pakkahuone. Aukion pohjoispuolella korkeammalla kalliolla kohosi vuoden 1654 palon jälkeen rakennettu maaherran residenssi useine rakennuksineen. Laivasatamassa ja Kaupunginlahdessa eli Eteläisessä kaupunginsatamassa nykyisen Eteläsataman kohdalla oli kalastajien ja kauppiaiden laitureita ja ranta-aittoja.

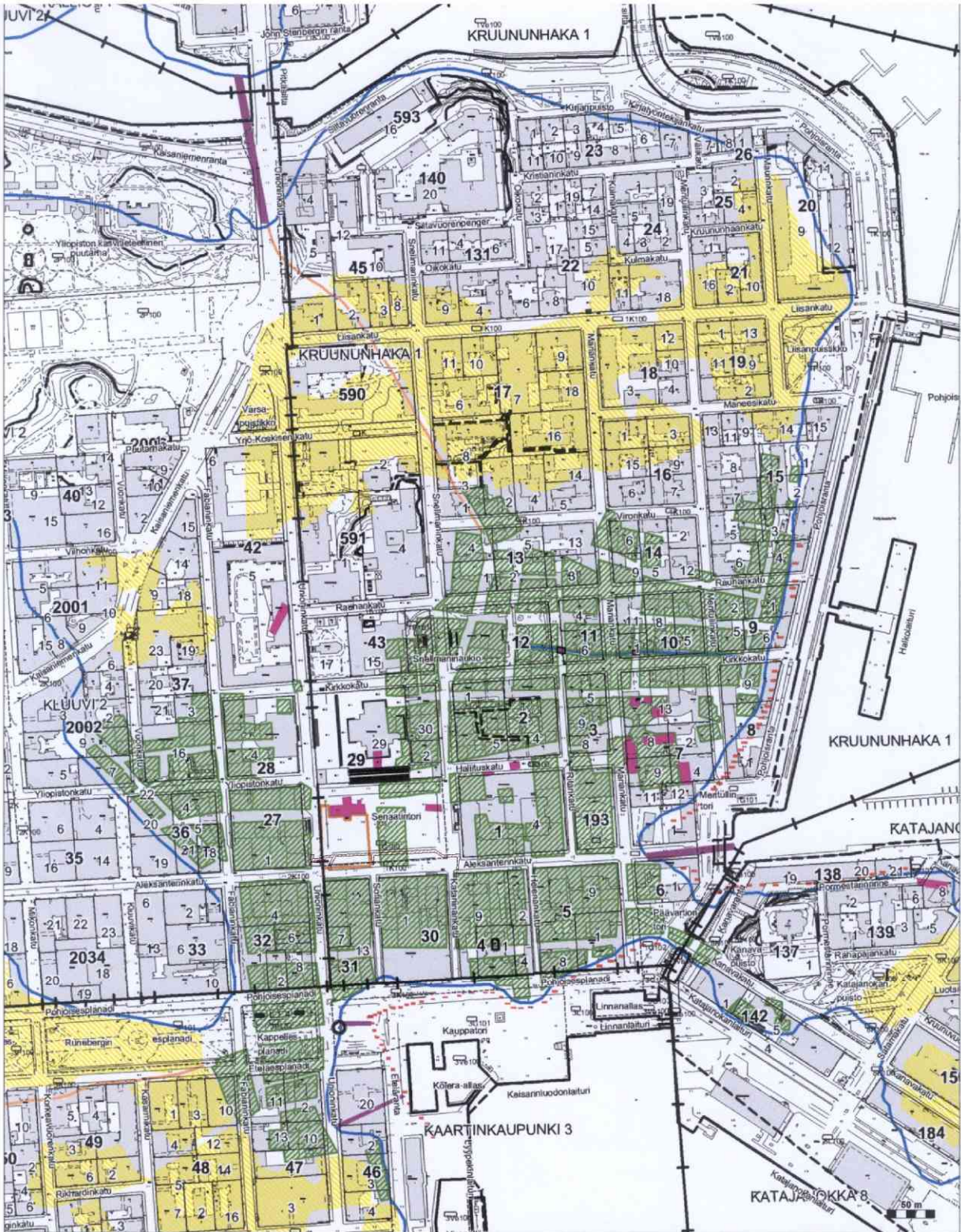
¹ Geometrisk Grundrijting Öfver Stapel Staden Hellsingfors i Nyhland och alle des tiilhörige åkrar afmätte ANNO 1696 af Sahl Lars Forsell renoverat och beskrfwen ANNO 17070. Signum: lantmät. Lev. 1892. Nr 27 (kartavd. m. format), Riksarkivet, Ruotsi.

² *Beskrifning till Helsingfors Stadz Tompter och åkrar, såssom dhe A:o 696 äre refwadhe och Characterade. Riksarkivet. Lantmäteristyrelsens leveranser 1892/61. Kartavd., kartbok stående. Alkuperäinen Riksarkivet, Stockholm; Kopio: Berndt Aminoffin kokoelma, Tonttistoriallinen kortisto, D. toimitteet, Dc 1 Jäljennökset ja otteet tonttikirjoista. Forssell-Avanderska tomföörteckningar 1696–1707 (samt) åkerföörteckning, HKA.*

³ Suolahti 1950: 348–349.

Helsinki 1696/1707. Lars Forsellin kaupunkimittauskartta vuodelta 1696, jonka Nils Avander on uudistanut vuonna 1707. Riksarkivet, Ruotsi.

Kantakartta © Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Maanmittausosasto

HELSINKI 1696

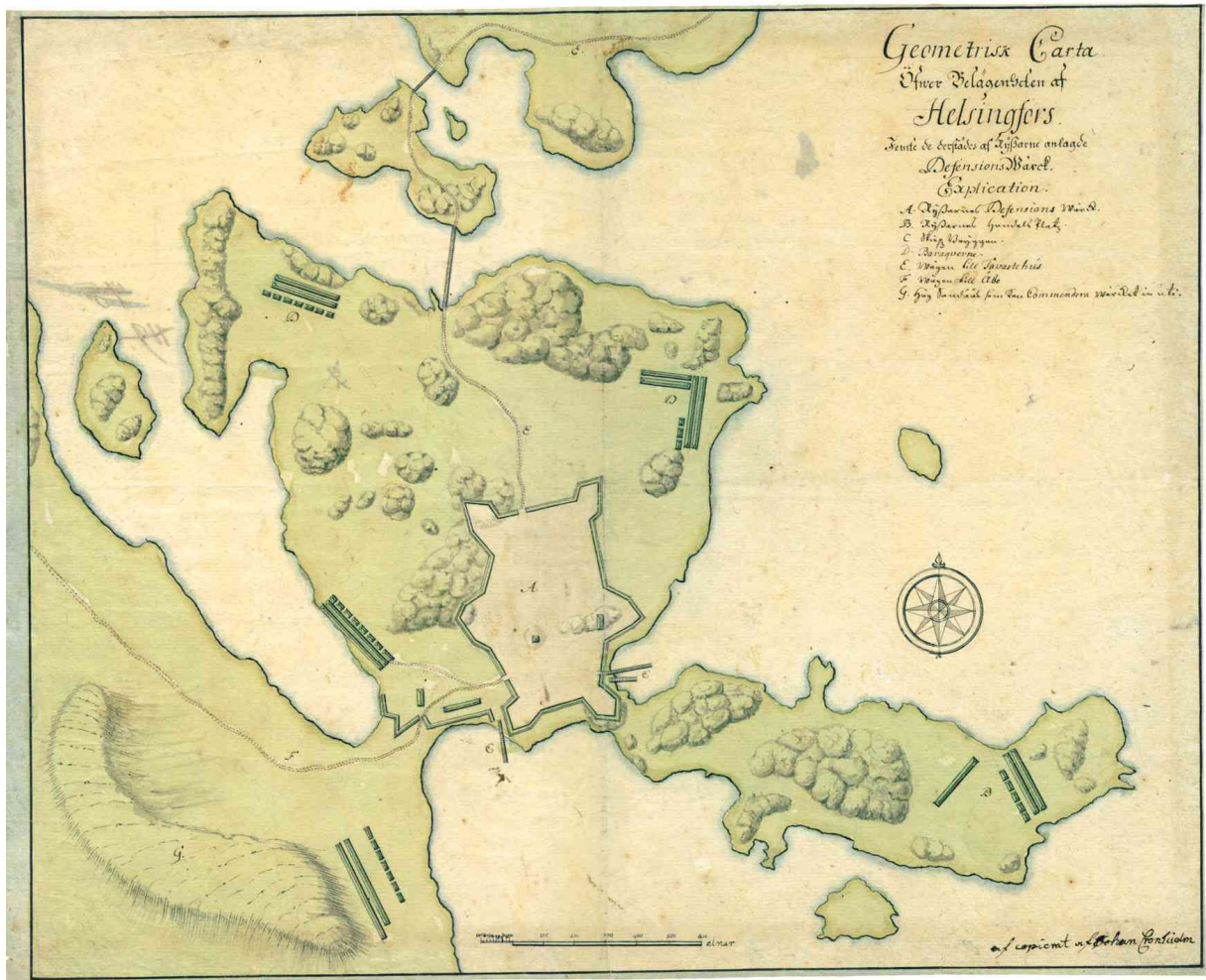
Forssell - Avanderin kartta vuodelta 1696/1707

	= tontti		= ranta-aitta
	= pelto		= kirkkotarhan aita
	= rakennus		= rantaviiva / oja
	= laituri / silta		= tie

Museovirasto/RHO/T.Mökkönen 2002

Forssell-Avanderin kartta sijoitettuna kantakartan päälle. Valvonta-alue on merkitty punaisella.

Lähde: Mökkönen, Teemu 2002: Helsinki - Helsingfors. Kaupunkiarkeologinen inventointi. Museovirasto, Rakennushistorian osasto.

Helsinki vuonna 1721. Venäläisten linnoitus Helsingissä Uudenkaupungin rauhan jälkeen vuonna 1721. Kartassa näkyvät venäläisen linnoituksen ja parakkien lisäksi tiet, sillat, kellotapuli ja laivasillat. Muita rakennuksia ei ole merkitty. Krigsarkivet, Ruotsi.

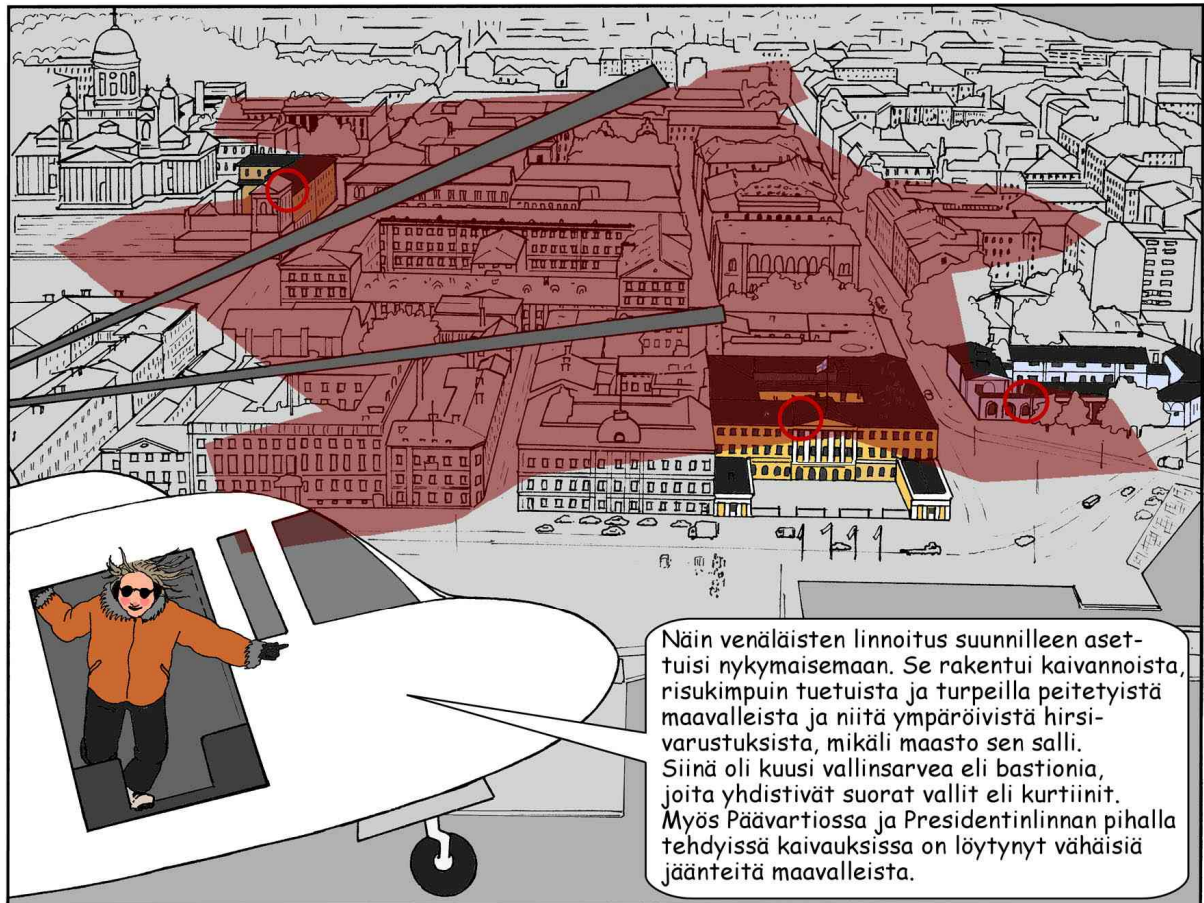
Kaupunki oli tiheään rakennettu, ja keskimääräinen tonttikoko oli 500–700 neliometriä. Tavallisten kaupunkilaisten talot olivat vain muutamia huoneita käsittäviä yksikerroksisia hirsirakennuksia, joiden vuoraamattomat seinät olivat maalaamattomia ja katot turve- tai malkakattoja. Rakennuksissa oli savupiipulliset uunit ja muutamia pieniruutuisia, luukuilla suojattavia lasi-ikkunoita. Savupiritit olivat edelleen yleisiä, vaikka ne olivat palovaaran takia turmiollisia.

Varakkaimmat kauppiat asuivat isoissa taloissa, mutta nekin olivat vielä yksikerroksia puurakennuksia. Suuret taloudet tarvitsivat runsaasti tilaa elintarvikkeille, tarvekaluille ja kauppatarvoille. Rakennuksilla suljetut pihapiirit täyttyivät aitoista, talleista, navetoista, pienkarjan tiloista, oluenpano- ja leivintuvista, saunoista, vaunuliitereistä ja muista ulkorakennuksista. Siten heidän tonttiansa koko ja rakennusmäärä olivat huomattavasti suurempia kuin tavallisten kaupunkilaisten. Rakennusten väliin jääneet aukot suljettiin aidoin ja portein, ja sisäänkäynnit olivat pihan puolella.⁴

⁴ Suolahti 1950: 331; Kärki 1982: 49–62.

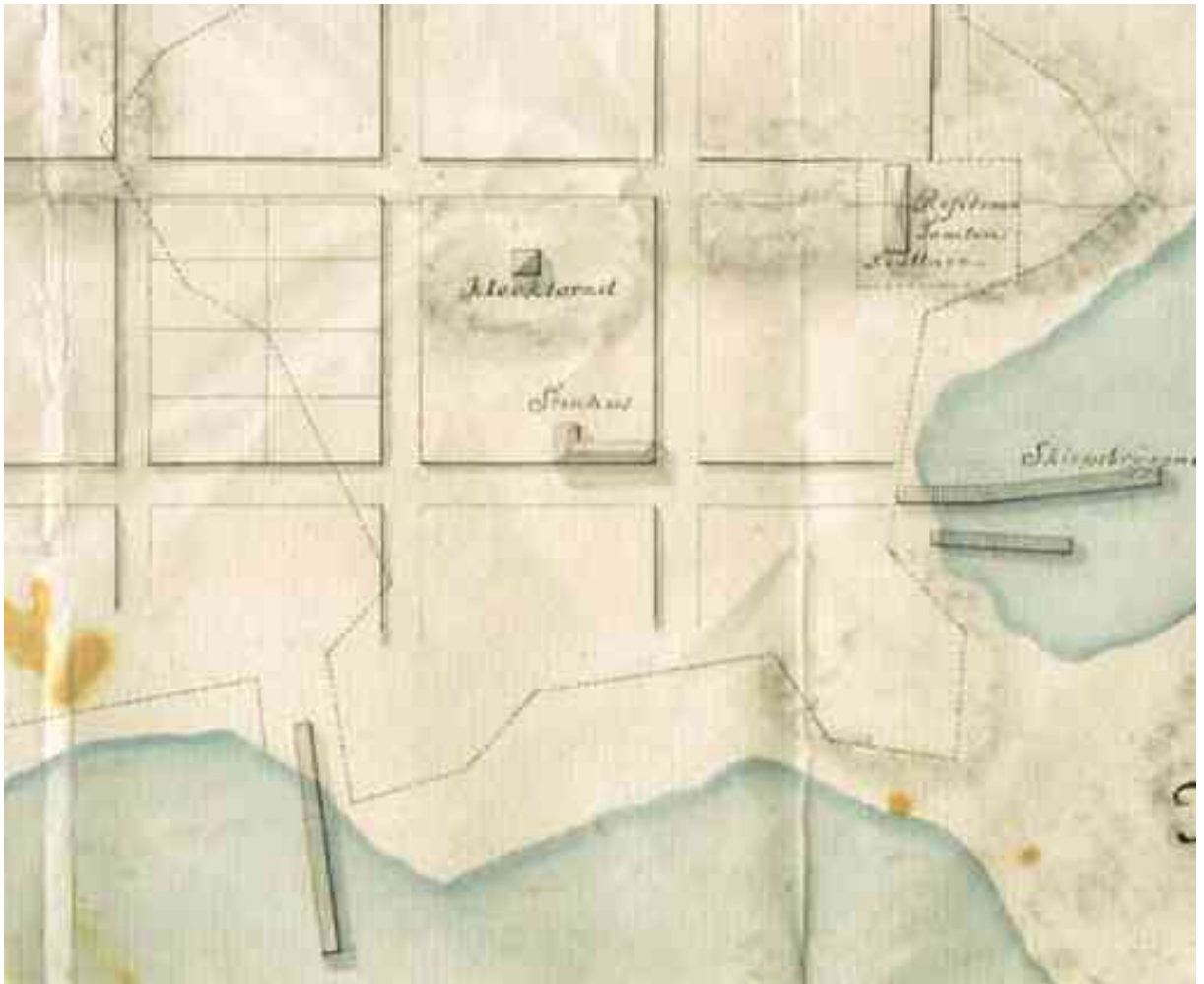
Osasuurennus edellisestä kartasta. Krigsarkivet, Ruotsi.

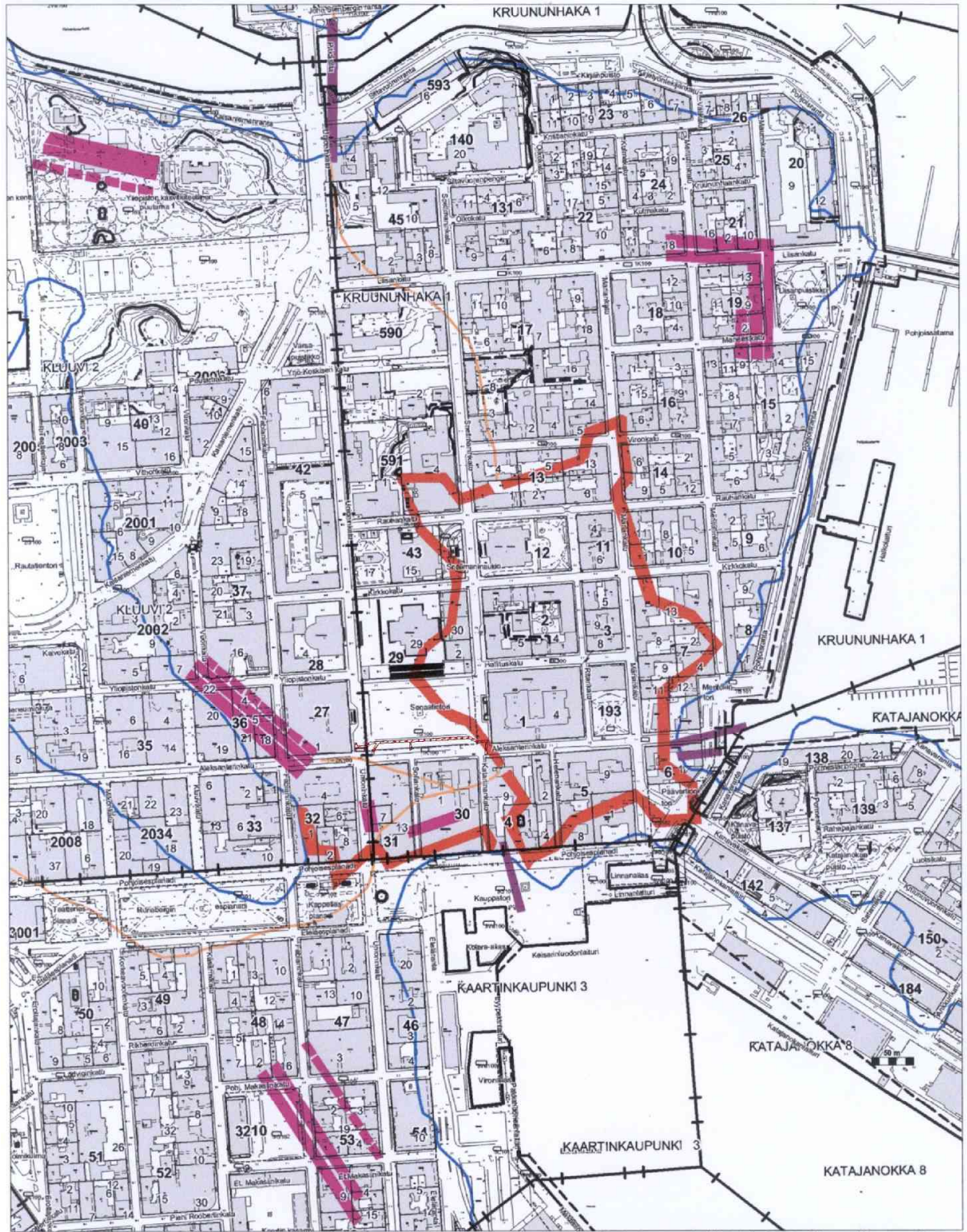
Venäläisten linnoitus sijoitettuna nyky-Helsinkiin. Jaana Mellasen piirtämä sarjakuvaruutu kaupunginmuseon Helsinki Helsingin alla -teoksesta.

Axel von Löwenin ruutuasemakaavaehdotus vuodelta 1723. Kartassa näkyvät olemassa olleet tiet, sillat, kellotapuli, laivasillat ja kaupungin ainoa kivirakennus Burgmanin talo. Venäläisten linnoitus ja parakit on merkitty pisteviivoin karttaan. Krigsarkivet, Ruotsi.

Osasuunnos edellisestä kartasta. Krigsarkivet, Ruotsi.

Kantakartta © Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Maanmittausosasto

HELSINKI 1721

Venäläisten kenttälainnointusta kuvaava kartta
vuodelta 1721

—	= linnoitus	—	= rantaviiva
■	= rakennus	—	= tie
—	= laituri		

Museovirasto/RHO/T.Mökkönen 2002

Vuoden 1721 kartta sijoitettuna kantakartan päälle. Valvonta-alue on merkitty punaisella rasterilla. Lähde: Mökkönen 2002.

Helsinki Ruotsin ajan lopulla

Helsingin asemakaava oli 1700-luvulla lähes samanlainen kuin 1600-luvulla. Suurtorin pohjoislaidalla sijaitsi kaupungin isonvihan jälkeen vuonna 1730 valmistunut puinen raatihuone, joka purettiin 1785. Uusi kivinen raatihuone kohosi hiukan pohjoisemmaksi vasta vuonna 1804. Torin länsilaidassa oli päävartio, joka oli siirretty sinne torin koillisosasta vuonna 1751. Siirron yhteydessä tori kapeni länsireunalta. Vanhassa päävartiossa ja myöhemmin sen korvanneessa rakennuksessa oli palovahdin päävartio. Torin muilla reunoilla oli merkittävimpien porvareiden talot. Pyhän Hengen kirkon paikalle oli vuonna 1727 valmistunut Ulrika Eleonoran kirkko. Hautausmaa sijaitsi edelleen kirkon eteläpuolella. Kaupunkikuvaa hallitsivat yksikerroksiset, hirsipintaiset puutalot. Julkisivujen lautavuoraus ja punamultaus olivat vasta vähitellen yleistymässä.

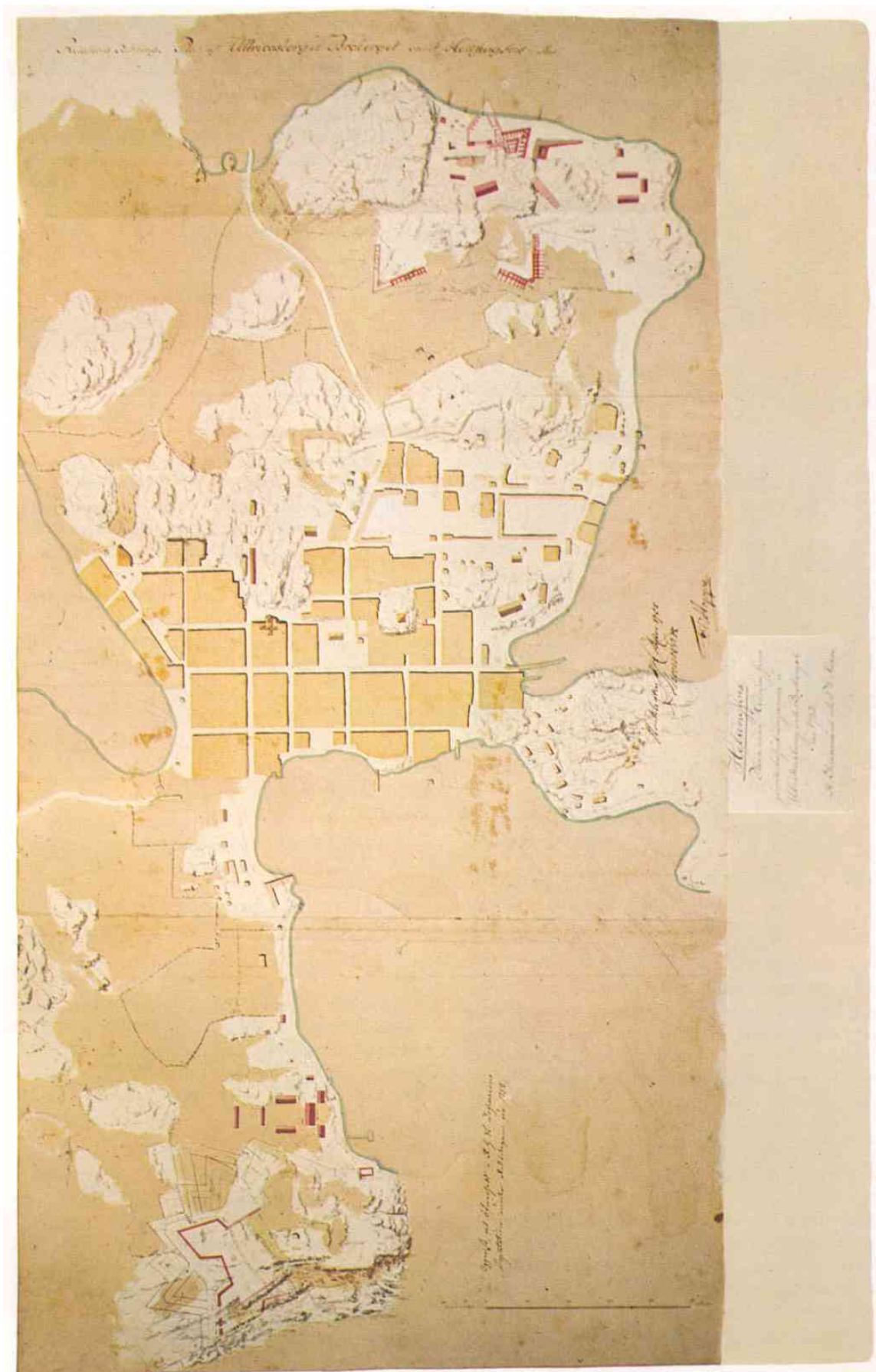
Vuosisadan puolivälissä Helsingistä tuli Ruotsin neljänneksi suurin merikaupunki. Viaporin linnoituksen rakentaminen vilkastutti kaupungin kehitystä. Linnoitus toi kaupunkiin kivrakentamisen taitajia, rakennusmateriaaleja ja uusia tyyli vaikutteita. Helsingin puolitoistatuhantinen asukasmäärä kaksinkertaistui 1700-luvun loppuun mennessä.

Raati ja vaurastuneet kauppiat rakennuttivat 1750-luvulta lähtien useita kivitaloja kaupungin ainoan 1600-luvun lopussa valtioneuvoston linnan kaakkoisnurkan kohdalle valmistuneen kivrakennuksen, entisen Torsten Burgmanin talon, rinnalle. Suurtorin etelälaitaan valmistui 1757 Sederholmin talo, joka on nykyisin kantakaupungin vanhin talo.⁵ Sen länsipuolella olevat kivitalot nykyiseen Unioninkatuun saakka rakennettiin vuoden 1761 tulipalon jälkeen, jolloin kuningas käski rakentaa kivitaloja tuhoutuneiden tilalle. Sederholmin talosta itään, entistä Torsten Burgmanin taloa vastapäätä, oli 1700-luvun lopussa puisia yksi- ja kaksikerroksisia asuinrakennuksia, olipa Anders Byströmin talossa vielä 1773 turvepeitteinen tuohikatto.

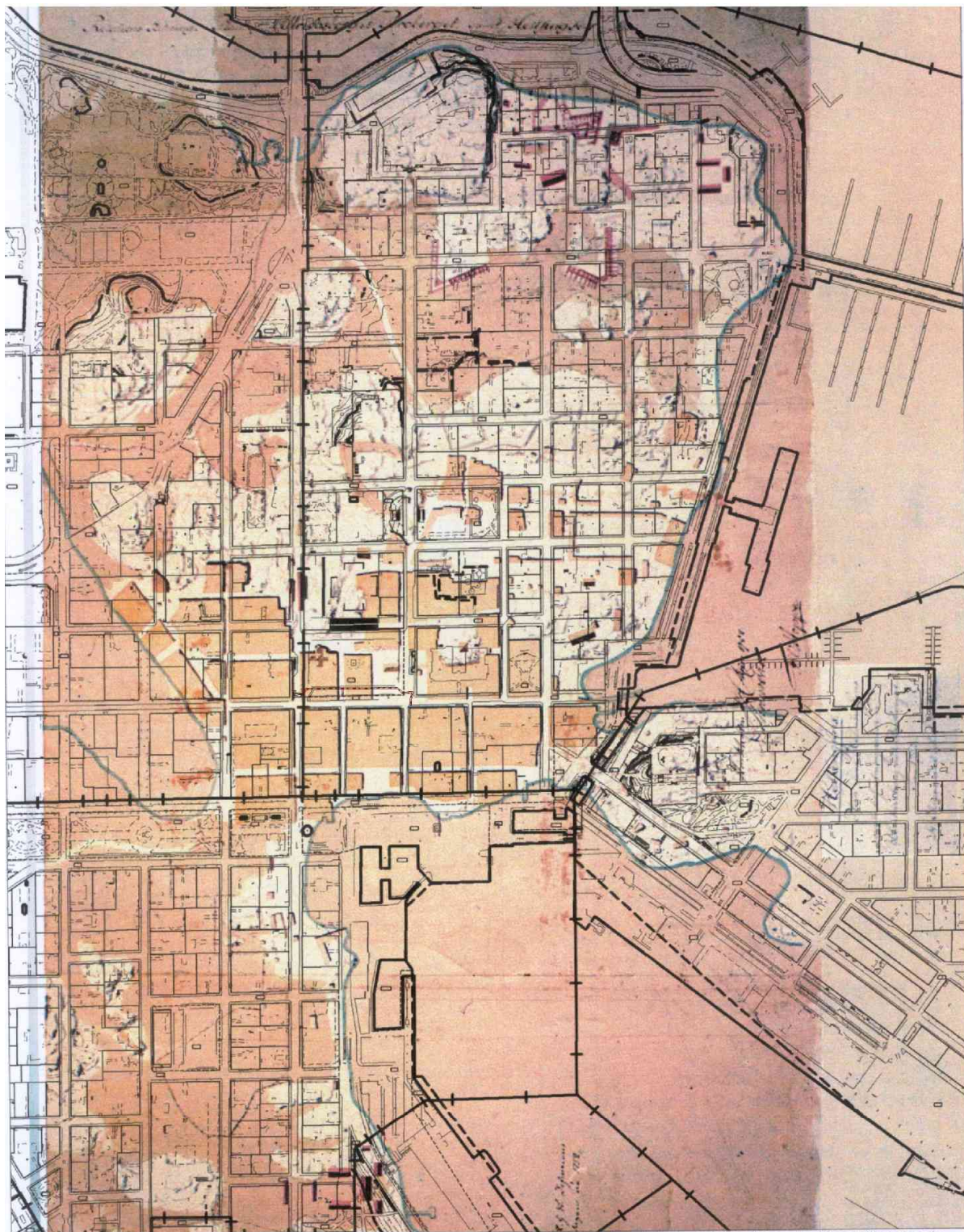
Valtioneuvoston linnan sisäpihan kohdalla sijainneella kalliolla, Kellovuorella, oli kivinen kellotapuli 1700-luvun alusta ja sen pohjoispuolella kivinen koulutalo vuodesta 1759. Valtioneuvoston linna itäpuolisen Vuorikadun, nykyisen Ritarikadun, toisella puolella oli kruunun omistama puurakennus, Hallitustalo, vuodesta 1750. Siihen pohjoisessa rajoittuvalla tontilla oli vuodesta 1745 puinen kirkkoherranpuustelli eli rovastinpappila, jonka päärakennuksen julkisivu oli itään päin. Hallitustalon itäpuolelle, sen ja meren väliin muodostui tori, Packhustorget tai Guvernementsplatsen, jonka keskellä Laivasillan luona oli vuodesta 1765 tiilestä rakennettu pakka-, vaaka- ja tullihuonerakennus. Sen asemakaavaan nähden vino asema johtui suunnitelmista tehdä siitä kaupungin ympärille rakennettavan linnoitusmuurin osa. Rakennus on nykyisen kantakaupungin toiseksi vanhin kivrakennus. Sen tieltä purettiin vuonna 1736 valmistunut puinen meritullirakennus.⁶

⁵ Merisalo 1996: 266–312.

⁶ Hornborg 1950: 244, 259 ja 596.

Helsinki vuonna 1752. A. Ehrensvärdin ja F.W. Hoppen allekirjoittama kartta, jossa kaupungin ympärille suunnitellut linnoitukset näkyvät heikosti hahmoteltuina. Rakennetun kaupunkialueen pohjoispuolella näkyy vielä isonvihan aikaisen venäläisen linnoituksen bastioneja. Krigsarkivet, Ruotsi.

HELSINKI 1752

Ehrensvärdin ja Hoppen allekirjoittama kartta
vuodelta 1752

Museovirasto/RHO/T.Mökkönen 2002

Vuoden 1752 kartta sijoitettuna kantakartan päälle. Valvonta-alue on merkitty punaisella rasterilla. Lähde: Mökkönen 2002.

Helsinki vuonna 1767. O.J. Wijnbladhin kartta vuodelta 1767. Krigsarkivet, Ruotsi.

Kantakartta © Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Maanmittausosasto

HELSINKI 1767

Wijnbladhin kartta vuodelta 1767

Museovirasto/RHO/T.Mökkönen 2002

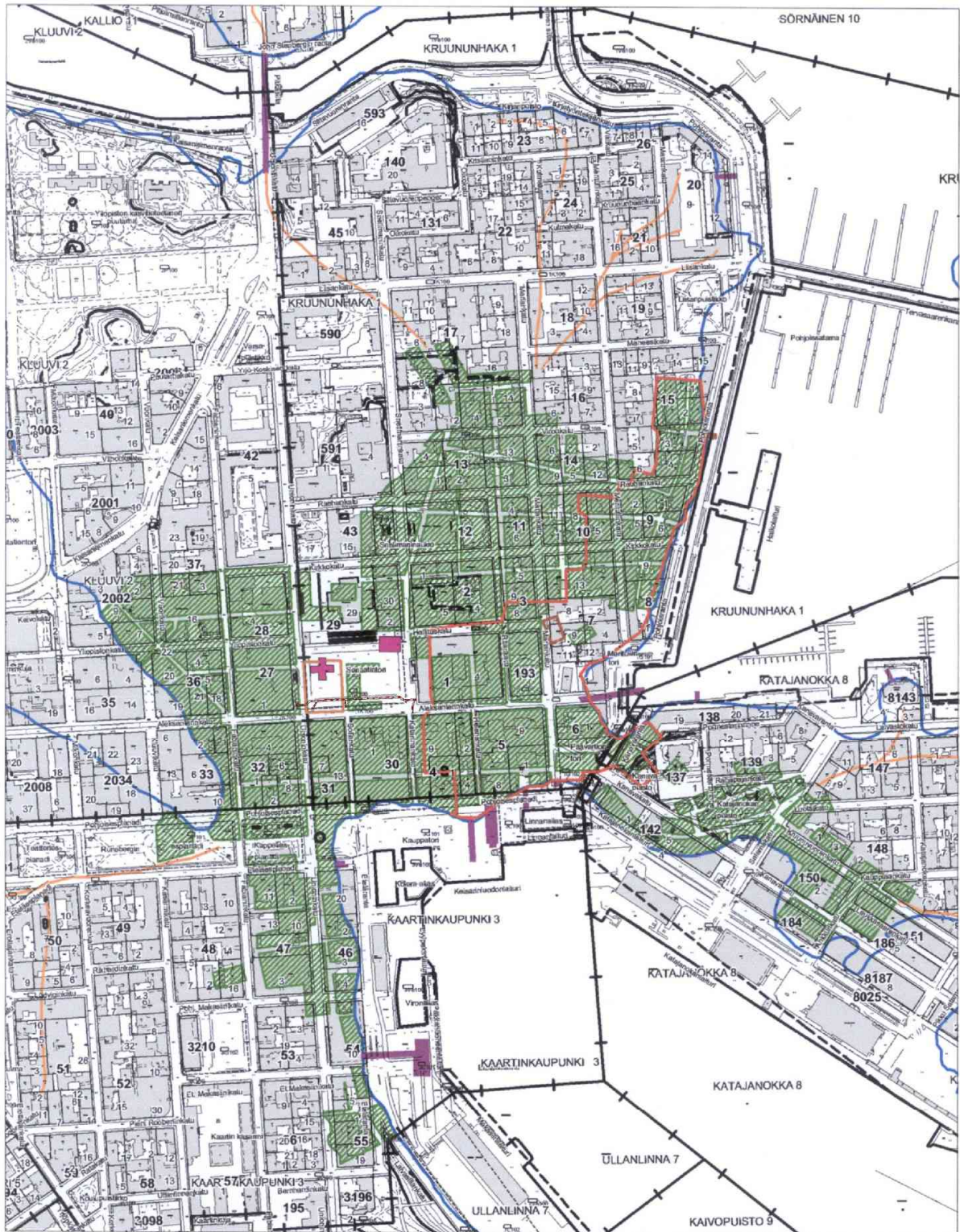
Wijnbladhin vuoden 1767 kartta sijoitettu kantakartan päälle. Valvonta-alue on merkitty punaisella rasterilla. Lähde: Mökkönen 2002.

Louis Belanger'n keskeneräinen viivaetsaus Helsingin Eteläsatamasta vuonna 1798. Belanger on ottanut vapauksia esittäessään kaupungin yksityiskohtia, mutta yleisilme lienee silti aito. Kuvan vasemmassa reunassa on Ulrika Eleonoran kirkko nykyisen Senaatintorin länsireunan kohdalla. Keskellä on kellotapuli nykyisen Valtioneuvoston linnan kohdalla. Sen etuosaan on yhdistetty mielikuvituksen tuottama rakennus isoine ikkunoineen. Kellotapulin takana näkyy mansardikattoinen koulu. Kellotapulin oikealla puolella on armeijan ylipäällikön talo. Alkuperäinen Kungliga biblioteket, Ruotsi. Kuva: HKM.

Helsinki 1809. Ilmeisesti A. Silvanin vuoden 1808 tulipalon tuhoja esittävä kartta. Palaneet alueet on merkitty harmaalla. HKM.

Kantakartta © Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Maanmittausosasto

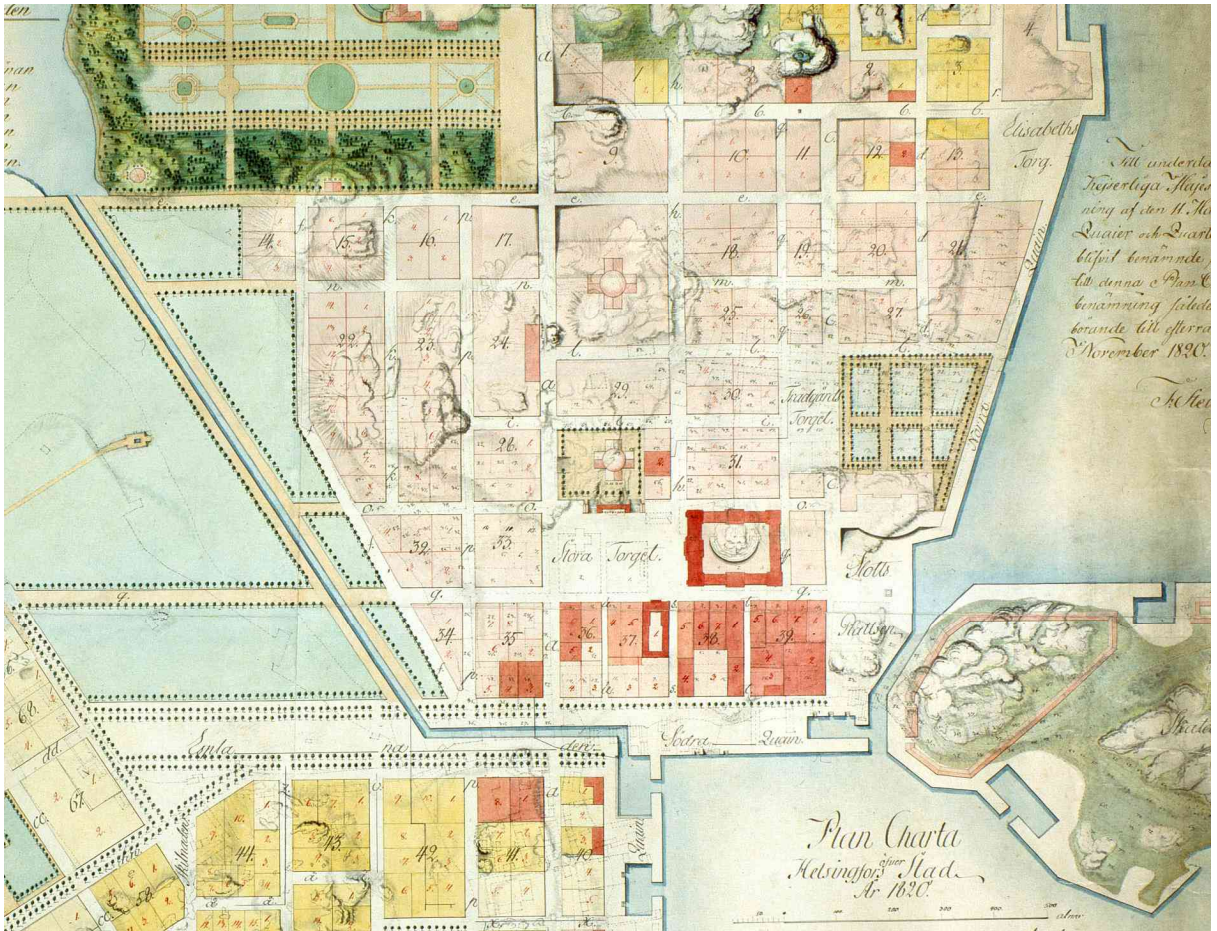
HELSINKI 1810

Kocken asemakaavaehdotus vuodelta 1810 -ehdotuksen pohjana toimiva olemassa oleva kaupunkirakenne

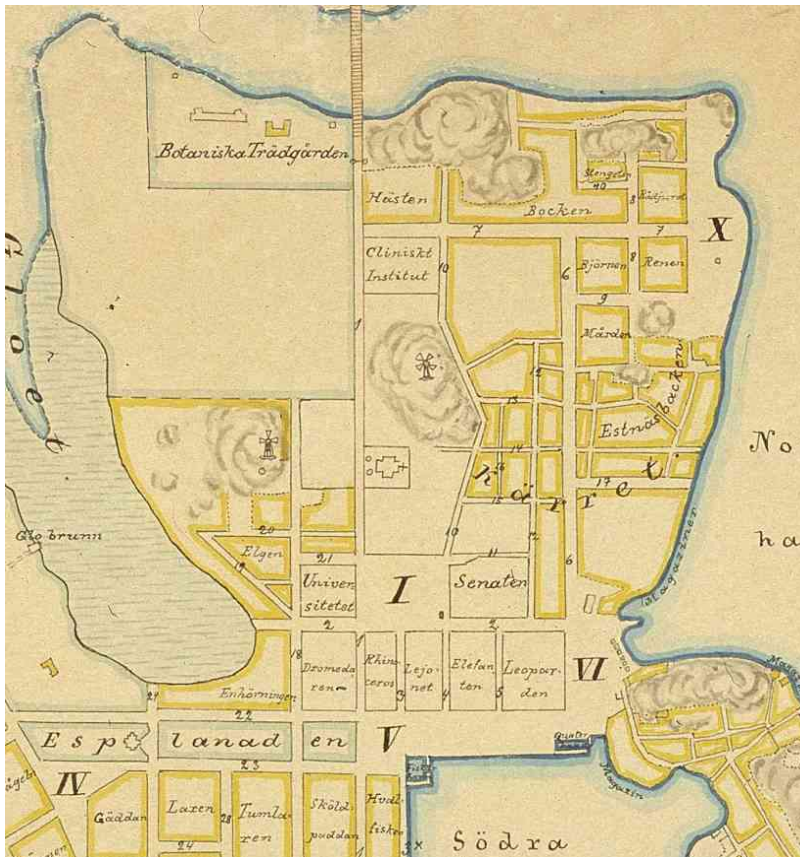
	= kortteli		= kirkkotarhan aita
	= rakennus		= rantaviiva
	= laitur		= tie
	= v. 1808 tulipalon tuhoama alue		

Museovirasto/RHO/T.Mökkönen 2002

Vuoden 1809 kartta sijoitettuna kantakartan päälle. Valvonta-alue on merkitty punaisella rasterilla. Lähde: Mökkönen 2002.

Helsinki vuonna 1820. Anders Kocken laatima kaupungin uudelleenrakentamisen edistymistä kuvaava kartta. Vanha tonttijako on kuvattu katkoviivalla. Kansallisarkisto.

Asemakaavan todellinen tilanne Helsingissä vuonna 1833.

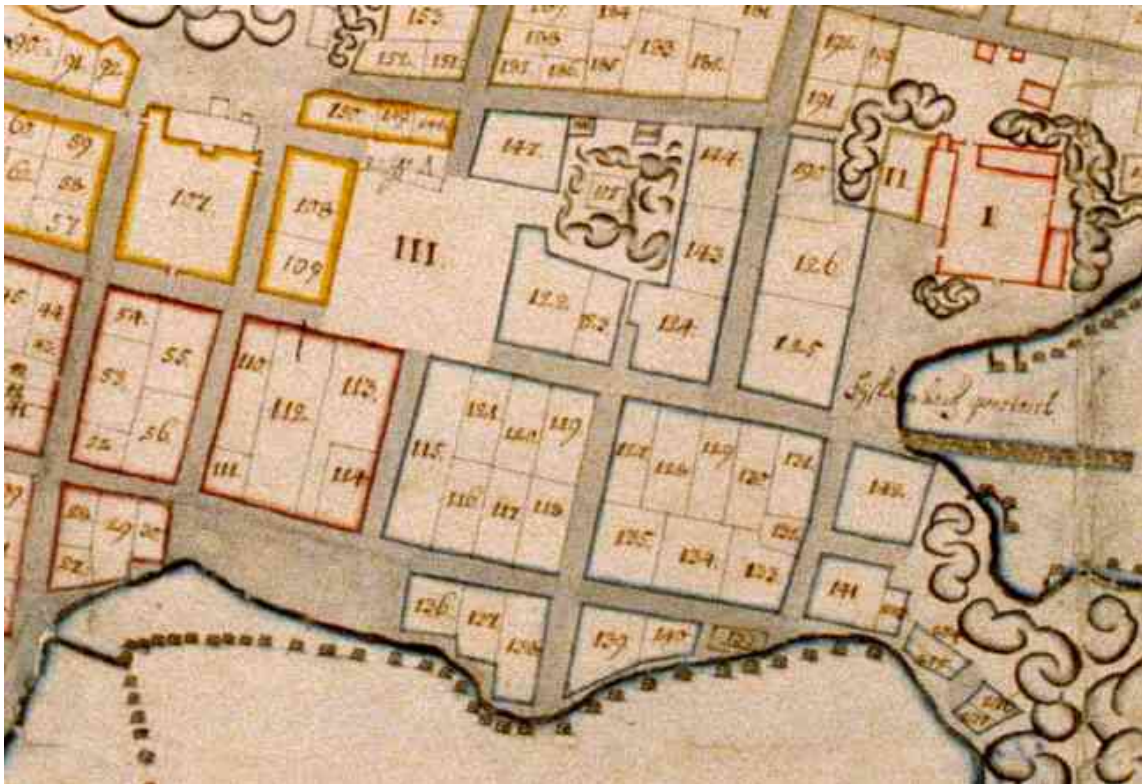
3.1 Läntinen Kirkkokatu

Läntinen Kirkkokatu (Västra Kyrkogatan) sijaitsi kirkon ja hautausmaan länsipuolella nykyisen Unioninkadun keskiosan kohdalla koko Ruotsin vallan ajan. Etelämpänä katu sijaitsi Unioninkadun itäpuoliskon kohdalla. Ruotsin vallan lopussa kirkon kohdalla sitä kutsuttiin myös nimellä Stora Kyrkogatan. Sen länsipuolella oli useampia yksityisten tontteja, joilla oli puisia asuinrakennuksia. Alue Suurtorin länsipuolella ja Suurkadun pohjoispuolella kuuluivat Kluuvin kortteliin (=kaupunginosaan) ja myöhemmin Läntiseen kortteliin.

Kirkon pohjoispuolella oli Norra Kyrkogatan. Kadun pohjoispuolella oli Stallbacken (Tallimäki). Sen nimi tuli kenttätykistöpataljoonan hevosten tallista.⁷

Hautausmaan eteläpuolella oli nykyisen Aleksanterinkadun etäpuoliskon kohdalla Stora gatan (Suurkatu), Storgatan, Konungsgatan (Kuninkaankatu) tai Långa gatan (Pitkäkatu).

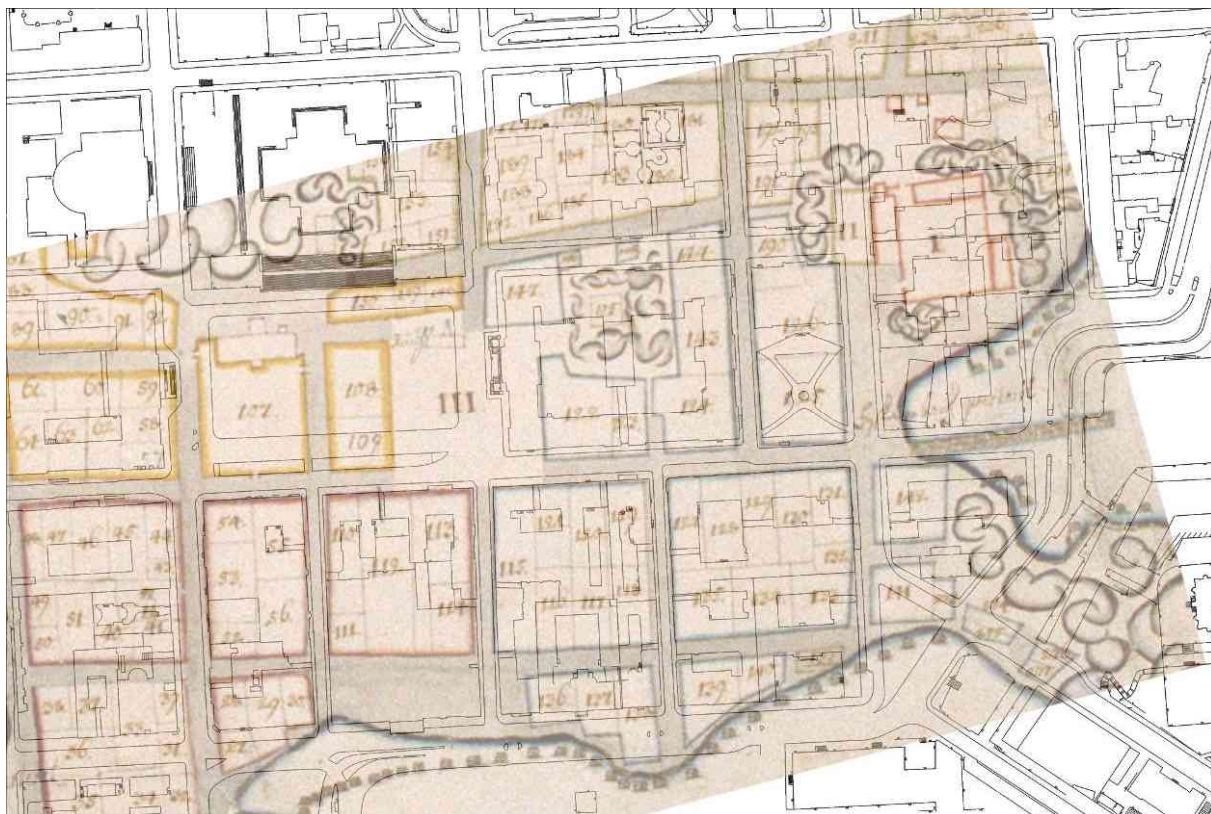
Läntinen Kirkkokatu eli tuleva Unioninkatu, joka oli vielä kolmen vuoden louhimisen jälkeen kivikasojen peitossa, raivattiin puhtaaksi, tasoitettiin ja pidennettiin sekä pohjoiseen että etelään päin Aleksanteri I:n vierailun takia vuonna 1819.⁸

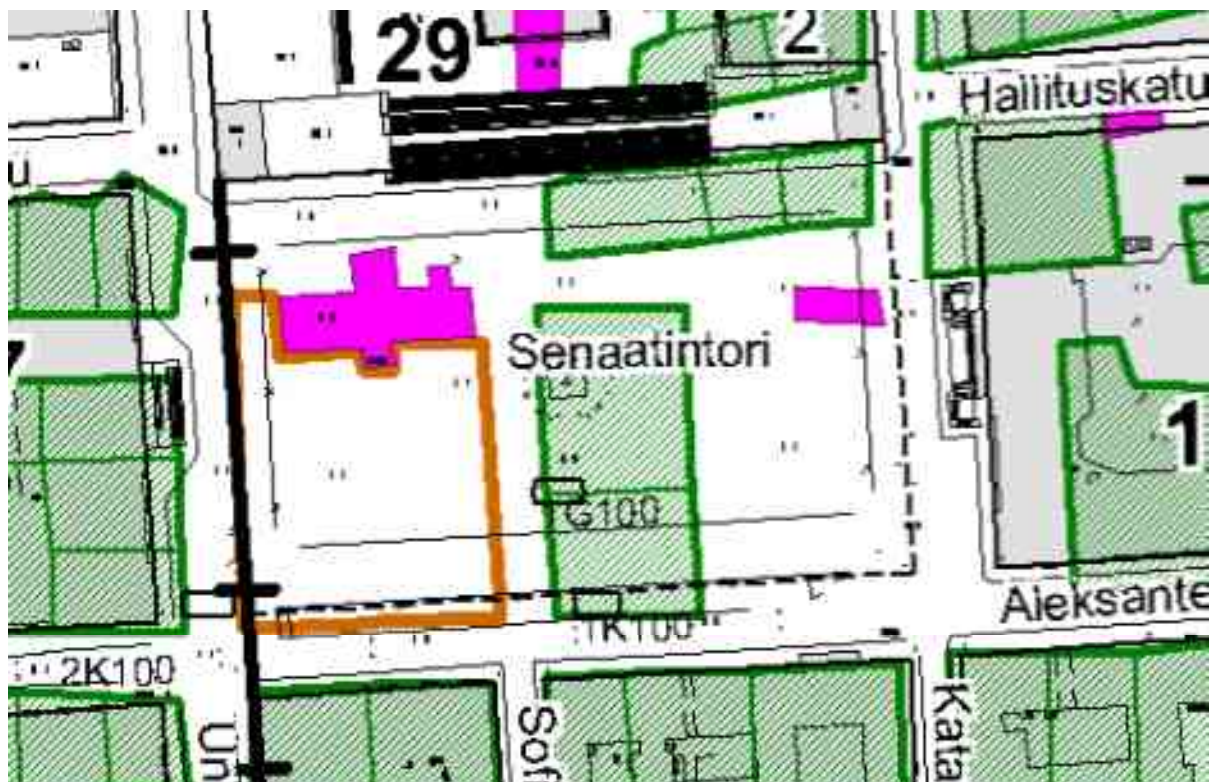
Helsingin keskusta Forssell-Avanderin kartassa vuosilta 1696/1707. Kuvan oikeassa nurkassa sijaitsee 1600-luvun maaherran residenssi (I). Sen eteläpuolella on satama laivasiltoineen. Satamasta johti Suurkatu nykyisen Aleksanterinkadun eteläpuoliskon kohdalla Suurtorille (III). Torin pohjoisosassa näkyy tornilla varustettu raatihuone. Torin länsipuolella yhden korttelin (tontit n:o 108 ja 109) päässä on suorakaiteenmuotoinen kirkko ja sen eteläpuolella hautausmaa (n:o 107). Kaupungin korttelit eli kaupunginosat on merkitty karttaan väreillä. Riksarkivet, Ruotsi.

⁷ Bernd Aminoff 1992: 35.

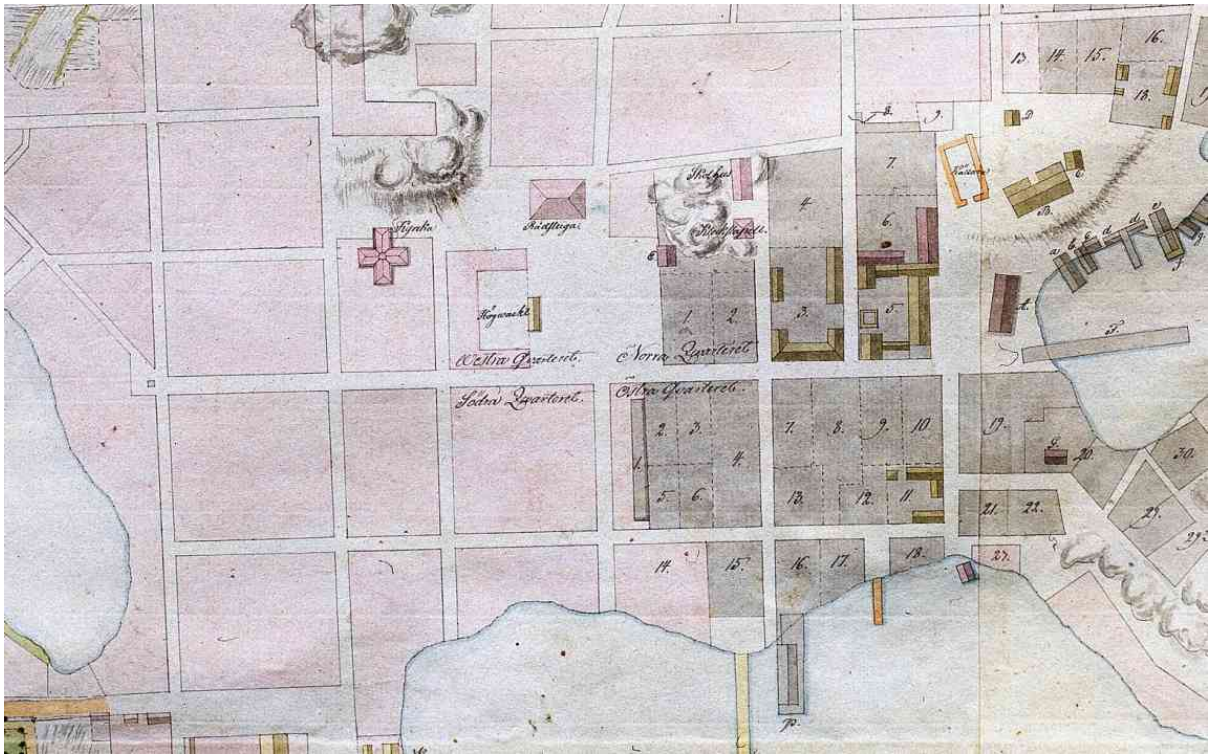
⁸ Lindberg 1959: 51.

Osa Forssell-Avanderin kartasta sijoitettuna nykykarttapohjan päälle. Aseointi Markku Heikkinen/HKM. Riksarkivet, Ruotsi ja pohjakartta Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Kaupunkimittausosasto.

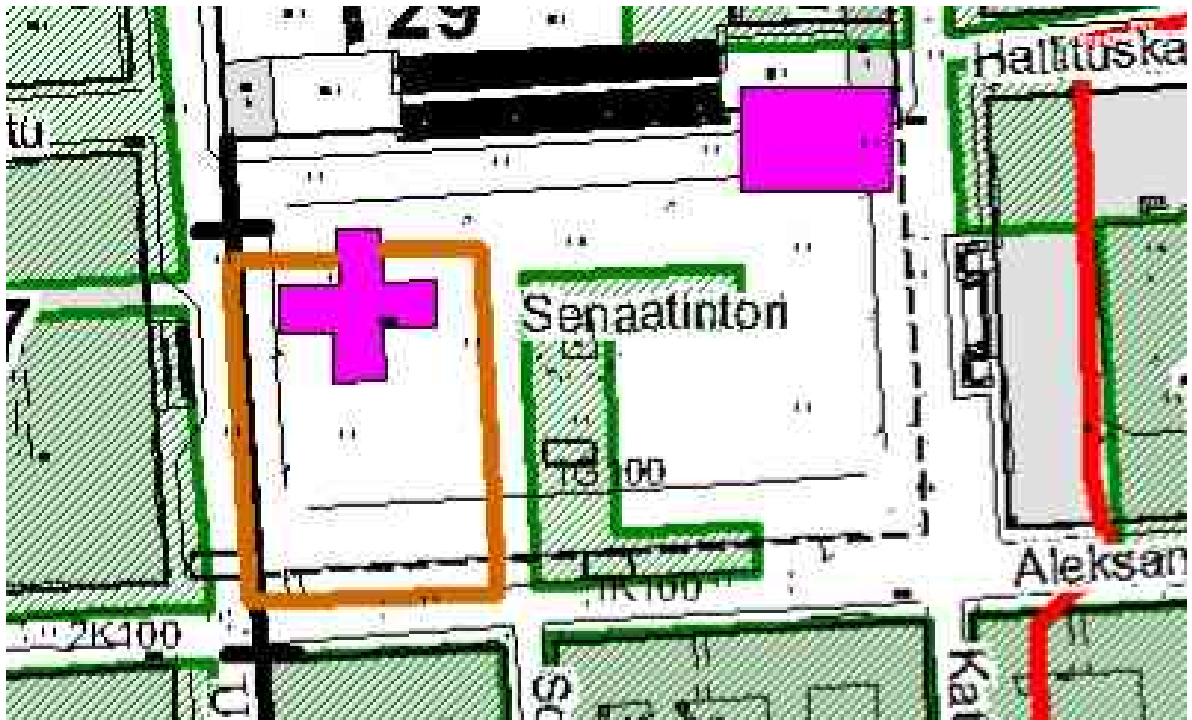
Forssell-Avanderin kartta vuodelta 1696/1707 asemituna nykykartan päälle. Museovirasto.

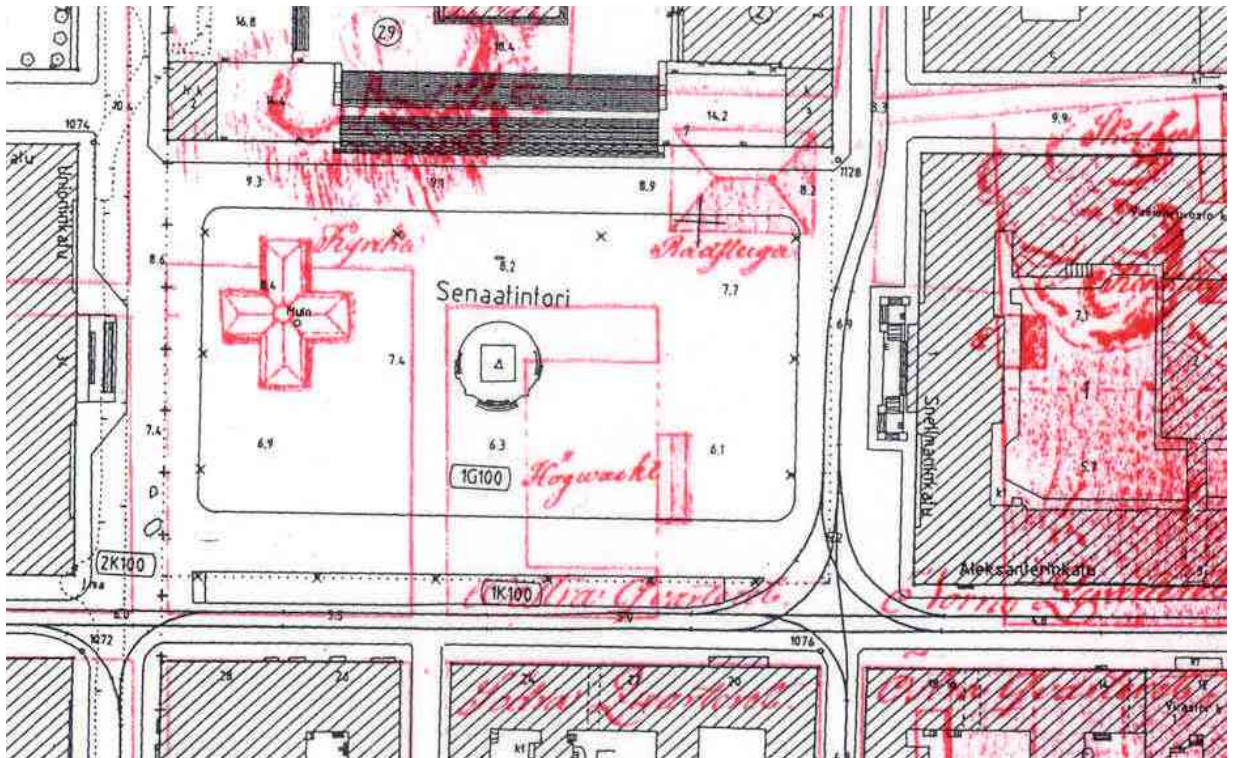
Osa vuoden 1808 tulipalon tuhoja esittävästä kartasta vuodelta 1809. Tummanharmaalla on esitetty tuhoutuneet korttelit. Tuhoja kuvaavan listan on allekirjoittanut O. N. Wahlberg. Kartan on piirtänyt ilmeisesti A. Silvan. HKM.

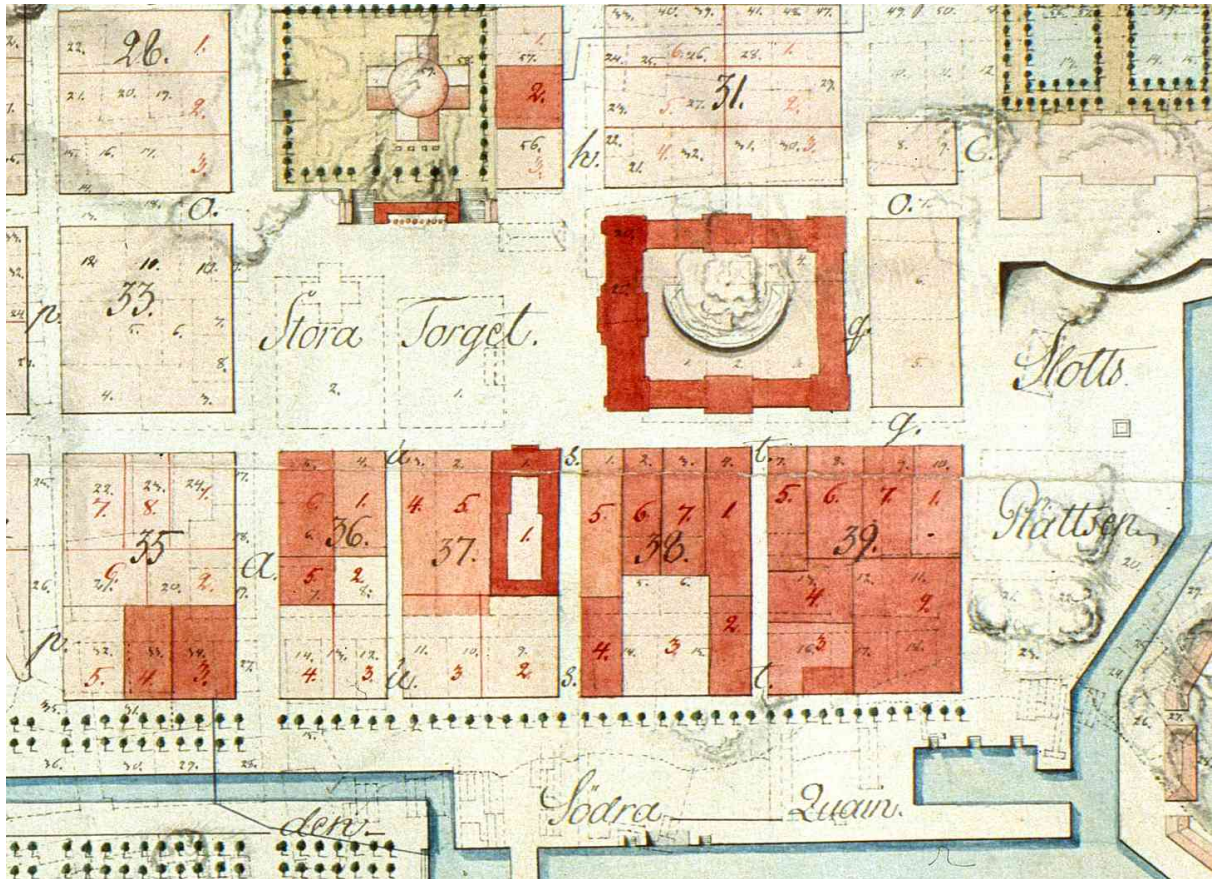
Edellinen kartta sijoitettuna nykykarttapohjan päälle. Asemointi Markku Heikkinen/HKM. Pohjakartta Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Kaupunkimittausosasto.

Vuoden 1810 kartta sijoitettuna nykykartan päälle. Museovirasto.

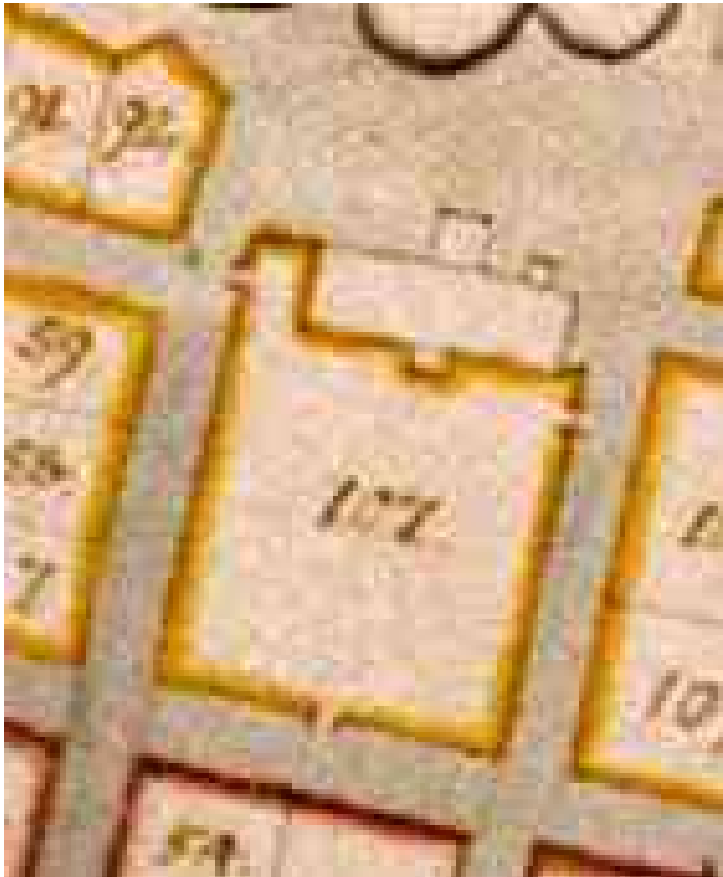
Vuoden 1808 tulipalokartta sijoitettuna nykykartan päälle.

Helsingin keskusta vuonna 1820. Vanha tonttijako on kuvattu katkoviivalla. Yksityiskohta Anders Kocken laatimasta Helsingin uudelleenrakentamisen edistymistä kuvaavasta kartasta. Kansallisarkisto.

3.2 Läntinen kortteli, tontti n:o 2 (vanha tontti n:o 107) = Kirkko ja hautausmaa

Uuden Helsingin ensimmäinen kirkko, tiilikirkoksi tehty Kristiinan kirkko, kuten myös 3/4 kaupunkista tuhoutui 5. elokuuta 1654 tulipalossa. Se korvattiin samaan paikkaan rakennetulla huomattavasti vaatimattomalla suorakaiteenmuotoisella Pyhän Hengen kirkolla, jota rakennettiin hirsistä vuosikymmeniä hautausmaan pohjoisosaan nykyisen Senaatintorin luoteisosaan. Runkohuoneeseen liittyi pohjoispuolella kaksi ja eteläpuolella yksi sivurakennus. Rakennus oli noin 40 metriä pitkä ja 7-8 metriä leveä. Se kuten muutkin kaupungin kirkot olivat useasti huonossa kunnossa. Kirkon kuorin alla oli kaupungin merkkimiehien hautoja ja seiiniä koristivat hautamuistomerkit tavallisen kansan tullessa haudatuksi hautausmaalle. Kirkkoon oli hankittu vuonna 1654 urut tulipalon jälkeen. Katossa oli kuusi kattokruunua, joista pääkuorissa roikkuva messinkinen oli Vanhasta Helsingistä. Kirkossa oli myös paljon muuta Vanhan Helsingin esineistöä kuten saarnastuolin musta verka ja kaksi hopeakruunua. Kirkon vieressä oli kellotapuli 1700-luvun alkuun saakka. Vuoden 1696/1707 kartassa hautausmaalla näkyy kolme porttia; yksi Suurkadulle ja kaksi kirkon itä- ja länsipäiden kohdilla. Maaherra kiinnitti vuonna 1670 julkisesti huomiota hoitamattomaan hautausmaahan. Hänen aloitteestaan rakennettiin kiviaita ja holvattu portti. Kirkko tuhoutui Isonvihan aikana vuonna 1713, kun ruotsalaiset polttivat kaupungin vetäytyessään venäläisten ylivoiman edessä. Kirkon ja hautausmaan hautakammioista revittiin kiviä/tiiliä venäläisten rakentaman linnoituksen vallituksia varten. Tontin koko oli 9177 neliökyytä (=3238 neliometriä)⁹

Pyhän Hengen kirkko hautausmaan pohjoisosassa vuoden 1696/1707 kartassa. Hautausmaan portit näkyvät kartassa.

⁹ Pehkonen 2008: 28-33; Suolahti 1950: 321, 326-330.

Ulrika Eleonoran (oikealta nimeltään Ulrikan kirkko, aloitettu vuonna 1724, valm. vuosina 1726-27, uusittu vuonna 1746) kreikkalaisen ristin muotoinen kirkko (n. 27 x 9 m ja 25 x 9 m, hirsiseinien korkeus kivijalasta katonräystäääseen n. 5.4 m, kivijalka 60 cm) rakennettiin hautausmaan pohjoisosaan entisen kirkon kohdalle venäläisten jälkeensä jättämistä hirsistä. Venäläiset olivat hakanneet lähisaarilla puita ja Ruotsin kruunu takavarikoi ne. Kaupunkilaiset saivat Lonnan saarella olleet tukit kevättalvella 1723 siirrettäväksi kaupunkiin. Kirkon rakentamiseen päästiin Anders Hackenbergin johdolla käsiksi vasta kesällä 1724 kun venäläisten linnoitus oli päätetty purkaa ja rakentaa kirkko entiselle paikalleen. Kirkko valmistui vasta vuonna 1727 varojen ja ammattimiesten puutteen takia. Kirkossa oli alussa tiilikatto, mutta sitä jouduttiin korjaamaan jo muutaman vuoden kuluttua. Vuonna 1739 katon todettiin jälleen vuotavan. Pikku vihan jälkeen vuonna 1744 todettiin katselmuksessa katossa olevan rakennusvirheitä, jotka vaativat katon uudelleenrakentamista. Katto vuosi niin että sateella ei voinut enää olla kirkossa.¹⁰

Samuel Berner laati kirkon katon korjauksen sijasta koko kirkon ja kellotapulin korjaussuunnitelmat. Kirkon piirustukset ovat säilyneet. Bernerin johdolla korjattiin vuosina 1746-47 koko kirkko. Korjauksiin uskaltauduttiin, koska koko valtakunnasta kerättiin 1 hopeaäyri kultakin ruokakunnalta kirkon korjaamiseen. Työt venyivät materiaalien ja ammattimiesten puutteen takia. Työt oli tehty jälleen huonosti, sillä paanuja oli niin harvassa että valo kuului läpi. Osa katosta päällystettiin rautapelleillä. Huomatut viat korjattiin, mutta vuoden kuluttua vettä tuli jälleen katon läpi. Viat korjattiin vuoden sisällä. Vuosina 1771-72 kirkkoa korjattiin Johan Hillertin johdolla. Kirkko pystylaudoitettiin vuonna 1771 ja maalattiin punamullalla vuonna 1772. Vuonna 1772 mainitaan että katto ja laudoitus oli korjattu ja sisäseinät peitetty purjekankaalla, joka oli maalattu vihreällä marmorivärillä. Kirkko sai tällöin myös uudet urkurakentajan Wählströmin valmistamat 12 äänikertaiset urut, jotka olivat harvinaiset Suomessa (urkujenrakentaja Olof Schwan viritti parikymmentä vuotta myöhemmin ja urkujenrakentaja Röman hoiti urkujen siirron Kamppiin).

Kartta, jossa on piirroksina vasemmalla kirkko ja oikealla raatihuone.

¹⁰ Möller 1968: 7-23; Impola 1987: 6-11; Pehkonen 2008: 33-37; Aarnio 1995. Hornborg 1950: 49-52, 72, 234, 236, 363, 598; Lindberg 1950: 62-63, 97.; Ruuth 1951: 380-383.

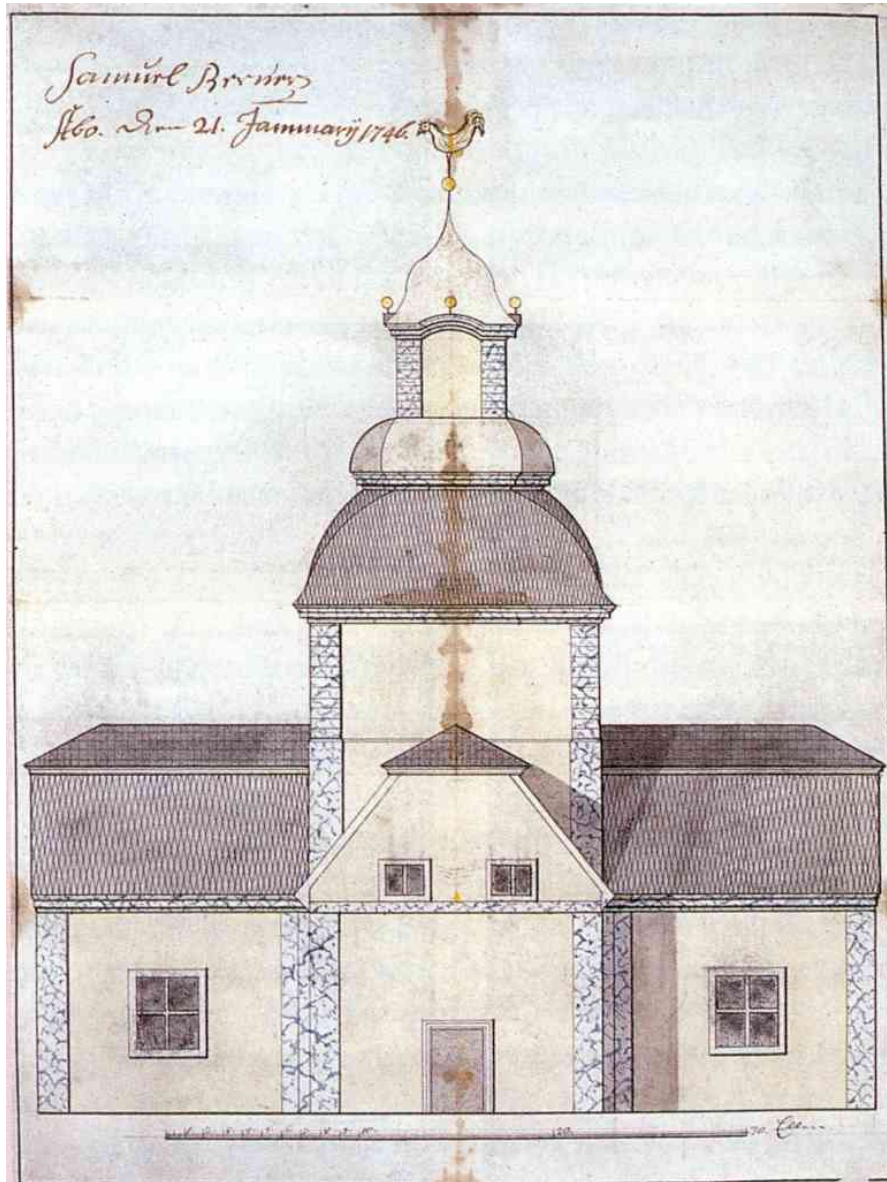

Suurennos Jonas Hahnin merikortista vuodelta 1749, jossa näkyy kaupungin rakennettu alue sekä piirroksina kirkko, raatihuone ja kellotapuli. Kartasta puuttuu Itäinen Kirkkokatu ja kirkon itäpuolinen kortteli ennen toria.

Helsinki 1760-luvun merikortin mukaan. Tornit ovat vasemmalta lähtien kirkko, raatihuone ja kellotorni. Krigsarkivet.

Kirkossa oli vuoden 1785 inventoinnin ja Engelin vuosina 1816-1817 tekemän akvarellin mukaan taitekatto, jonka harjapuoli oli metallia ja alaosat paanua. Laudoitetut seinät oli maalattu punaisiksi. Kirkon neliskulmainen keskeistornin oli kaksijakoinen. Kaarevassa katossa oli paanut. Jonkinlaisessa kauluskupolissa ja terävässä huipussa oli tinatut läkkipellit. Tornin yläosan tauluissa oli idässä kullalla maalattu nouseva aurinko, etelässä keskipäivän ja läntisessä laskevan auringon kuvat ja pohjoisessa sinisellä pohjalla hopealla maalattu kuu. Tornin huipulla olevassa tangossa oli alhaalla pallo ja ylempänä tuuliviiri ja aivan ylimpänä kirkonkukko. Vuoden 1785 katselmuksen mukaan kirkon sisällä lattia oli maalaamaton. Puolikaarenmuotoinen alttari ja penkit olivat ruskeita. Permannolla oli 76, kahdella sivulehterillä 11 ja urkuparvella 13 penkkiä, joissa oli lukittavat ovet korostamassa säätyjen erilaisuutta. Kuorin katto ja päätyseinä oli maalattu valkoiseksi. Kristus ristillä -alttaritaulu oli rakennusmestari Hillertin lahjoittama 1780, jolloin aikaisempi Kristuksen kirkastamista vuorella oli poistettu. Sen yläpuolella oli seinään maalattu, ilmeisesti vuonna 1727, auringonnousu ja kaupungin vaakuna varustettuina tekstein. Tukholmalainen, entinen helsinkiläinen kauppias, Petter Steen oli lahjoittanut Amsterdamissa valmistetun valkoiseksi maalatun ja runsaasti koristellun saarnastuolin 1826. Saarnastuolin luona pohjoisseinällä ovi sakaristoon, joka oli itäisen ja läntisen siiven välissä olevassa kulmauksessa. Sakaristossa, eteläisessä, läntisessä ja pohjoisessa siivessä oli lisäksi pienet eteiset, joissa oli penkit levähtämistä varten. Kuorissa oli eteläseinällä penkki lukkarille ja kolme penkkiä koulunuorisolle sekä vastapäätä kaksi opettajille sekä poikittain ns. pylväskatoksella ja kruunulla varustettu lukittava punaisella veralla verhoiltu ns. kuninkaan penkki (kruunu museossa). Kuoria vastapäätä oli urkulehteri. Valaistuksesta huolehti 8 ikkunaa, kuusi katosta roikkuvaa messinkisistä kynttiläkruunua (kolme Vanhasta Helsingistä), 12 seinille asetettua messinkistä kynttelikköä, saarnastuolin viereinen ja kuorin kaksi messinkistä haarakynttilänjalkaa. Kaksi hopeista kynttilänjalkaa ja kaksi korkeaa ja kaksi matalaa tinaista kynttilänjalkaa oli vielä kuorissa. Lisäksi kirkon irtaimistoon kuului porvarien lahjoittamia esineitä kuten alttarivaateita. Kirkkoa laajennettiin hiukan 1812 ja 1817 asukasmäärän kasvaessa. Noin 700 henkilölle oli istumapaikat kirkossa.

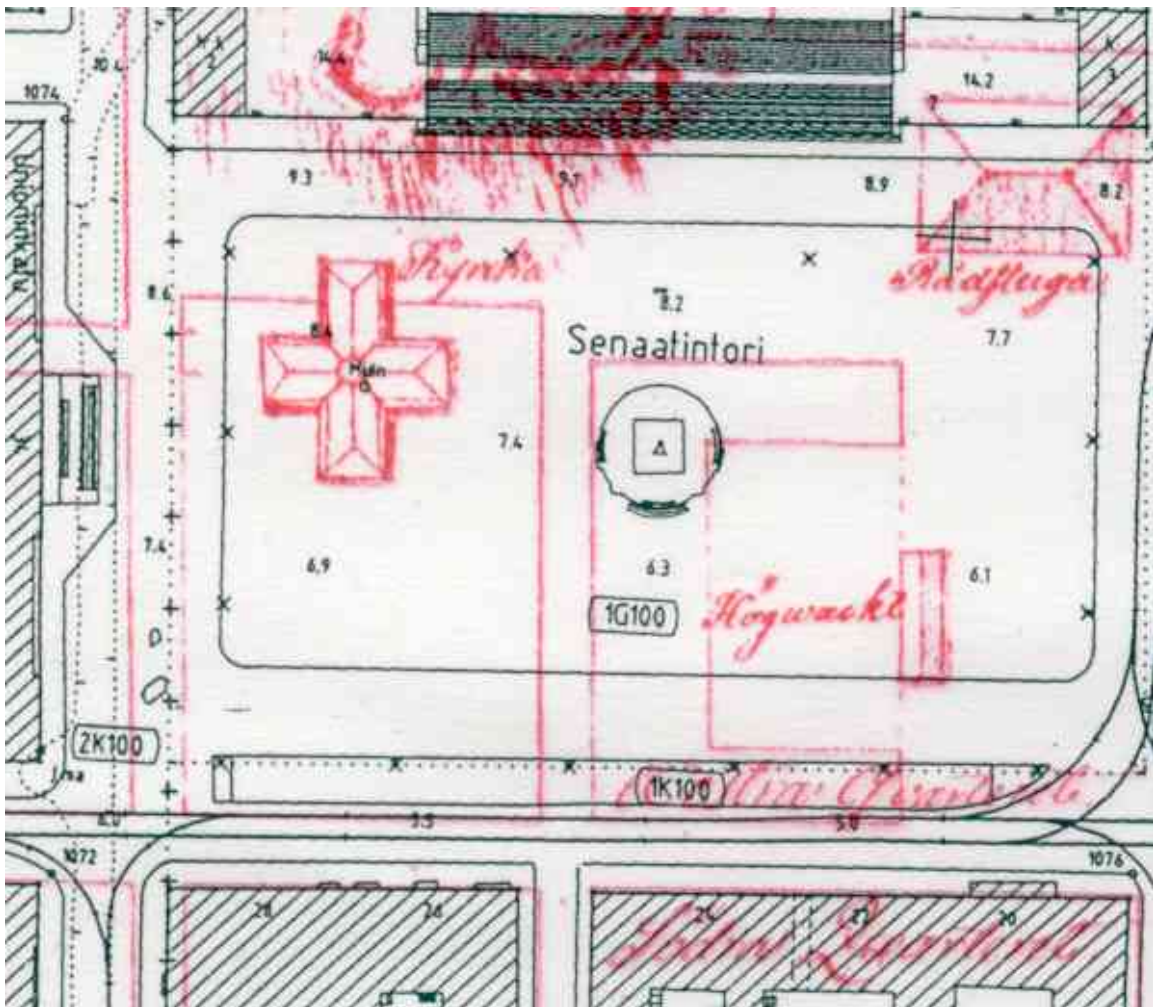

Ulrika Eleonoran kirkon korjauspiirustus vuodelta 1746. Samuel Berner. HKA.

Lauta-aidalla ympäröity hautausmaa sijaitsi useita kyynäriä korkeammalla kuin ympäristön kadut vuosisatoja paikalle suoritettujen hautausten takia. Hautoja oli perinteen mukaan kolmessa kerroksessa hiekkakerrosten erottamina. Hautaamista tapahtui myös ilman arkkua, sillä maistraatin päätöksellä kiellettiin hattujen sodan aikana sotilaiden hautaaminen ilman arkkuja.

Hautausmaan käyttö lopetettiin tilanahtauden ja hajuhaittojen takia jo vuonna 1790 (asia vireillä vuoden 1786 kirkonkokouksesta lähtien). Kirkkoherra Fredrik Collin kieltäytyi enää hautaamasta sinne. Uusi hautausmaa sijaitsi Kampissa (nyk. Vanhan kirkon hautausmaa). Jo 1720-luvulla jälleenrakennusvaiheessa oli suunniteltu hautausmaan siirtoa, mutta kaupunkilaiset vanhoillisuudessaan eivät saaneet siirtoa aikaiseksi. Talven jälkeen jo kauan sitten unohtuneiden omistajien siellä täällä olevien yksittäisten muurattujen hautojen puupäälliset olivat hajonneet päästäten ilmoille pistävää hajua. Niihin heitettiin multaa ja yritettiin korjata puuosat mahdollisimman nopeasti ennen kesähelteiden tuloa. Runsaiden sateiden aikana multa ja hiekka valuivat kaduille.

Hautausmaalla sijaitti joitakin muurattuja hautoja ja tiheästi puuristejä. Muurattuihin hautoihin haudattiin vielä vuoden 1790 jälkeen. Bockilla oli muurihauta hautausmaan etelänurkassa ja Johan Sederholmilla hauta päällysrakennuksineen itäisen portin luona. Weckströmeillä oli perhehauta yliopiston portaiden kohdalla. Ison vihan jälkeen oli luovuttu kirkon sisään hautaamisesta, sillä kirkossa ei ollut inventaarion mukaan hautauksia. Vuonna 1808 hautausmaalla oli jo runsas puusto, koska sitä ei ollut käytetty hautausmaana pitkään aikaan. Koko hautausmaan aluetta ympäröi lankkuaidan sisäpuolelle istutettu vaahterarivi. Samoin ristejä oli kaatuneina ja lahonneina ja käytävät ruohon vallassa. Kauniilla säällä aluetta käytettiin pyykinkuivattamiseen. Hautausmaata ympäröivässä lankkuaidassa oli kaksi aukkoa sivuilla. Kiviaita huutokaupattiin vuonna 1812 ja muutamaa vuotta myöhemmin hautausmaa tasoitettiin ja muurihaudat täytettiin. Viimeistään 1820-luvun alkuun mennessä alue oli liitetty uuteen keisarilliseen paraatitoriin, Senaatintoriin, välittämättä kaupunkilaisten esi-isien hautarauhasta. Hautakivet vietiin perimätiedon mukaan Kluuvinlahden täytteeksi tai todennäköisesti käytettiin uuden torin täytteenä. Mahdollisesti niitä ei ollut montakaan. Levennetyn Aleksanterinkadun tieltä purettiin mm. Bockien maanalainen vahvasti muurattu perhehauta.

Kirkko ja hautausmaa vuoden 1808 tulipalokartassa sijoitettuna nykykarttapohjan päälle.

Kaupunkilaiset anoivat kirkon laajentamista vielä vuonna 1819 ja keväällä 1826 jumalanpalveluksien pitämistä tyhjennetyssä kirkossa. Kirkko tyhjennettiin vuoden 1826 aikana ja Kampin kirkon (=Vanha kirkko) vihkimisen jälkeen 17.12.1826 tammikuussa 1827 kirkonkokous päätti myydä huutokaupassa kaiken jäljellä olevan ja uuden kirkon rakentamiseen tarpeettoman. Kertyneet rahat jätettiin rahastoksi muistuttamaan ”vanhasta Herralle pyhitetystä huoneesta”. Kirkko myytiin pala palalta 27.2.1827 huutokaupassa; kirkon lattia kannatinpalkkeineen, ovet saranoineen, seinät vuorauslautoineen, tornin katto ja graniittikivijalka ym. Kirkko katosi kesän 1827 aikana. Kirkon entinen paikka puhdistettiin ja täällä oleva sora käytettiin Esplanadin täyttämiseen. Kirkon seinäkirret käytettiin nyt jo puretuissa rakennuksissa Unioninkatu 12:n kulmatontilla ja Kirkkotorilla (=Lönnrotinpuistikko). Suurin osa hirsistä meni raatimies Cronholmille Unioninkadulle, mutta mm. sakariston hirret käytettiin kauppaneuvos G.O. Waseniuksen päärakennuksen laajentamiseen Kirkkotorilla. Muurarimestari Hillertin vuonna 1780 lahjoittama alttaritaulu siirtyi eversti Furumarckin lahjana Mikkelin maaseurakunnan kirkkoon muotokuvamaalari Lindhin arvioimasta 200 ruplan hinnasta. Lehterit latioineen osti kauppias Cavonius, kirkontornin huipussa olleen kirkonkukon herra Listvennikoff jne. Saarnastuoli, alttarikehys, penkit, urut (myytiin vuonna 1868 Finbyn seurakunnalle) ja kattokruunut siirrettiin Vanhaan kirkkoon.

Kirkon pohjakaava on merkitty Senaatintorin luoteiskulmaan mustilla kivillä. Kirkon keskellä on Gunnar Finnen tekemä reliefilaatta kirkosta.

Osasuurennos Belangerin piirroksesta, jossa näkyy kirkon torni. 1798.

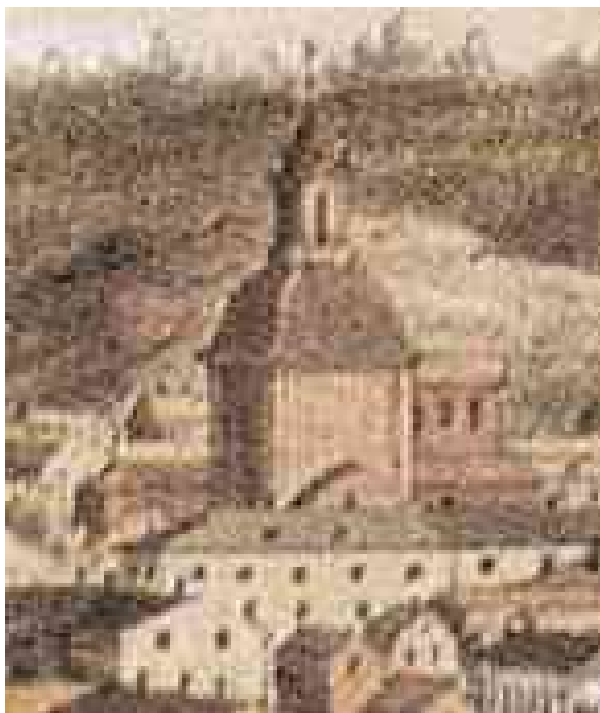
Helsingin keskusta katsottuna luoteesta yliopiston kirjaston edustalta 1816 (?). Vasemmalla on koulu ja raatihuone, jonka takana näkyy kellotorni. Suurtorin takana näkyy aitauksen ympäröimänä puisia varastorakennuksia valtion kauppaneuvos Goviniukselta vuonna 1812 ostamilla tonteilla ja entisellä armeijan ylipäällikön tontilla niiden takana. Taaempana on Senaatintorin etelälaidan uusia kivitaloja. Oikealla Ulrika Eleonoran kirkko ja sen vasemmalla puolella takana näkyy Sederholmin ja Bockin talojen mansardikatot. C.L. Engel.

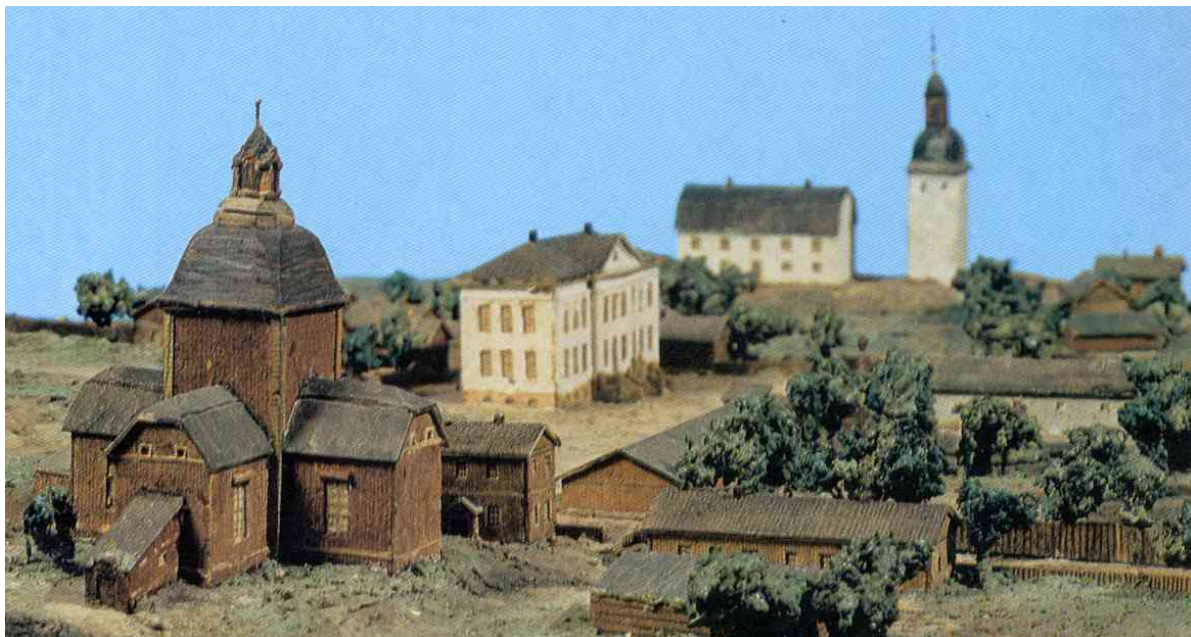
Osasuurennus edellisestä kuvasta.

Wilhelm Le Moinen akvarellin (1823-24) osasuurennus, jossa näkyy kirkko valtioneuvoston linnan edessä. Vasemmalla linnan takana näkyy koulu ja kellotapuli.

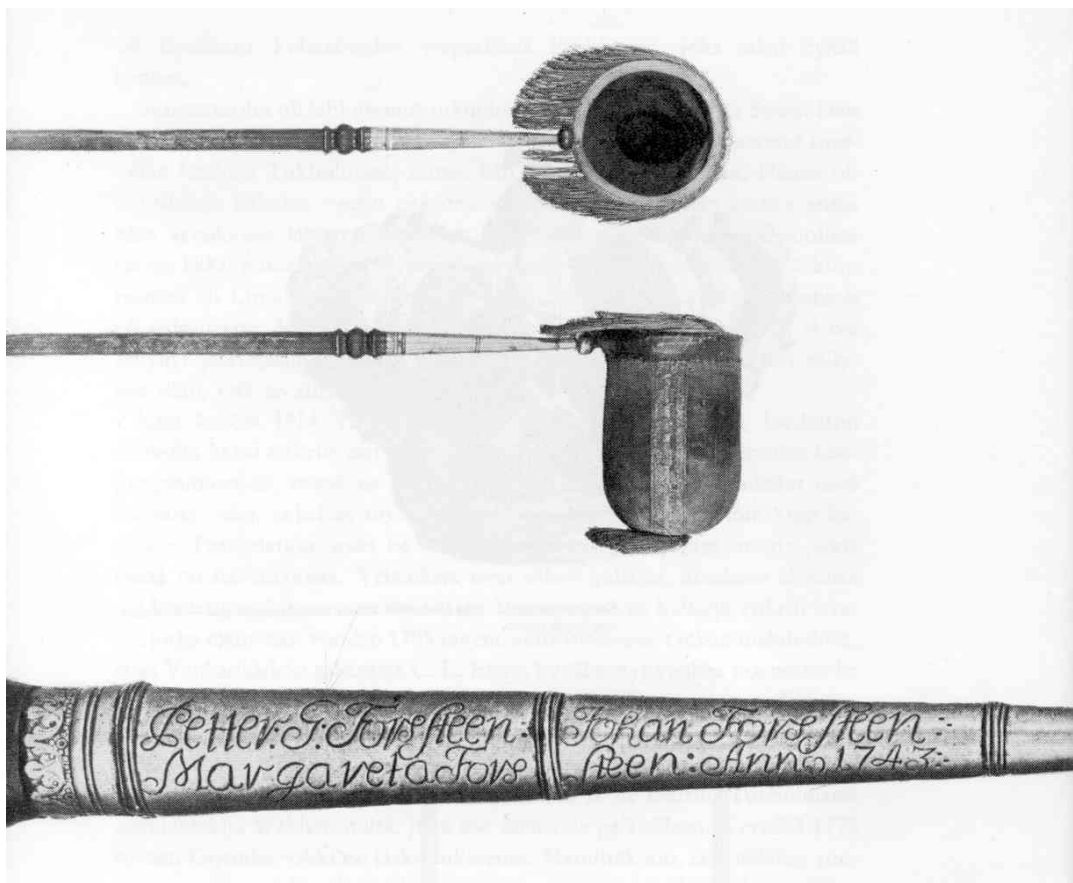
Wilhelm Le Moine: Helsingin keskusta 1816 Ullanlinnanmäeltä katsottuna. Osasuurennoksessa kirkko.

Pienoismalli kirkosta, raatihuoneesta, koulusta ja kellotornista 1800-luvun alussa. HKM.

Vasemmalla pasuunaa puhaltavat enkelit ja oikealla kuningas Davidia esittävä veistos, ilmeisesti Ulrika Eleonoran kirkosta.

Kolehtihaavit Ulrika Eleonoran kirkosta. Lahjoittajien nimet näkyvät varressa. Vasemmassa messinkinen barokkikynttilälampetti 1750-luvulta (1780?), joka on kuulunut Ulrika Eleonoran kirkon esineistöön.

Oikealla ehtoolliskannu Vanhasta kirkosta (Ulrika Eleonorasta myös?)

Puinen kuninkaankruunu Ulrika Eleonoran kirkon kuninkaanpenkistä.

3.3 Itäinen Kirkkokatu

Itäinen Kirkkokatu (Östra Kyrkogatan tai Kyrkogatan) sijaitsi hautausmaan ja kirkon itäpuolella nykyisen Senaatintorin keskiosassa.

Katu on ollut olemassa kaupungin perustamisesta lähtien huolimatta sotien tuhoista. Katu kirkon ja hautausmaan kohdalla poistettiin kaupungin uudessa asemakaavassa vuonna 1812 Senaatintorin tieltä. Senaatintoriin se liitettiin 1810-luvun alussa hautausmaan raivauksen tai 1819 itäpuolisen tontin raivauksen yhteydessä. Kadun eteläosa on säilynyt Sofiankatuna.¹¹

3.4 Läntinen kortteli, tontti n:o 1 (vanhat tontit n:o 108-109) =Päävartio, Komendantintontti ja yksityinen tontti

Kaupungin päätorin, Suurtorin, länsilaidalla sijainneesta korttelista ei ole paljonkaan tietoa ennen vuoden 1696 tonttiluetteloa. Viereisen tontin kirkko oli palanut vuonna 1654, joten todennäköisesti tämäkin alue oli kohdannut saman kohtalon. Ison vihan aikana vuoden 1713 tulipalo tuhosi alueen ja venäläisten linnoitustyöt ilmeisesti loput. Tontin kohdalla ei sijainnut karttojen perusteella venäläisten linnoitusrakenteita. Vuosien 1761 ja 1808 suuret kaupunkipalot eivät ulottuneet tontille saakka.

Vuoden 1696/1707 luettelon mukaan pohjoisemman 3050 neliökynnärän kokoisen tontin n:o 108 omisti Petter Burgman ja 2060 neliökynnärän kokoisen tontin n:o 109 Stadz Secreteraren Johan Matzson.¹² Tonttien yhteinen eli korttelin (=nykyisessä merkityksessä) koko oli 6110 neliökynnärää.

Aikansa tunnettuihin hahmoihin kuulunut Petter Burgman kuoli vuonna 1708. Hän oli Torsten Burgmanin veli, jolla oli kaupungin ainoa kivitalo tällöin Suurakadun varressa.

1700-luvun ensimmäiseltä puolelta tiedot korttelista ovat vähäiset. Vuoden 1742 venäläisessä kartassa puuttuu tämä kortteli. Jonas Hahnin merikortissa vuonna 1749 puuttuu korttelin lisäksi itäinen Kirkkokatu (myös Sofiankadun osuus), vaikka kartta muuten pitää paikkansa. Kruunun ostaessa korttelin vuonna 1753 korttelissa oli vain yksi asuinrakennus ja muutama ulkorakennus. Ruotsalaisissa vuoden 1739 ja 1746 kartoissa katu ja kortteli on piirretty. Onko kyseessä kartoitusvirhe, kopiointivirhe vai onko kortteli ollut todellakin autio?

Ison vihan rauhanteon jälkeen päävahti ”corps de garde” (tupa ja kaksi kamaria) sijaitsi Suurtorin pohjoisosan itäpuolella, raatihuoneesta itään. Pikku vihan jälkeen rakennus oli erittäin rappeutunut ja siitä puuttui penkkejä, pöytiä, lavitsoja ja tiimalaseja, joka johtui miehityksestä.¹³ Rakennus siirtyi palovahdin päävartioksi. Rappeutuneen rakennuksen tilalle valmistui uusi rakennus vuonna 1765.¹⁴

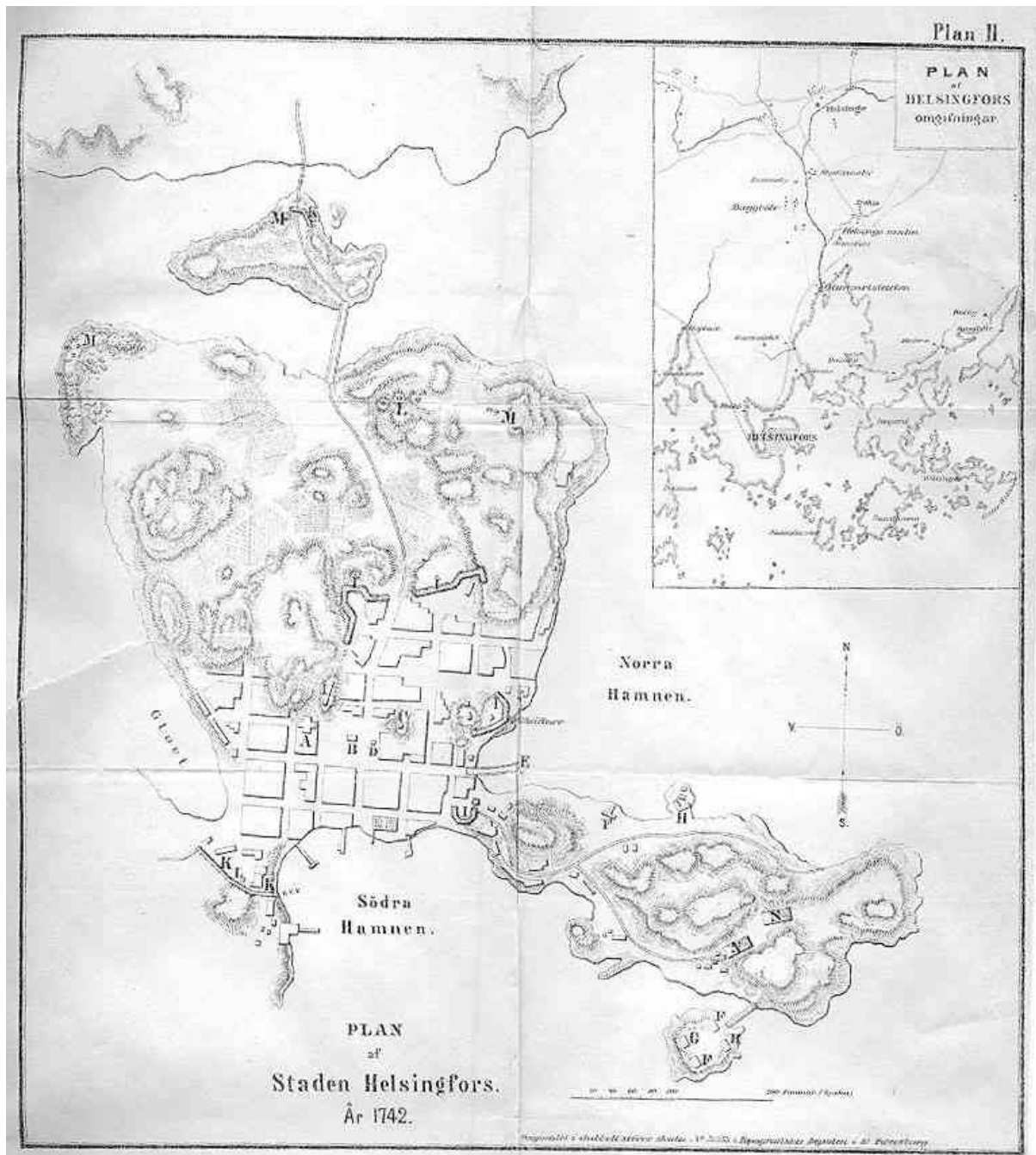
¹¹ Aminoff 1992: 35.

¹² Beskrifning till Helsingfors Stadz Tompter och åkrar, såssom dhe A:o 696 äre refwadhe och Characterade. Aminoffin kortisto, Historiallinen kortisto, jäljennökset ja otteet tonttikirjoista Dc:1

¹³ Hornborg 1950: 66

¹⁴ Hornbotg 1950: 242.

Uusi päävartio rakennettiin vuonna 1751 ilman kaupungin viranomaisilta kysyttyä virallista lupaa torin länsireunaan torialueelle. Talousasian pöytäkirjassa mainitaan 6.7.1751 rakennustöiden jatkuvan yhä. Asian annettiin olla, koska rakennuksen katsottiin koituvan kaupungille hyödyksi ja kaunistukseksi.¹⁵

Helsinki vuonna 1742 venäläistä kartasta tehdyn kopion mukaan. Kartasta puuttuu tontti n:o 1. Karttamerkki D on päävartio, B raatihuone ja A kirkko. Kartassa on monia muitakin mielenkiintoisia yksityiskohtia, jotka puuttuvat ruotsalaista 1730- ja 1740-lukujen kartoista.. (Kartta n:o 33 353 Topografiska Depoten i St Petersburg.on ollut Pietarin topografisessa).

¹⁵ Hornborg 1950: 243;

Kruunu osti kauppias Johan Niklas Myhriltä (k. 1774) vuonna 1753 päävartion länsipuolisen tontin, jolloin koko korttelin käsittävä tontti oli 6174 neliökynnärän kokoinen. Tontilla oli ostohetkellä kahdeksan huonetta käsittävä rakennus ja kaksi ulkorakennusta. Kruunu maksoi tontista 6666 silvermynt 21 1/3 öre. Vuonna 1760 edellä mainittu rakennus myytiin huutokaupassa ja tilalle/sijaan ("i dess ställe") rakennettiin kivinen (=tiilinen) Corps de Garde (Kungl Artilleri Corps de Gardet) tilapäisen vesikatolla torin laitaan. Rakennuksesta jäi jäljelle holvattu kellari. Vuonna 1773 Komendantintontti, Commendants Tompten, käsitti vain 5586 ¾ neliökynnärää, sillä vuonna 1766 raatimies ja kauppias Myhr vaihtoi Pohjoisen korttelin tontit n:o 43 ja 45 ja Läntisen korttelin tontin n:o 46 pienempään osaan tätä korttelia. Hän vuokrasi kuitenkin edelleen kahta edellistä tonttia kruunulta. Myhrin 1848 neliökynnärän tontti ja talo sijaitsi korttelin eteläosassa. Kortteli on piirretty kuitenkin yhdeksi tontiksi kaikissa vanhoissa kartoissa.¹⁶

Vuonna 1773 kaksi huonetta ja yhä tilapäisen lautakaton käsittävä päävartio oli huonossa kunnossa; ikkunat, ovet, rappuset, tiiliseinä ja uuni olivat korjaamisen tarpeessa.¹⁷

Vuoden 1773 asiakirjan eri versioissa tontin eli korttelin koolle ilmoitetaan eri kokoja. Tontti oli alun perin kruunun ostohetkellä vuonna 1753 6174 neliökynnärän kokoinen eli siis melkein samankokoinen kuin vuonna 1696/1707. Toisessa versiossa mainitaan komendantin tontin kooksi vuonna 1773 5586 ¾ neliökynnärää ja sen lisäksi Myhrin osuudeksi 1848 neliökynnärää eli yhteensä 7434 ¾ neliökynnärää. Niiden yhteinen neliömäärä vastaisi kartoissa näkyvää tontin laajentumista itään päin. Se ulottui Itäiseltä Kirkkokadulta lähes kiinni silloiseen raatihuoneeseen. Alkuperäisen korttelin leveys oli vanhojen karttojen perusteella noin 31 metriä. Kirjallisen lähteen mukaan vuonna 1776 korttelin eteläreunan leveys oli 43,3 metriä. Sama pituus on Geten vuoden 1763 kartassa, sillä sen mukaan tontin itäraja sijaitsi vuoden 1804 raatihuoneen länsiseinän ja Bockin rakennuksen länsirajasta 2.7 metriä itään olevan pisteen välisellä linjalla. 1800-luvun alun kartta osoittaa kuitenkin silloisen tonttirajan sijainneen Bockin tontin länsirajalla, jolloin tontin leveydeksi Sofiankadulta tulee 40.6 metriä. Karttojen perusteella kortteli leveni aluksi lähes 13 metriä, mutta 1790-luvun alussa sitä ilmeisesti kavennettiin 2.7 metriä uuden päävartion rakennustöiden yhteydessä.

Vuoden 1752 kartassa on vielä kapea kortteli, mutta Geten vuoden 1763 kartan ja myöhempien karttojen mukaan kyseessä oli koko korttelin pituinen lähes 13 metrin leveys korttelin itälaidassa (ks. kartta s. 48). Ainoastaan Geten kartassa näkyy koko korttelin itälaidan pituinen melko leveä rakennus, joka on oikeastaan silloista tonttia pidempi.¹⁸ Sen pohjoispää ulottui pohjoiseen päin suunnitellun tontinpidennykseen saakka. Geten karttaan piirretyt muut kruunun ja kaupungin rakennukset ja yksityisten kivitalot ovat varmasti olleet olemassa. Vuonna 1773 päävartion mainitaan käsittävän kaksi huonetta, joten sen tiilisuus on tuskin todellisuudessa ollut korttelin pituinen. Muissa 1700-luvun kartoissa rakennusta ei ole merkitty erikseen, vaikka kaupungissa olevat muut kruunun tai merkittävät

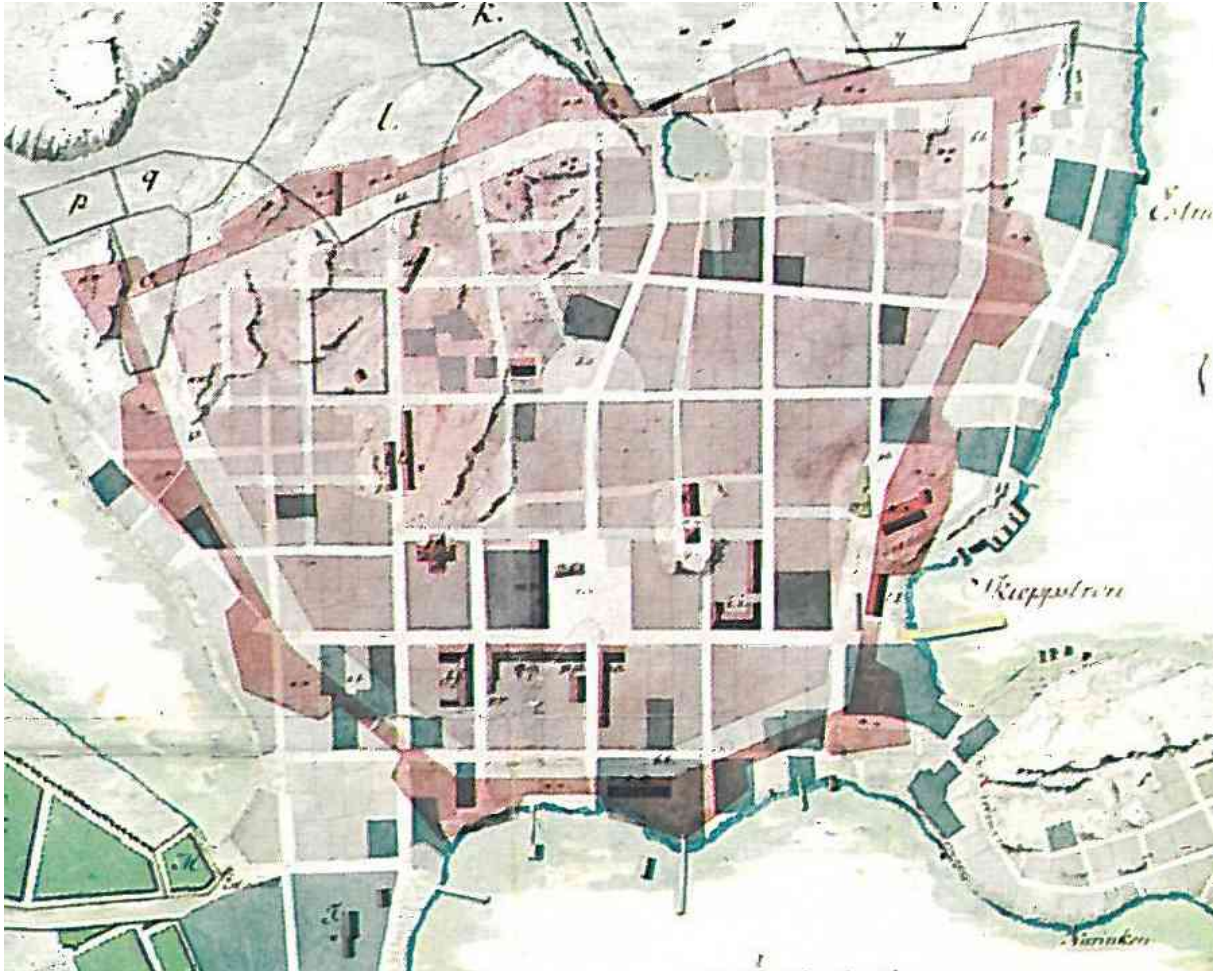
¹⁶ Odmjukaste Berättelse om beskaffenheten af de Gårdar och Tomter, hvilka af Fästnings Byggnads Medler, blifvit för Kong e Maijs ts och Cronans Räckning, uti Helsingfors Stad efter annan Uphandlade. Aminoffin arkisto, Historiallinen kortisto, tonttistorialliset muistiinpanot Da:1; Ericsson 1939: Bilaga XI: Hus uppbyggda med Kronans kostnad. 1766; tontin historiasta yleensä Nylund 2010:21-23; Åkerman 1937: 126.

¹⁷ Aminoffin arkisto, Historiallinen kortisto, Tonttikortisto Ba:1

¹⁸ Stenius 1969: kartta n:o 40: Charta Öfver Helsingfors Stad Med dess Närmaste Belägenhet. Afmätt År 1763 af A. E. Gete. Riksarkivet, Ruotsi.

rakennukset on piirretty. Geten kartan selityksessä mainitaan korttelissa olevan päävartion ja komendantintalon. Kruunun vuoden 1753 tonttiostos ja viimeistään vuonna 1760 rakennettu uusi päävartio laajensivat korttelia siis itään päin myös virallisesti.

Koulutaloa suunniteltiin vuonna 1755 rakennettavaksi hautausmaalle kirkon eteläpuolelle siten että julkisivu oli Läntiselle Kirkkokadulle. Kyseessä täytyy olla kuitenkin Itäinen Kirkkokatu, sillä vastapäätä olisi ollut komendantintalo, entinen Myhren talo. Ulkorakennuksia ajateltiin sijoittaa komendantintontille.¹⁹

Vuoden 1763 kartassa tontin itälaidalla näkyy silloista tonttia pitempi rakennus. Kartassa näkyy samanaikaisesti harmaalla todelliset korttelit, punaisella suunnitellut muutokset, kivirakennukset ja tummanharmaalla kruunun omistukset.

Kirkon itäpuolella oli kirkon vuoden 1785 inventointikertomuksen mukaan kaupungin komendantin puinen, kaksikerroksinen rakennus, jossa oli myös kaupungin päävahti.²⁰

Hornborgin mukaan Ruotsin vallan lopussa korttelissa oli päävartion tontti ja kaksi yksityistaloa, joissa oli verraten vähän rakennuksia.²¹

¹⁹ Hornborg 1950: 236, 598.

²⁰ Möller 1968: 13.

²¹ Hornborg 1950: 598.

Brunowin/Stichaein tonttiluetteloissa vuonna 1790 mainitaan korttelissa olevan Corps de Gardet ja Commendants hus qvarter, mutta ei mainita mitään yksityisestä tontinosasta. Korttelin koko, 8137 neliökynnärää, on jälleen kasvanut huomattavasti aikaisemmasta. Saman vuoden vägadelningsinstrumentetissa mainitaan vain yksityinen omistaja Etholen (Myrskå gården), jonka tontin koko oli 1848 neliökynnärää. Vastaavassa vuoden 1808 luettelossa mainitaan taas päävartio ja komendantintalo, mutta ei yksityistä tonttia.²²

Korttelin koon kasvu selittyy ilmeisesti sillä että tontin ulkopuolella torille on rakennettu vasta nyt päävartiorakennus, joka näkyy tontin ulkopuolella erillisenä rakennuksena 1800-luvun alun kartoissa ja Engelin vuoden 1816 maalauksessa. Tämä korttelia lyhempi matala rapattu tiilirakennus oli julkisivultaan somistettu kaarisarjoin. Ilmeisesti sen alue on laskettu mukaan Päävartion tonttiin. Rakennuksen itäsiivu oli heti Bockin talon keskirisaliitin länsipuolen linjalla. Korttelin ainoaan toiseen mahdolliseen kasvusuuntaan, pohjoiseen, ei ollut tapahtunut rajamuutosta.

Korttelin viimeisistä vaiheista on enemmänkin tietoa. Kauppias Gabriel Etholen osti Myhrin vuoden 1774 kuoleman jälkeen julkisessa huutokaupassa Myhrin tontin. Kauppa tapahtui lopullisesti vuonna 1775 7500 Dr kop mt:lla. Gabriel Etholen kuoli vuonna 1777. Veljenpoika raatimies ja kauppias Carl Etholen osti vuonna 1789 lesken omistaman tontin 1000 riikintaalerilla. Leski Anna Sophie (om. Hästesko) sai jäädä asumaan ilmaiseksi neljäksi vuodeksi Kirkkokadun portin viereen taloon, jossa oli keittiö ja kolme huonetta. Hän sai käyttää myös Etholinin leivinuunia, ruokahuonetta (skafferi), ruoka-aittaa (boda), puuliiteriä ja tilaa lehmälle. Tontin pituus oli Suurkadulla vuoden 1776 mittauksen mukaan 73 kyynärää (43,3 m), Kirkkokadulla 48 kyynärää (28,5 m), pohjoissivulla 27 kyynärää (16 metriä) ja Suurtorin puolella vain 12 kyynärää (7,1 m). Näiden mittojen ja korttelin koon perusteella sen pitkä sivu oli hiukan yli 100 kyynärää eli noin 60 metriä pitkä. Korttelin alkuperäinen leveys on karttojen perusteella ollut noin 31 metriä.²³

Engelin vuoden 1816 Suurtorin maalauksissa näkyy päävartiorakennuksen takana lankkuaita ja sen takana runsaasti puita. Kartoissa näkyy korttelin keskellä oleva ”tyhjä” tila, jossa puut olivat. Niiden takana tontin sisällä ja Itäisen Kirkkokadun laidalla on kahden puurakennuksen katot savupiippuineen. Korttelin pohjoislaidalla näkyy isompi varastorakennus ja ilmeisesti kauppapuoteja.

Toisessa vastakkaisesta suunnasta maalatussa tilanteessa näkyy kaksikerroksinen puurakennus Itäisellä Kirkkokadulla ja sen takana toinen rakennus. Pohjoisosassa on kaksi varastorakennusta ja kauppapuoteja.

²² Aminoffin arkisto, Historiallinen kortisto, Jäljennökset ja otteet tonttikirjoista Dc:1; Tonttikortisto Ba:1.

²³ Aminoffin arkisto, Historiallinen kortisto, Henkilöhistoriallinen kortisto 1700-1855 Bb:2

Osasuurennus Päävartion tontista Engelin vuoden 1816 maalauksessa.

Osasuurennos itse päävartiosta v. 1816.

Osasuurennos luoteesta maalatusta tilanteesta.

Vuonna 1808 palaneen kaupungin vuoden 1810 uudistamissuunnitelmat torin länteen päin laajentamisen ja Suurkadun pohjoiseen päin leventämisen osalta koskivat tätä korttelia ja siellä olevia Etholenin rakennuksia ja päävartiota ja lännempänä sijaitsevaa kirkkoa ja hautausmaata (ks. kartta s. 32). Korttelin epäselvien omistussuhteiden takia omistussuhteista selvitettiin vuosina 1816-18. Saman tonttinumeron alla oli eri asiakirjoissa Päävartio ja Etholenin tontti tai vain toinen. Etholen kielsi omistavansa koko korttelia vaan suurin osa kuului hänen mukaansa Päävartioon ja osaa käytti kaupunki. Selvityksen mukaan 3738 $\frac{3}{4}$ neliökyyntä kuului kruunulle ja Etholenille osuus oli 2330 neliökyyntä. Etholenin osa oli suurempi kuin aiemmin, mutta korttelin kokonaisneliökyyntäala oli 6068 eli kortteli oli supistunut melkein samoihin mittoihin kuin vuosina 1696/1707 ja 1753. Oliko loppu torilta päävartiolle otettu tila palautunut kaupungille?²⁴

Torin laajennuksen takia Etholenille korvattiin tontti ja jäljellejääneet rakennukset kuten myös muutaman hänen siirtämänsä rakennuksen siirtokulut. Rakennusten siirtokustannusten arvioinnissa vuonna 1818 luetellaan Etholenin tontilla seuraavat rakennukset:

1. kulmatalo Suurkadulla ja siipi Kirkkokadulle päin, kaksi kellaria alla
2. rakennus portin vasemmalla puolella
3. kulmatalo
4. leivinrakennus
5. rakennus (=krouvi)
6. aitta
7. 2 liiteriä
8. liiteri
9. liiteri
10. liiteri,
11. liiteri
12. talli
13. heinälato
14. 2 vaunuliiteriä

²⁴ Aminoffin arkisto, Historiallinen kortisto, Henkilöhistoriallinen kortisto 1700-1855 Bb:2

15. 2 liiteriä
16. liiteri
17. heinälato
18. pieni latriini
19. iso latriini,
20. puutarhan portti
21. kaksoisisäänajoportti
22. yksinkertainen sisäänajoportti
23. puutarhan aita
24. puutarhan ulkoaita

Listassa on mukana tarkasti myös uunit, ikkunat ja ovet. Pienempien liitereiden koot ilmoitetaan listassa, mutta isojen rakennuksien kokoja, korkeuksia tai huonetilojen määriä ei ilmoiteta. Uunien lukumäärän ym perusteella voi tehdä arvioita huonemääristä.

Etholen siirsi pois Suurkadun asuinrakennuksen, leivinrakennuksen, tallin ja heinäladon, josta sai siirtokorvaukset. Muut myytiin julkisessa huutokaupassa 22.4.1819. Huutokaupassa jäi myymättä ison rakennuksen alla sijainneet kellarit, jotka myytiin uudessa huutokaupassa 29.6.1819 (yksi kivikellari Suurkadun varrelta ja toinen toiselta tai Westra gatan nr 2:sta (?)).²⁵

Päävartion ja Etholenin tontin rakennukset purettiin ja alue tasoitettiin vuonna 1819. Asiaa kiirehdettiin keisarivierailun takia. Uusi päävartiorakennus laajennetulle Senaatintorille Nikolain kirkon (Tuomiokirkon) rappujen kohdalle valmistui 1819. Rakennus purettiin kirkon portaiden tieltä, kun päävartio siirrettiin nykyiselle paikalle 1840-luvun alussa. Päävartio ja presidentin linnan talousrakennukset; valmistuivat 1843.²⁶

²⁵ Aminoffin arkisto, Historiallinen kortisto, Tonttikortisto Ba:1

²⁶ Lindberg 1950: 26, 48, 51, 81; Hornborg 1950b: 215.

3.5 Suurtori

Kaupungintori – Suurtori oli kaupungin paraati- ja kauppatori Ruotsin vallan aikana. Se sijaitsi nykyisen Senaatintorin itäosassa ja Valtioneuvoston linnan länsisiiven kohdalla. Tori oli alun perin kiveämätön, mutta ainakin 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa se oli kivetty.

Torin etelälaita on pysynyt 1800-luvun asemakaavamuutoksesta huolimatta entisellä paikallaan siellä 1700-luvun puolivälistä lähtien rakennettujen kivitalojen ansiosta. Kaupungin pääkatu, Suurkatu, kulki torin eteläosan kautta itä-länsisuunnassa Aleksanterinkadun eteläpuoliskon kohdalla. Nykyinen Katariinankatu sijaitsi torin eteläsivun keskellä ja sen kummallakin puolella oli 1700-luvun lopussa mansardikattoiset kaksikerroksiset Bockin ja Sederholmin kivirakennukset. Bockin rakennuksessa vietettiin kaupungin tärkeimmät juhlat 1700-luvun lopussa.

Torin itäreuna kulki Valtioneuvoston linnan länsisiiven itäreunalla eli noin 14 metriä nykyistä idempänä. 1700-luvun lopussa itäisivulla oli Goviniuksen kaksikerroksinen punainen asuinrakennus, pari yksikerroksista rakennusta ennen palovartion rakennusta. Palovartio oli tullut tähän paikkaan päävahdin tilalle 1750-luvun alussa. Nämä alueet paloivat kaupungin viimeisessä suuressa tulipalossa vuonna 1808.

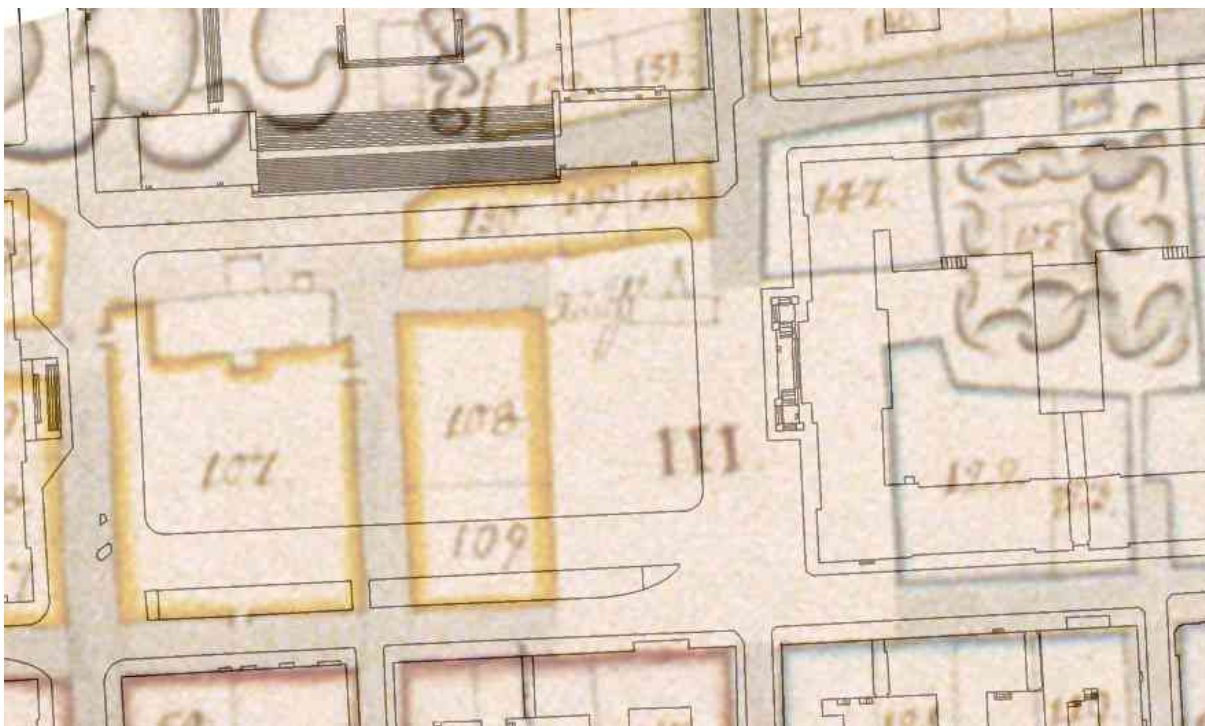
Isonvihan aikana venäläisten linnoituksen lounaismuuri meni torin poikki luoteiskaakko – suunnassa. Muuri on sijainnut aivan valtioneuvoston linnan lounaisnurkan kohdalla.

Torin koilliskulmassa oleva tontti kuului Pikku vihan jälkeisinä aikoina Telleqvistille ja hänen majatalossaan vietettiin vuorostaan kaupungin merkittävimmät juhlat 1740-luvulla, koska torilla sijaitseva puinen raatihuone oli huonossa kunnossa. Torin koilliskulmasta lähti Hämeenkatu ulos kaupungista.

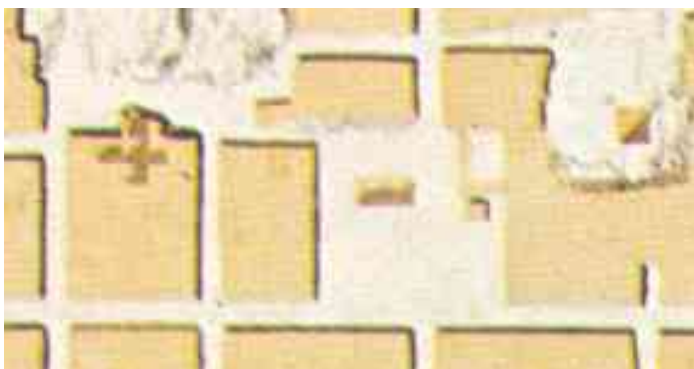
Torin pohjoislaita oli ”liikkuvampi”, koska kaupungin raatihuone sijaitsi aikojen kuluessa useissa paikoissa torin pohjoisosassa. Ensimmäiset tulipaloissa tuhoutuneet raatihuoneet, vuosina -1654 ja -1713, sijaitsivat näkyvän vuoden 1804 raatihuoneen (1800-luvun alun juhlapaikka) eteläpuolella (ks. kartat s. 28-29). 1700-luvun (1729-1785) raatihuone sijaitsi 1600-luvun raatihuoneen eteläpuolella kartassa näkyvän päävahdin edessä. Torin pohjoisraja oli kuitenkin etupäässä Hallituskadun eteläpuolella.

Raatihuoneen ja päävartion välistä länteen kirkon pohjoispuolitse menevällä kadulla oli 1800-luvun alussa kiinteitä kauppakojuja, jotka aiemmin sijaitsivat torilla.

Torin länsilaidassa sijaitsi vuodesta 1751 lähtien päävartio. Kruunun ostettua länsipuolisen korttelin vuonna 1753 päävartion alue liitettiin kortteliin, jolloin kyseinen kortteli leveni noin seitsemän metriä itään torille. Alkuperäinen kortteliraja sijaitsi suunnilleen eteläpuolisen korttelin puolivälin linjalla lähes seitsemän metriä nykyisen porttikäytävän itäpuolella. Muutoksen jälkeen tontin itäraja oli Bockin/Vanhan raatihuoneen tontin länsirajan itäpuolella noin 2,5 metriä. Torin neliömäinen muoto tuli tällöin enemmän suunnikkaanmuotoiseksi. 1800-luvun alun päävartio sijaitsi vielä idempänä tontin ulkopuolella, jolloin sen itäseinä oli heti Bockin talon risaliitin länsireunan länsipuolella.

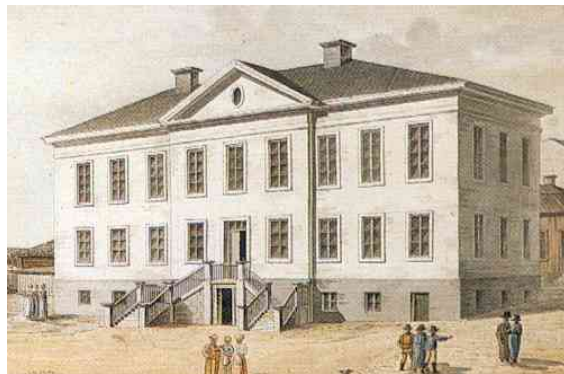
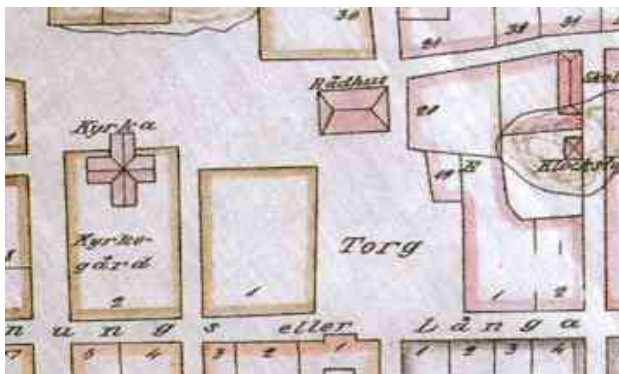
Suurtori ja raatihuone vuoden 1696 kartassa, joka on asemoitu kantakartan päälle. HKM.

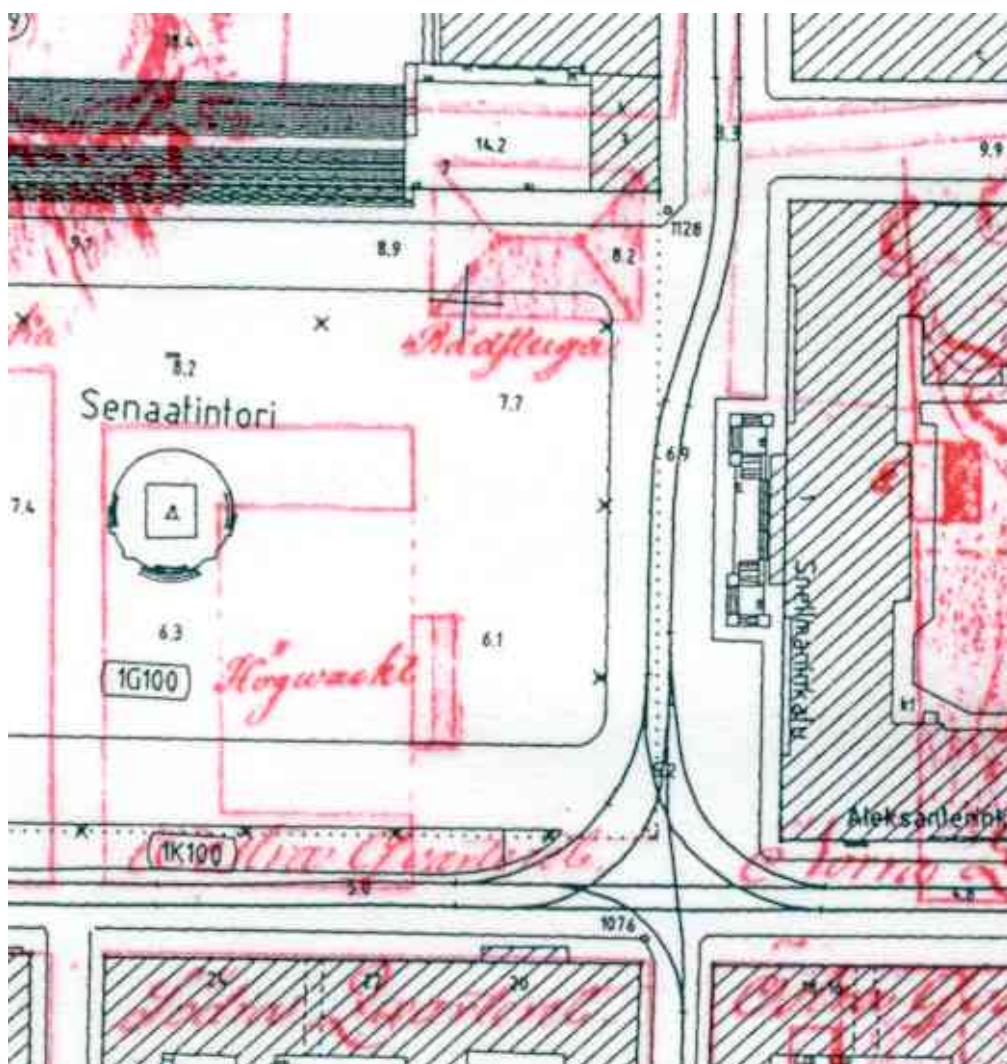
Suurtori vuonna 1753. Raatihuoneen sijainti torilla ennen päävartion siirtoa. Oikealla piirros raatihuoneesta vuoden 17?? kartassa.

Suurtori vuonna 1767. Raatihuoneen sijainti torilla päävartion siirron ja länsipuolisen korttelin levennyksen jälkeen. Oikealla piirros raatihuoneesta Jonas Hahnin merikortissa v. 1749.

Suurtori 1800-luvun alussa. Uuden raatihuoneen sijainti Ruotsin vallan lopussa. Oikealla vuoden 1804 raatihuone vuonna 1816 Engelin esittämänä.

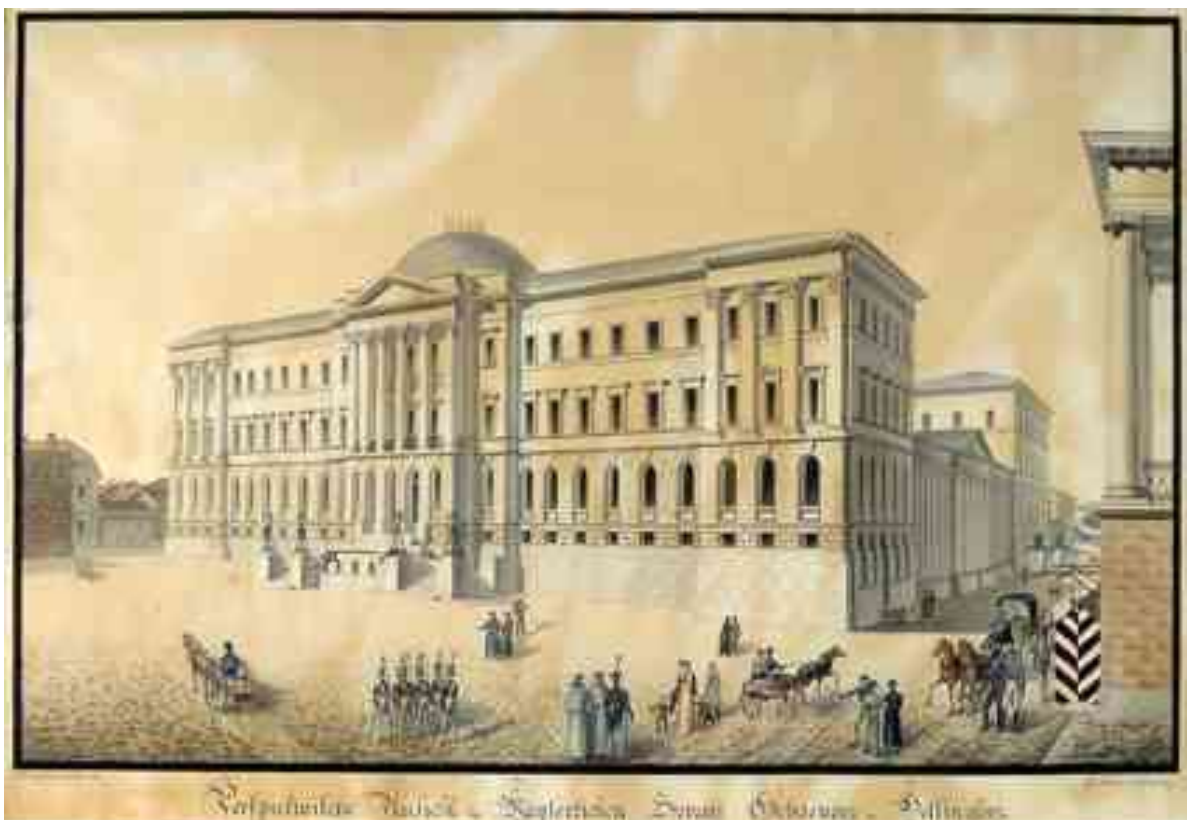
Tori, raatihuone (Rådhus), päävartio (Högwack) ja palovahti (E) vuoden 1808 tulipalokartassa sijoitettuna nykykarttapohjan päälle.

Suurtori 1816 (?) katsottuna Sederholmin talon edestä kaakosta. Vasemmalla näkyy Ulrika Eleonoran kirkko ja sen edessä päävartio. Oikealla torin pohjoislaidalla sijaitsee vuonna 1804 valmistunut raatihuone, joka purettiin vuonna 1838. C.L. Engel. HKM.

Suurtorin itäreunan mallinnus Helsingin kaupunginmuseon 1800-luvun alun Helsinkiä esittävässä kolmiulotteisessa mallissa. Edessä on vuonna 1757 valmistunut kauppaneuvos Goviniuksen rakennus. Taustalla oikealla näkyy Goviuksen vuonna 1800 valmistunut rakennus Suurkadun varrella ja taustalla harmaana armeijan päällikön talo. Vasemmalla taustalla näkyy koulurakennus. HKM

C. R. Westlingin akvarelli Senaatintalon länsi- ja eteläsiivestä vuonna 1827. Kaduilta puuttuvat vielä jalkakäytävät. Edellisen kuvan rakennus on sijannut heti länsisiiven takana. HKM

Raatihuone

Kaupungin ensimmäinen raatihuone paloi vuoden 1654 tulipalossa. Ilmeisesti entisen paikalle torin pohjoisosaan (Suurtorin koillisnurkassa, vuoden 1729 ja vuoden 1803 raatihuoneiden välissä) rakennettiin kaksikerroksinen raatihuone, jossa oli maistraatin ja kämnerioikeuden huoneet, muutamia puoteja ja kaupunginkellari. Rakennuksen katukerroksen puodit vuokrattiin kaupungin työläisille tai kauppiaille ja vuokratulot liitettiin kaupungin virkamiesten palkkausbudjettiin. Rakennus tuhoutui vuoden 1713 tulipalossa.²⁷

Ison vihan jälkeen rakennettu kaksikerroksinen puinen raatihuone (1729-1784/85) sijaitsi torin pohjoisosassa edellisen eteläpuolella nykyisen valtioneuvoston linnan portaikon edustalla. Kooltaan se oli 22 x 9 metriä. Kivijalka oli kyynärän korkea ja hirsikertoja oli 30 eli 11 kyynärää (6.5 m). Alakerroksessa oli eteinen ja 7 huonetta, joita vuokrattiin myymälöiksi. Yläkerroksessa oli kaksi salia (maistraatti ja kämnerioikeus) ja kolme kamaria. Katolla oli korkea ja siro torni, mutta ei kelloa. Rakennus meni nopeasti huonoon kuntoon ja sitä korjattiin vuonna 1744. Kaupungin viranomaiset toimivat vuokrakohteissa vuodesta 1761 lähtien ja sitten vuonna 1765 valmistuneessa, silloin uudessa Vanhassa tull- ja pakkahuoneessa. Itse raatihuone oli vuokrattuna eri tarkoituksiin kunnes purettiin vuonna 1785. Vuonna 1751 rakennettiin päävartio torin länsiosaan, jolloin keskellä toria ollut raatihuone ”siirtyi” torin länsiosaan lähes kiinni päävartioon.²⁸

Vuonna 1804 valmistui kauan suunniteltu ja myös rakennettu uusi kivinen raatihuone torin pohjoisreunalle. Se sijaitsi vanhan raatihuoneen pohjoispuolelle entisellä asuinkorttelialueella. Tontit oli ostettu kaupungille jo 1700-luvulla uuden raatihuoneen takia. Rakennuksessa oli holvattu kellari ja kaksi kerrosta. Ylemmässä kerroksessa oli raatihuoneen salit ja alemmassa kaupunginkellari (keittiö, kaksi salia ja neljä huonetta matkustavaisille ja kellarimestarin ja palveluskunnan huoneet). Alakerrassa oli myös pidätysputka. Rakennuksessa vietettiin kaupungin tärkeimmät juhlat 1800-luvun alussa ennen seurahuoneen (nyk. kaupungintalo) valmistumista vuonna 1833. Rakennus purettiin vuonna 1838.²⁹

Raatihuoneen rakennusmateriaalia on käytetty perinteen mukaan Fabianinkadun ja Aleksanterinkadun kulmassa sijainneeseen Meritan taloa edeltäneeseen rakennukseen.

²⁷ Suolahti 1959: 326.

²⁸ Hornborg 1950: 55-56; 238.

²⁹ Hornborg 1950. 360-363; Lindberg 1950: 48, 75

HELSINKI VALTIONEUVOSTON LINNA
Markku Heikkinen 1995-96

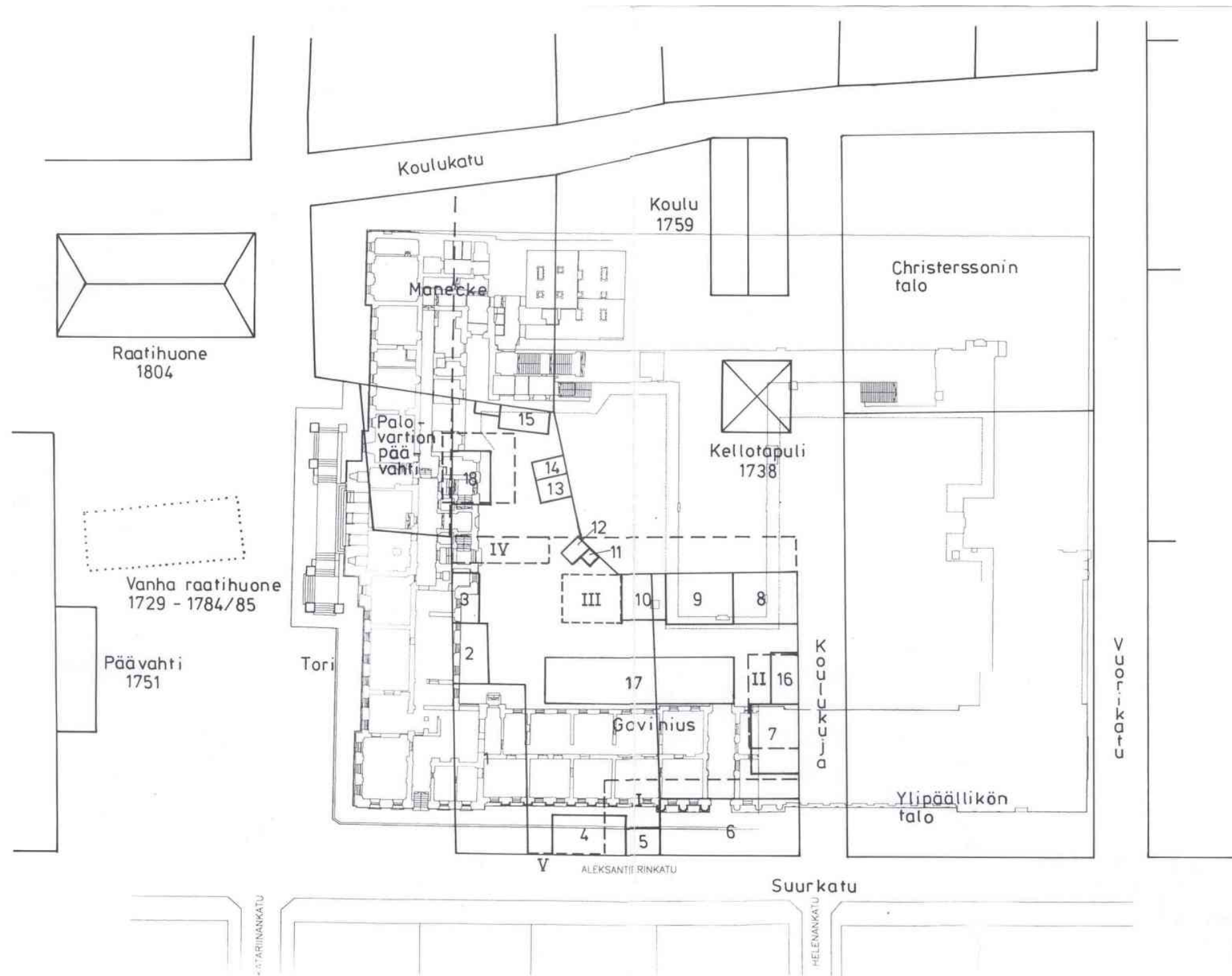
1700- ja 1800-lukujen vaihteen tilanne
sijoitettuna nykykarttapohjan päälle
valtioneuvoston linnan alueella.
Perustuu aikakauden karttoihin,
tonttien 1-2 palovakuutusasiakirjoihin
vuosilta 1795 ja 1805
ja arkeologisiin kaivauksiin.

Mk 1: 500
Piirt. M. Heikkinen

0 5 25m

Tilanne v. 1795: rakennukset 1 - 18

Tilanne v. 1805: rakennukset 1 - 3, 8 - 12, 17
ja I-V

Goviniuksen tontin rakennuskannan muutos 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa. HKM.

4. AIEMMAT ARKEOLOGISET HAVAINNOT KOHTEESSA JA LÄHIYMPÄRISTÖSSÄ

Seuraavassa on arkeologisia havaintoja Senaatintorin ja Aleksanterinkadun alueelta. Lähiympäristön arkeologista havainnoista saa tarkempaa tietoa Helsingin kaupunginmuseon raportista **HELSINKI, ALEKSANTERINKATU 2010**.

4.1 Senaatintorin 1900-luvun alkupuolen havainnot

Senaatintorilta on ennen 1980-lukua saatu museoon lahjoituksina maalöytöjä. Niistä puuttuu lähes aina tarkemmat löytötiedot.

Kaupunginmuseon ensimmäiset maalöytöesineet on saatu vuonna 1912 Senaatintorilta. Ensimmäisenä oleva puunsirpale on löydetty vanhan raatihuoneen paikalta. Samana vuonna kokoelmiin liitettiin ruumisarkun kädensijoja 21 kpl, kädensija ja hela – yhdistelmiä 2 kpl ja heloja 6 kpl sekä messinkinen nimikilpi. Ne oli löydetty kaivaustöissä torilta vuonna 1910.

Vuonna 1928 löydettiin kaksi arkunkädenripaa jälleen kaivaustöissä. Vuonna 1949 löytyi 25 lasihelmeä torin lounaisnurkasta 1,5 metrin syvyydestä alemmasta haudasta, jossa oli kaksi vainajaa vierekkäin. Helmet olivat 1600-1700-luvulta.

Vuonna 1962 kaukolämpökaivannosta saatiin talteen arkunripa.

Arkunheloja 9 kpl, nauvoja 2 kpl ja liitupiippujen paloja 5 kpl lahjoitettiin museolle Senaatintorin uusien sähköpylväiden perustustöiden yhteydessä loka-marraskuussa 1972. Löytöpaikka sijaitsi Sunnin taloa vastapäätä torin kuviokivetyn alan reunalinjalla,

Kaikki löydöt paitsi ensimmäinen liittyvät hautausmaahan.

4.2 Senaatintori 1986

Vuonna 1986 Senaatintorille pystytettiin 14 uutta valotolppaa. Helsingin kaupunginmuseon tutkija valvoi osaa 1,50 - 3,00 metriä leveiden ja 2,50 metriä syvien perustuskuoppien kaivamista. Pylväiden väliin kaivettiin 50 cm syvät kaapeliojat. Selvä kerroksellisuus puuttui lukuun ottamatta Snellmaninkadun puoleisia kuoppia, jotka sijaitsivat entisellä Suurtorin alueella. Yhdessä niistä oli 25 cm kadunpinnan alapuolella nupukiveys (?) ja noin 90 cm syvyydessä 10 cm paksu nokimaakerros. Se oli luultavasti kaupungin tuhonneen vuoden 1654 tulipalon kerros. Muualla oli kaapelityöt ym. sotkeneet kerrokset. Senaatintorin länsilaidasta entisen hautausmaan kohdalta otettiin muutamasta valotolppakaivannosta löytöinä talteen parisenkymmentä arkunhelaa ja -kahvaa ja nauvoja. Rungas luuaineisto laitettiin takaisin kuoppiin.

Valvotuista alueista ei ole tarkkaa karttaa, joten seuraavalla sivulla olevaan karttaan täytyy tämän kohteen kohdalla suhtautua pienellä varauksella.

Valvonta-alueen lähistön arkeologiset kaivaukset ja valvonnat. HKM.

4.3 Senaatintori 1995

Vuonna 1995 valtioneuvoston viimeisen peruskorjausvaiheen aikana tutkittiin kaupunginmuseon toimesta kaupungin entisen päätorin, Suurtorin aluetta. Linnan länsisiipi ja Senaatintorin alue kuului melkein kokonaisuudessaan entiseen torialueeseen.

Suurtorin kiveystä tuli esiin Valtioneuvoston linnan korjauksen yhteydessä jalkakäytävän alta linnan lounaisnurkan länsipuolelta ja pääportaiden edustalta, portaikon alta sekä itse linnan sisältä.

Torikiveystä näkyi käytetyn mm. linnan pääportaikoissa täytemateriaalina. Useimmissa huoneissa linnan valmistumisen jälkeiset muutostyöt olivat tuhonneet siihen saakka mahdollisesti säilyneen torikiveyksen. Torikiveyksen alla oli huomattavasti vähemmän kerroksia kuin vanhoilla piha-alueilla tai ainoastaan 20 cm:n paksuinen kivien laskuhiekkakerros puhtaan hiekan päällä.

Valtioneuvoston linnan pääportaiden edustan kaivanto. Taaempänä kuopan pohjalla näkyy Suurtorin kiveys. Kuva pohjoisesta. Markku Heikkinen/HKM.

Pääportaikon edustan kiveystä kaivannon pohjalla. Kuva kaakosta. Markku Heikkinen/HKM.

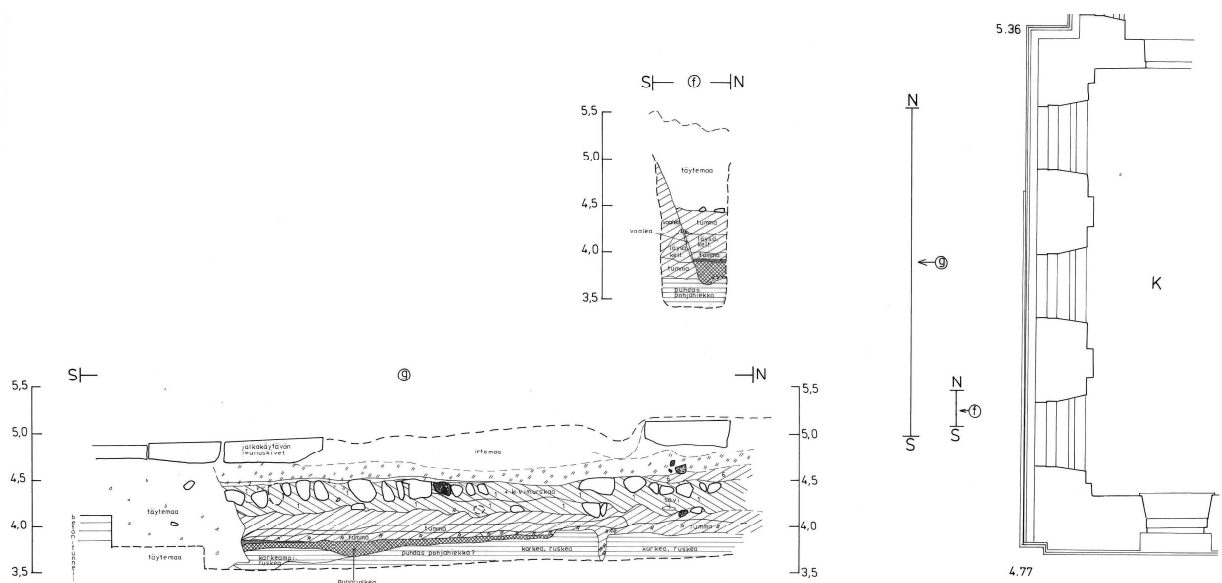

Linnan sisällä yhdessä huonetilassa säilynyt torikiveys. Kuva pohjoisesta. Markku Heikkinen/HKM.

Torin 1700-luvun lopun pinta oli pohjois-eteläsuunnassa horisontaalisesti enemmän vaakasuorassa kuin nykyinen. Linnan lounaisnurkan länsipuolella se oli keskimäärin 50 cm (4.50 m mpy) ja torin puolivälissä jo 1.10 m nykyistä torikiveystä alempana (5.65 m mpy). Vuoden 1654 palokerros oli etelässä korkeudella 3.85 mpy. Etelässä puhdas hiekka tuli 0.75 metriä vanhan torikiveyksen alta kuten myös ilmeisesti pohjoisessa. Senaatintorin pinta oli vastaavasti korkeudella 5.00 ja 6.75 m mpy. Tori on 1800-luvun alun järjestelyissä muutettu nykyiseen kaltevuutensa.

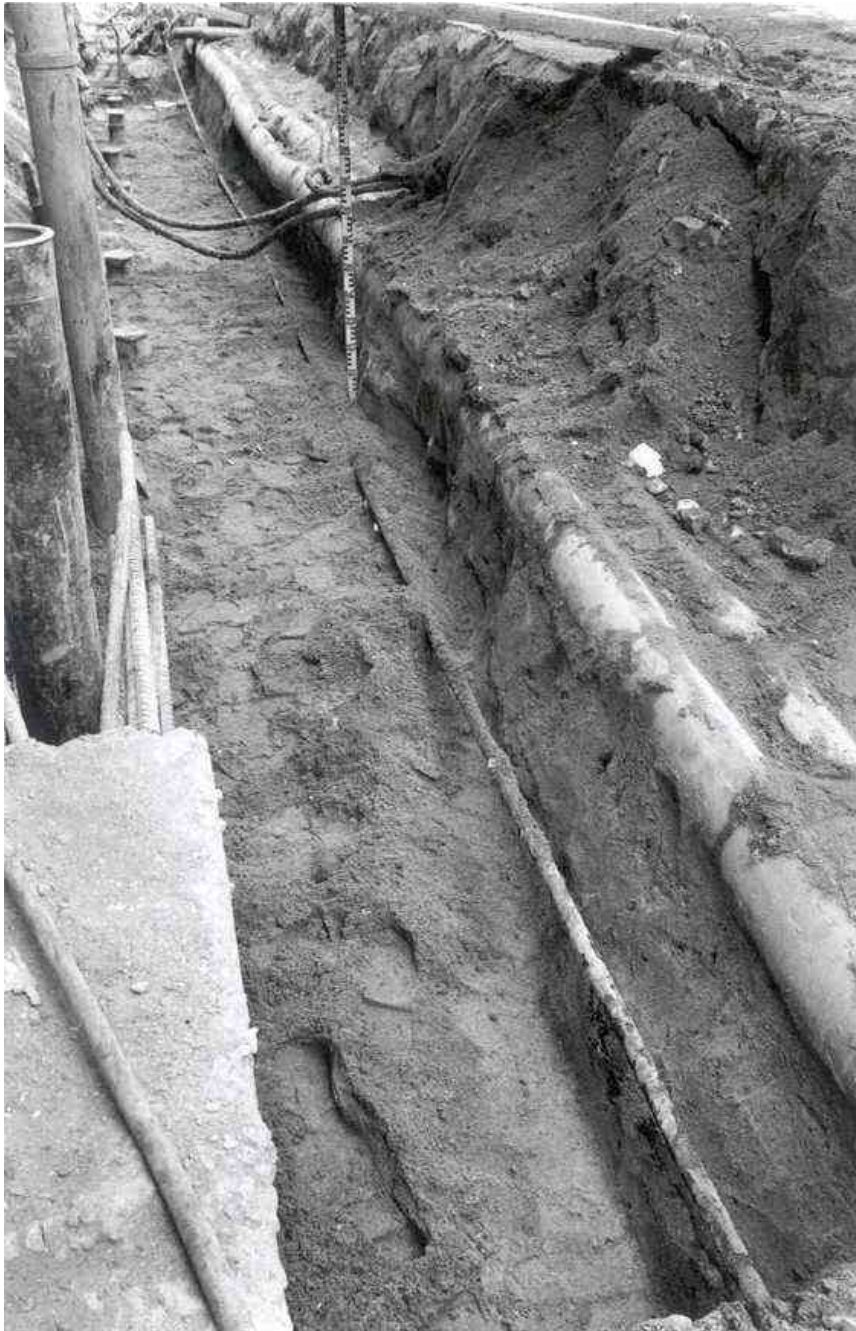

Eteläosassa profiilissa sijainnutta Suurtorin torikiveystä latan oikealla puolella. Kuva kaakosta. Markku Heikkinen/HKM.

Profiilipiirros samasta kohtaa. HKM

Aleksanterinkadulla Valtioneuvoston linnan lounaisnurkan eteläpuolella jalkakäytävän kohdalla ei ollut säilynyt torikiveystä kaapeleiden takia. Kaapeleiden alla oli heti alin palokerros (1654) ja sen alla ollut puhdas hiekka korkeudella 3.70 – 4.20 m mpy:nousten itään päin. Nykyinen katu oli tässä noin 4.80 m mpy:n korkeudella,

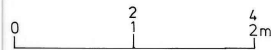

Suurtorin kohtaa Aleksanterinkadulla linnan lounaiskulman kohdalla. Kaapeleiden takia vain alin palokerros oli säilynyt. Kuva luoteesta. Markku Heikkinen/HKM.

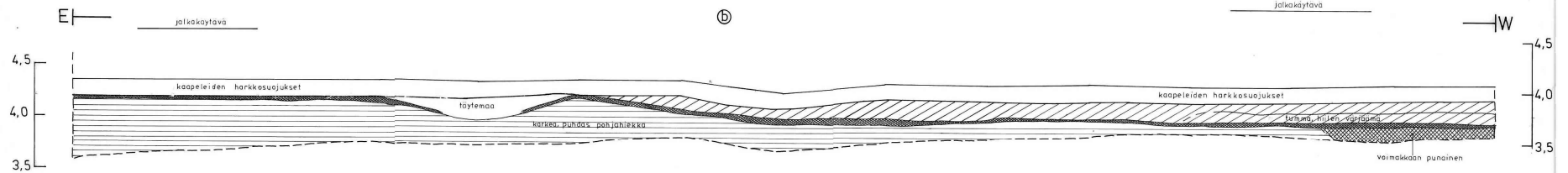
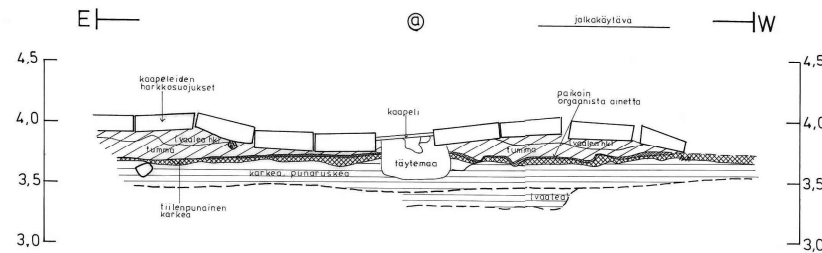
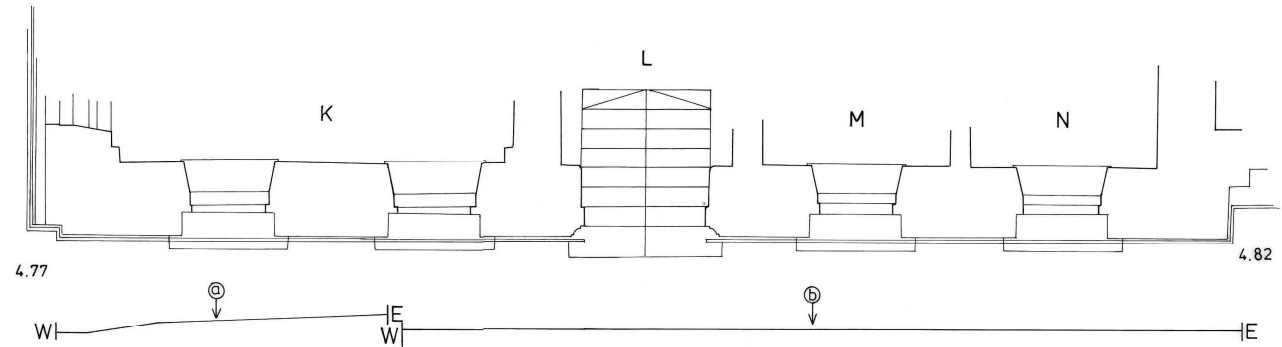
HELSINKI VALTIONEUVOSTON LINNA
Markku Heikkinen 1995-96

Aleksanterinkatu - länsiosa
Mk 1:25 profiilit, 1:50 taso
Korkeudet metreinä mpy
Piirt. J. Mellanen

- puhdas hiekka
- sekoittunut hiekka
- musta hiilensekainen maa (hiekka)
- hiili, noki
- palanut hiekka
- joukossa hiiltä
- kivi
- tiili

4.77 jalkakäytävän korkeus

Profiilipiirros edellisestä kohtaa.

Pääportaikon kohdalla linnan länsisiivessä oli heikkoja merkkejä varhaisimmista päävartion ja palovartion rakennusten jäännöksistä. Ne olivat alueella, joka oli 1600-luvulla kuulunut alun perin toriin. Se liitettiin vaiheittain takaisin torialueeseen 1700-luvun puolivälissä ja 1800-luvun alussa. Kyseisen alueen eteläosassa torialueella sijaitsi 0.70 metrin syvyyteen silloisesta maapinnasta upotettu ulkopuolelta savella tiivistetty lautaseinäinen laatikko (2,75 x 2,75 m), jonkinlainen vesivarasto. Sitä piti alaosasta koossa hirsikehikko. Hirret olivat tapein kiinni toisissaan. Pohjalla oli laudat, jotka oli tapitettu toisiinsa kiinni. Laatikon yläosa oli tuhoutunut vanhaa maanpintaa myöten ja puolet linnaa perustusmuuria rakennettaessa. Laatikossa oli paljon 1800-luvun alun esineistöä kuten rautapatojen paloja, lasipikareita, nahkakenkä, ruotsalainen ja venäläinen raha. Kyseessä lienee vesisäiliö. Kaupungissa oli myös viemärikaivoja, joita määrättiin suojattavaksi ettei kukaan putoisi niihin.

Savella ulkopuolelta vuorattu puulaatikko. Kuva lounaasta. Markku Heikkinen/HKM.

Poikkileikkaus edellisestä. Kuva etelästä. Markku Heikkinen/HKM.

Vanhoissa 1700-luvun puolivälin kartoissa sen kohdalle tai heti sen länsipuolelle on merkitty erillinen pieni rakennus. Toisiin karttoihin sen kohdalle on merkitty pieni tontti. Kyseessä on luultavasti päävartion rakennus, joka sijaitsi torin itäreunassa vuoteen 1751. Se siirtyi sitten palovartion käyttöön. Palovartio siirrettiin tutkimusalueen pohjoisosaan linnan länsisiiven keskiosaan vuonna 1765 ja idemmäksi linnan piha-alueelle 1800-luvun alussa.

Laatikon kaakkoispuolella neljän metrin päässä oli noin neljä metriä syvän kaivon jäännökset (1,5 x 1,5 m, 1 m mpy), josta oli säilynyt vain linnan sydänmuurin takia vain alimmat hirsikerrot. Se on kuulunut myös luultavasti edellä mainittuun tonttiin.

Linna sydänmuurin alta löydetty Suurtorilla sijainnut kaivo, josta oli säilynyt alimmat hirsikerrokset. Sydänmuurin alaosat on poistettu ja rakennus seisoo uusien perustusten varassa. Markku Heikkinen/HKM.

4.4 Senaatintori 1998

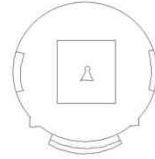
Vuoden 1998 alussa korjattiin noin 40 metrin matkalla itä-länsisuuntaisia kaukolämpöputkia Senaatintorin kaakkoisnurkassa ajoradalla. Helsingin kaupunginmuseon tutkijat dokumentoivat noin 1,25 metriä syvän ja alle neljä metriä leveän kaivannon profiileita. Kaivannon seinämien uusien täyttömaiden takaa paljastuivat vanhat maakerrokset ja kaupungin vanhan päätorin Suurtorin 1700-1800-lukujen vaihteen torikiveys. Kiveys sijaitsi länneä itään 0.35 - 0.15 m (4.80 – 4.48 m mpy) nykyisen maanpinnan alapuolella (5.15 – 4.98 m mpy). Torikiveys muodostui isoista kivistä (luonnonkiviä läpimitaltaan 25 - 30 cm) ja sitä oli vain yhdessä tasossa. Kiveyksen alla oli muutamia kulttuurimaakerroksia vain noin 35 cm:n paksuudelta ennen vuoden 1654 palon aiheuttamaa punertavaa hiekkaa (4.00 - 4.10 m mpy) ja puhdasta hiekkaa. Aivan itäpäässä Suurtorin pinta nousi hiukan. Vastaavasti Senaatintorin kiveys laski.

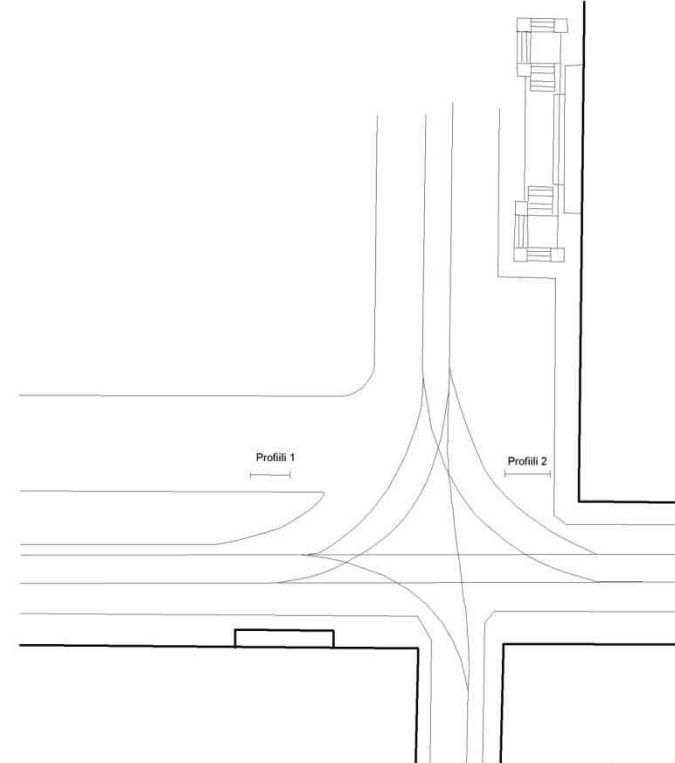
Kaukolämpökaivannon profiilia dokumentoidaan vuonna 1998. Kuva idästä. Markku Heikkinen/HKM.

Helsinki, Senaatintorin kaakkoisnurkka

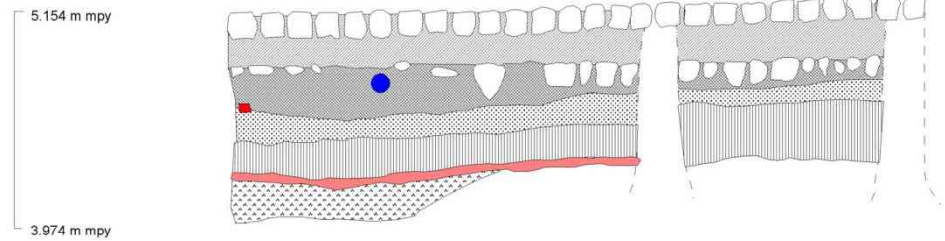
Markku Heikkinen 1998
 Yleiskartta, profiilit 1 ja 2
 Piirt. V.-P. Suhonen
 Digitointi Markku Heikkinen
 Yleiskartta Mk 1:500, profiilit 1:25

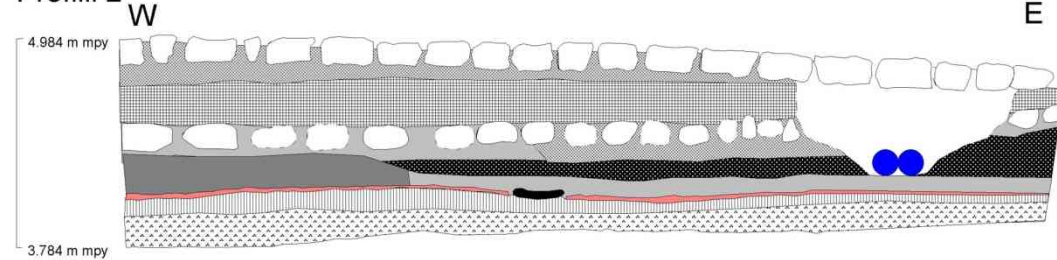
KARTTA 6

Profiili 1

Profiili 2

	Kivi		Harmaa hiekka		Vaalea hiekka
	Kivi pudonnut		Laikukas harmaa hiekka		Sekoittunut maa
	Putkijohto		Laikukas tumma hiekka		
	Tiili		Laikukas ruskea hiekka + tumma hiekka		
	Ruskea hiekka		Punertavanruskea hiekka		
	Tummanruskea hiekka		Punaruskea hiekka		
	Ruskea hiekka + tiilimurska		Hiilikeros		

Profiili lähellä Valtioneuvoston lounaiskulmaa. Vanhan torikiveyksen päällä näkyy tiilimurska- ja laastikerros, joka on syntynyt linnaa rakennettaessa 1820-luvulla. Kuva etelästä. Markku Heikkinen/HKM.

4.5 Senaatintori ja Unioninkatu 2002

Senaatintorin lounaisnurkassa ja Unioninkadun länsilaidassa korjattiin kaukolämpöputkia välillä Aleksanterinkatu - Pohjois-Esplanadi vuonna 2002. Työt liittyivät vuosina 2000-2002 tehtyyn Aleksanterinkadun peruskorjaukseen.

Senaatintorin lounaisnurkassa kaukolämpöputkikaivanto oli auki Aleksanterinkadun itä-länsi –suuntaisen kapean korokkeen pohjoispuolella ajoradalla kaupungin entisen hautausmaan kohdalla. Kaivannon itäpää oli 16,5 metriä itään Kiseleffin talon luoteisnurkasta. Kaivannon 3,5 metriä leveässä dokumentoidussa pohjoisessa maaleikkauksessa näkyi ihmisen luita, pääkalloja ja arkkujen puujäännöksiä ainakin kahdessa tasossa. Ne tulivat esiin kaivannon täyttämiseen käytettyjen irtonaisten täyttömaiden tippuessa alas sateiden takia. Luita tuli esiin myös lännempää korokkeen viimeisen valotolpan kohdalle saakka.

Katu oli profiilin kohdalla korkeudella 6.06 - 6.04 m mpy. Katukiveys muodostui 15 cm leveistä ja 17 cm korkeista kivistä. Alla oli kivien tummanruskea laskuhiekkakerros (n. 15 cm) ja sen alla hiukan ohuempi vaaleanruskea hiekkakerros. Näiden uusien kerroksien alla oli vanha 0.30 – 0.50 metrin paksuinen sekoittunut hiekkakerros, jossa näkyi ihmisen sääri- tai käsivarsiluita ja mm. naula. Tämän kerroksen alla oli 0.75 metriä paksu sekoittunut vaaleampi (ja puhtaamman oloinen) hiekkakerros, jossa oli pieniä kiviä. Alimpana oli 25 – 30 cm paksu tumma kerros, joka jatkui kaivannon pohjalla. Tässä kerroksessa pohjalla oli länsipäässä ihmisen pääkallo,

joka oli kääntyneenä etelään oikealle hartialle. Kallosta kaivettiin esiin toinen silmäkuoppa. Puhdistuksen yhteydessä kallo tuli reikä (kuvassa isompi reikä). Kallo oli 1.75 metriä (4.31 m mpy) nykymaanpinnan alapuolella.

Kaivannon pohjalla profiilin ja kaukolämpöputken betonitunnelin väli puhdistettiin piirtämistä varten. Siellä näkyi hautakuoppa tummempana hiekkana itä – länsisuuntaisena. Sama hiekka oli alin kerros profiilissa. Vainajan pää oli pohjan länsipäässä ja sen länsipuolella oli puunjäämiä arkusta. Tumma maa jatkui vielä hetken arkun ulkopuolella ennen puhdasta hiekkaa. Läntisessä maaleikkauksessa ja pohjalla oli tummia viivoja, jotka olivat luultavasti arkunjäännöksiä. Etelässä oli pieni sekoittunut orgaaninen kerros (+tumma viiva) ennen sekoittunutta hiekkaa. Etelämmäksi ei voitu mennä paljonkaan, koska kaukolämpöputkien betonirakenteet olivat vastassa. Betonitunnelin pohja oli 1.50 metriä nykyisen kadunpinnan alapuolella.

Hautausmaan yläpinta on sijainnut kirjallisten tietojen perusteella ympäröiviä katuja korkeammalla. Tämän perusteella hautauskerros on ollut huomattavasti paksumpi kuin nyt profiilista saatu korkeus osoittaa.

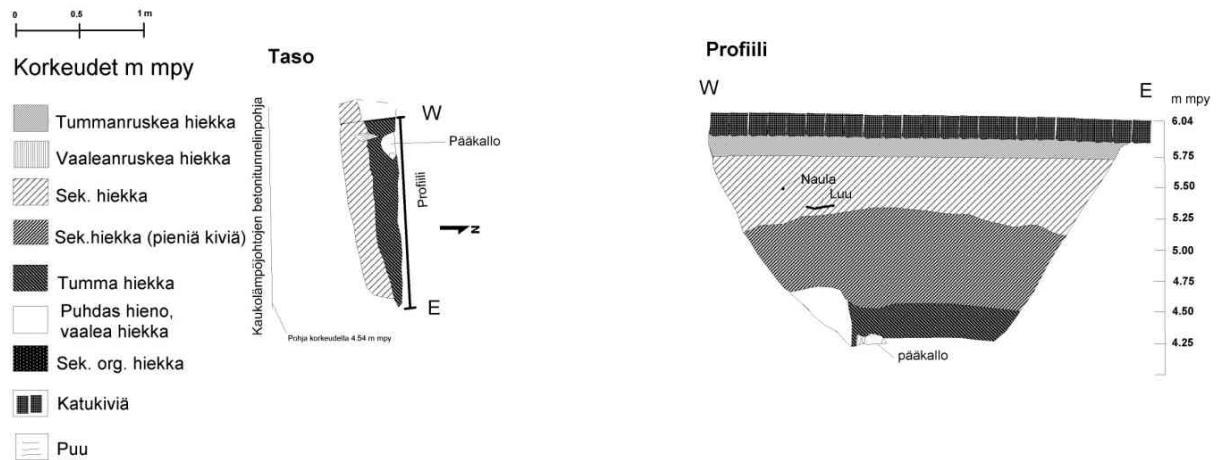

Kaukolämpökaivannon itäisimmän osan pohjoisprofiilia dokumentoidaan. Kuva lounaasta. Markku Heikkinen/HKM.

Helsinki, Senaatintori 2002

Markku Heikkinen 2002
Piirt. Jaana Mellanen
Digitointi Markku Heikkinen
Mk 1:25

KARTTA 5

Piirros edellisestä maaleikkauksesta. HKM.

Edellisen kaivannon pohjalla pohjoisprofiilin ja lämpöputkien välissä ollut haudaus pääkalloineen. Kuva kaakosta. Markku Heikkinen/HKM.

Kaukolämpöputki betonirakenteineen meni Unioninkadun poikki ja jatkui etelään ajoradan länsireunassa ja jalkakäytävällä. Näkyvissä oli vain betonirakenteiden ulkopuolella uusia täyttömaita. Kunnallistekniset työt olivat tuhonneet kaikki vanhat kulttuurikerrokset Unioninkadulla nyt avatuissa kohdissa. Alueella on ollut ennen

1800-luvun alun asemakaavamuutosta asuinkortteleita. Joissakin kaivannon syvissä kohdissa näkyi täyttömaiden alla puhdasta hiekkaa.

Kaukolämpöputkien betoninen suojarakenne Unioninkadun poikki. Putket on poistettu. Kuva lounaasta. Markku Heikkinen/HKM.

Unioninkadun ja Aleksanterinkadun putki- ja kaapeliviidakkoa. Kuva kaakosta. Markku Heikkinen. HKM.

4.6 Aleksanterinkatu 2010

Aleksanterinkatu 2010 valvonta ulottui Mariankadulta Senaatintorille saakka. Kaivanto tuli idästä valtioneuvoston linnan eteläisen jalkakäytävän ja pohjoisen ajoradan kohdalla. Linnan lounaisnurkan kohdalla kaivanto kääntyi pohjoiseen ja pian uudelleen itään. Tässä kohtaa se yhtyi Senaatintorin vuoden 1998 valvonnan alueeseen.

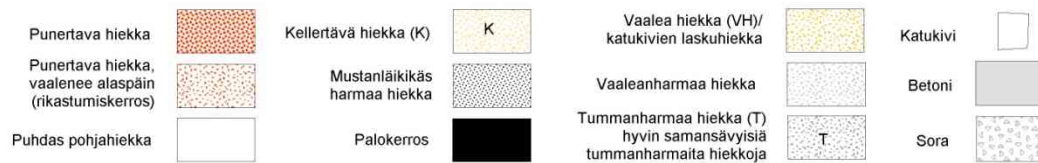
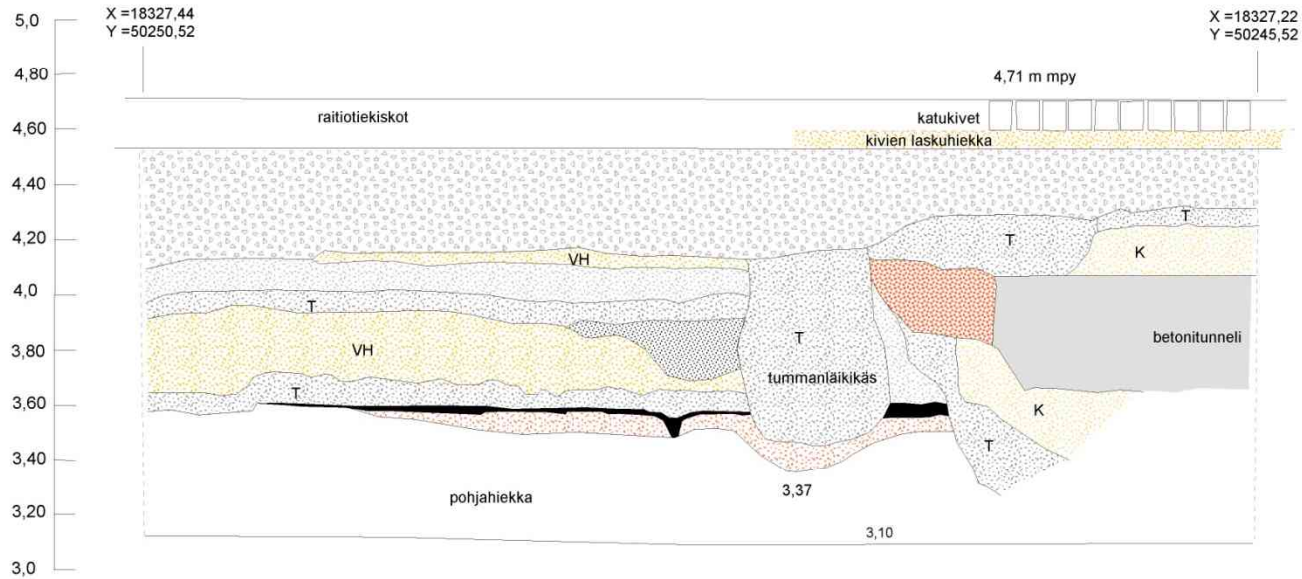
Jalkakäytävän kohdalle kaivettiin uusille kaukojäähdytysputkille aivan uusi kaivanto. Ajoradan kohdalla vaihdettiin vanhat kaukolämpöputket, jotka sijaitsivat betonisuojusten sisällä. Idempänä Ritaritalon puistikon ja valtioneuvoston linnan kohdalta kohdilta löydettiin runsaasti useiden rakennusten kellarijäännöksiä, joista useimmat oli jo osittain kaivettu esiin vuosina 1993 ja 1995.

Entisen Suurtorin alueella sen sijaan kiinteät rakenteet olivat vähäiset. Valtioneuvoston linnan länsisiiven eteläpuolella oli jo vuonna 1995 oli todettu (ks. Senaatintori 1995), että jalkakäytävän alla kaapeleiden alla oli vain ohuelti sekoittunutta hiekkaa ja vuoden 1654 tulipalokerros. Kaukolämpöputkien kohdalla kaikki vanhat kerrokset olivat tuhoutuneet.

Linnan lounaisnurkan kohdalla kaukolämpöputkien eteläpuolella raitiotiekiskojen alla oli säilynyt pieni pätkä vanhoja maakerroksia. Vuoden 1654 palokerros ja puhdas hiekka (3.6 m mpy) olivat noin 1.1 metriä nykyisen maanpinnan (4.7 m mpy) alapuolella. Tässä kohtaan on suunnilleen mennyt venäläisten Ison vihan aikaisen linnoituksen muuri.

Valtioneuvoston linnan länsisiiven ja kaukolämpöputkien eteläpuolella oli esillä vanhoja kerroksia entisen Suurtorin kohdalla. Kuva luoteesta. Markku Heikkinen/HKM.

HELSINKI, ALEKSANTERINKATU 2010 M. Heikkinen	Suurtori Profiilikartta, kerrostumia Valtioneuvoston linnan lounaiskulman eteläpuolella eteläprofiili Mk 1:20
MITTAUSDOKUMENTOINTI M. Heikkinen 4.10.2010 Digit. H. Hämäläinen 2011	HELSINGIN KAUPUNGINMUSEO, KULTTUURIYMPÄRISTÖ, ARKEOLOGIA Kartta 44

Profiilikartta edellisestä kohteesta.

Senaatintorilla itä-länsi suuntaisen kaivannon pohjoisprofiilissa oli vastaavanlaiset kerrokset kuin vuosien 1995 ja 1998 valvonnoissa. Kohta olikin käytännössä sama.

Senaatintorin/Snellmanninkadun katukiveys oli noin korkeudella 4.8 m mpy ja vuoden 1654 palokerros korkeudella 4.0-3.8 m mpy. Suurtorin vanhan isoista luonnonkivistä muodostuneen torikiveyksen, 4.5-4.4 m mpy, alla oli noin 50 cm tummanruskeaa hiekkaa tai hiekan lisäksi nokea ja laastihippuja, harmaata hiekkaa ennen ohutta palokerrosta ja punertavaa hiekkaa.

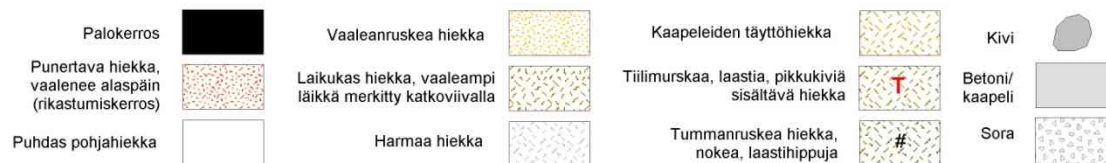
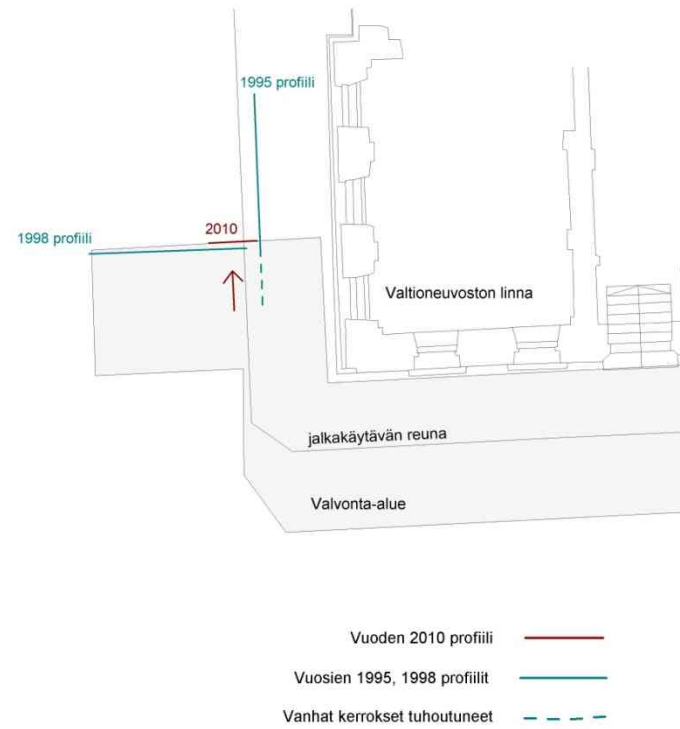
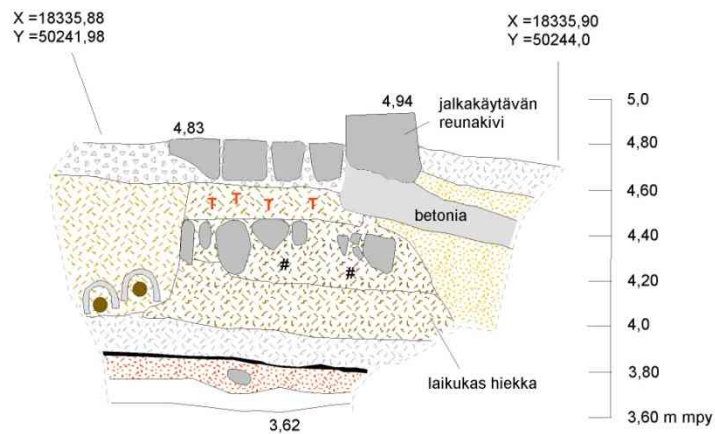
Vanhan kiveyksen päällä oli tiilimurskaa, laastia ja pikkukiviä sisältävää hiekkaa ennen katukivien laskuhiekkaa ja katukiviä (yhteensä 30 cm). Tiilimurskakerros liittyi ilmeisesti valtioneuvoston linnan rakentamiseen 1820-luvulla.

Kaukolämpökaivanto Senaatintorilla. Kohta on ollut auki jo vuosien 1995 ja 1998 tutkimusten aikana. Kuva etelästä. Markku Heikkinen/HKM.

Lähikuva Suurtorin kiveyksestä. Kiveyksen päällä on tiili-laastikerros ennen torin muita täyte- ja laskuhiekkakerroksia ja nykyistä kiveystä. Kuva etelästä. Markku Heikkinen/HKM.

HELSINKI, ALEKSANTERINKATU 2010 M. Heikkinen	Suurtori Profiilikartta, katukiveys, pohjoisprofiili Mk 1:20
MITTAUSDOKUMENTOINTI H. Hämäläinen 29.9.2010 Digit. H. Hämäläinen 2011	HELSINGIN KAUPUNGINMUSEO KULTTUURIYMPÄRISTÖ, ARKEOLOGIA
	Kartta 45

Profiilikartta edellisestä kohdasta.

5. ARKEOLOGISET HAVAINNOT

Arkeologiset tutkimukset kestivät suunnilleen kaksi kuukautta keskeytyen välillä lyhyiksi ajoiksi. Kaivaus eteni lännestä itään. Kaivauskertomus noudattaa myös lännestä itään järjestystä.

Maakaivu sovitetiin arkeologisten tutkimusten ja maarakennustöiden tarpeiden mukaan. Maalinja Oy:n kanssa sovittiin seuraavaksi avattavan alueen koko, joka riippui useista teknisistä tai arkeologisista tekijöistä. Suuria alueita ei voitu kaivaa yhtä aikaa auki tutkimusalueen keskeisen aseman takia. Sofiankadun itäpuolista aluetta ei saatu aluksi avata yhtä aikaa läntisen alueen kanssa. Loppuvaiheessa lähes koko linja oli kuitenkin auki yhtä aikaa.

Ensi vaiheessa Maalinjan kaivinkone piikkasi katukivet ja kivien jäätyneen alapuolisen kerroksen pois Sofiankadun linjan länsipuolella. Tämän jälkeen kaivinkone kaivoi erimittaisia pätkiä kaivannon pohjasyvyyteen saakka lännestä päin. Sama toistui Sofiankadun linjan itäpuolella myöhemmin. Lännessä kaivannon kohdalla sijainneet hautaukset tuhoutuivat tällöin. Kaivannon pohjalla useimmissa kohdissa oli jo puhdasta luonnollista hiekkaa. Hautausmaan kohdalla pohjalla olleet haudat ja luukuoppa kaivettiin lapion ja pelkoin kerroskaivauksena pois. Idempänä asuinkorttelin kohdalla kaivettiin arkeologisesta mielenkiinnosta rakenteiden kohdalla jonkin verran syvemmälle kuin mitä putkikaivannon 1.4 metrin syvyys olisi vaatinut. Torialueella puhdas hiekka oli lähellä nykyistä toripintaa. Itäisimmässä osassa entisellä torialueella risteävien raitiotiekiskolinjojen väliin kaivettiin koneellisesti pienet kuopat, joista käsin Maalinjan miehet kaivoivat lapioin kiskoja alitse kaukojähdytysputkille tunnelit.

Valvotun pääkaivannon pituus oli noin 160 metriä ja leveys kaksi metriä maanpinnalla ja 1.6 metriä kaivannon pohjalla. Se sijaitsi 1.30-1.40 metriä Senaatintorin korkeamman osan eteläpuolella ajoradalla. Pääkaivannosta erkani kolme kapeampaa ja matalampaa 11-15 metrin pituista kaivantoa etelään päin.

Profiilikartat ja tasokartat piirrettiin kentällä mittakaavaan 1:20. Pohjoisprofiili piirrettiin lähes kokonaisuudessaan ja pohja kohdista, joissa oli rakenteita, mielenkiintoisia kerroksia ym. Eteläprofiilia ei piirretty, mutta siitä otettiin runsaasti kuvia. Korkeudet saatiin yliopiston päärakennuksen kaakkoisnurkassa olleesta korkeuspisteestä (331, 7.744 m mpy) ja kiintopisteitä oli useita. Dokumentointi kiinnitettiin kaivannon länsipäästä mitattuun etäisyyteen. Länsipää sijaitsi viisi metriä yliopiston päärakennuksen itäseinästä. Etäisyydet tarkistettiin muista ympäristön kiinteistä rakenteista. Pohjakarttana käytettiin Helsingin kiinteistöviraston kaupunkimittauksen sähköistä karttaa.

Löydöt otettiin talteen hautojen, rakenteiden tai profiilikohtien mukaan. Kaikki esineet otettiin talteen, mutta lähes kaikki hauta-arkkujen kahvat ja helat poistettiin mittausten ja kuvausten jälkeen. Vainajien luita ei otettu myöskään talteen vaan kaikki luut haudattiin takaisin yhteen kohtaan. Kerättyjen luiden painot laskettiin. Hautausmaan kohdalla muut löydöt olivat vähäiset. Asuinkorttelin/päävartion kohdalta löytöjä oli jonkin verran. Torialueella löydöt olivat jälleen vähäisiä.

5.1 Läntinen Kirkkokatu ja länsipuolinen asuinkortteli

Ensimmäinen tämän tutkimuksen yhteydessä avattu alue (kartta 1; kuvat 1-17) sijaitsi Unioninkadulla yliopiston päärakennuksen kaakkoiskulman itäpuolella läntisellä ajoradalla viiden metrin päässä yliopiston päärakennuksen seinästä. Edellisenä talvena Unioninkadun länsireunaa pitkin Yliopistonkadun risteyksestä oli kaivettu pohjois-etelä –suuntainen kaukojäähdytyskaivanto, jonka eteläpää oli noin viiden metrin päässä Aleksanterinkadusta.

Katukivet ja ylimmät maakerrokset piti piikata rikki, sillä ylimmät 50 cm oli jäässä.

Nyt kaivetun kaivannon leveämpi länsipää ja kapeamman kaivanto-osan länsiosa, yhteensä noin kuuden metrin leveydeltä, kuuluivat entisen Läntisen Kirkkokadun länsipuolella olleeseen kortteliin. Alueella ei kuitenkaan ollut merkkiäkään vanhoista koskemattomista kulttuurikerrostumista. **Havaintopisteessä 1** 30-60 cm:n syvyydessä puhtaan hiekan päällä oleva tiilimurska ym. kerros, ilmeinen raivauskerros, on levitetty kohdalle Unioninkatua rakennettaessa 1820-luvulla. Kaivannon länsipuolella jalkakäytävän kohdalla sijaitsee puhelinkaapeleiden betonitunneli, jonka rakentaminen on viimeistään tuhonnut tämän kohdan. Se näkyi nyt vain NE-SW -suuntaisena kaivannon levennyksen luoteisnurkassa metrin syvyydessä. Sitä ei näkynyt länsiprofiilissa, mutta käytöstä poistettu kaasuputki näkyi yhden metrin syvyydessä ennen puhdasta hiekkaa.

Ensimmäinen havaintopiste (**havaintopiste 1**) sijaitsi levennyksen koilliskulmassa.

Havaintopiste 1 (18334.5/50089.0, katupinta 6.53 m mpy):

Suojatien katukivet	0-10 cm
Kivien laskuhiekka	10-30 cm
Tiilimurska, siltti, noki, savisempi kerros, harmaa laikukas hiekka	30-60 cm
<i>Hieno hiekka</i>	<i>60-90 cm</i>
<i>Vaihettuvia hienompia ja karkeampia hiekkakerroksia</i>	<i>90-220 cm</i>
<i>Vaaleanruskea hieno hiekka</i>	<i>220-270 cm</i>

Kaivanto oli leveämmän kaivannon kohdalla poikkeuksellisen syvä, 270 cm, mutta sen korkeus väheni nopeasti itään päin ollen **havaintopiste 2**:n kohdalla jo vain 155 cm. Unioninkatu oli tällä kaivannon osuudella melko tasainen, sillä itään kääntyvän kapeamman kaivannon kulmassa korkeus oli pohjoisprofiilin kohdalla 6.54 m mpy ja itäisen ajoradan kohdalla noin 6.40 m mpy.

Entisten asuinkorttelin itäpuolella on sijainnut noin seitsemän metriä leveä Läntinen Kirkkokatu. Kadusta ei tehty mitään havaintoja. Kadun länsipuoliskon kohdalla menee nykyisin kaapeleita ja keskellä vesijohtolinja. Ainoastaan kadun itäosissa olisi voinut säilyä katukiveystä. Täälläkin nykyisten katukivien ja niiden laskuhiekköjen alla oli nopeasti puhdas hiekka.

Maakerrokset olivat kaivannon syvän osan eteläprofiilissa ja siitä itään päin jonkin matkaa samanlaisia kuin havaintopiste 1:n kohdalla. Unioninkadun keskellä olevan liikenteenjakaajan länsipuolella ja kohdalla oli kaapeleita, vesijohto ja niiden kaivantojen täyttömaita. Liikenteenjakaajan itäreunan kohdalla ja sen itäpuolella katukivien ja hiekkakerroksen alla oli noin 1.2 metriä leveä ja yli 0.2 metriä syvä tummaa maata sisältävä kuopanne puhtaan hiekan päällä (**havaintopiste 2**). Puhdas hiekka nousi sen länsi- ja itäpuolella sen yläpinnan tasolle.

Havaintopiste 2 (18333.9/50098.4, katupinta 6.40 m mpy):

Katukivet (näkyvissä)	0-10 cm
Ruskeanharmaa homogeeninen hiekka, pieniä kiviä	10-50 cm
Tumma noen ja tiilenpalojen sekainen krs, vaalea silttiä, väri lähes musta	50-72 cm
<i>Vaaleanruskea hiekka, erilaisia lajittuneita kerroksia</i>	<i>72-155 cm</i>

Eteläprofiilissa vastaavassa kohdassa (**havaintopiste 3**) ei ollut kuitenkaan tätä kerrosta. Kohdalla oli kaksi metriä lännemmäksi menevä harmaa kerros. Se jatkui heikkenevänä vesijohtokaivannon päälle, joten kyseessä täytyy olla uudempi ilmiö.

Havaintopiste 3 (18330.4/50096.8, katupinta 6.29 m mpy):

Katukivet	0-17 cm
Laskuhiekka	17-36cm
Hiekka, sis. silttiä	36-90 cm
<i>Tummanruskea hiekka</i>	<i>90-125 cm</i>
<i>Moreeni</i>	<i>125-140 cm</i>
<i>Vaalea hiekka</i>	<i>140-150 cm</i>

Kyseinen tumma kupanne saattoi sijaita Läntisen Kirkkokadun ja hautausmaan välisellä rajalla. Hautausmaata ympäröi kirjallisten lähteiden perusteella kiviäitä ja tämä voisi olla aidan pohjustusta. Vanhojen karttojen perusteella kadun ja hautausmaan raja kulkee tässä ehkä kuitenkin hiukan idempänä.

5.2 Läntinen kortteli, tontti n:o 2 (vanha tontti n:o 107) = Hautausmaa ja kirkko

Pääkaivanto

Tällä tutkimusalueella (kartat 1-5, 14, 18-20; kuvat 18-273) piikattiin aluksi Unioninkadun ja Sofiankadun välinen linja. Suora kaivanto sijaitsi keskimäärin 1.2 metriä Senaatintorin korotetun osan eteläpuolella ajoradalla. Kaivannon leveys oli kaksi metriä yläosassaan ja 1.6 metriä alaosassaan. Kaivannon syvyys oli 1.4 metriä. Sitä syvemmälle jouduttiin menemään kaukojäähdytysputkien hitsauskohdissa ja muutaman kaapelilinjan alituksen kohdalla, mutta näissä kohdissa oli jo vain puhdasta hiekkaa. Arkeologisen mielenkiinnon takia kaivettiin muutama hauta ja luukuoppa kaivannon tavoitetason alapuolella.

Työt aloitettiin katukivien irrottamisella piikkauksella. Kivet kerättiin pois, jonka jälkeen katukivien alapuoliset jäiset hiekkakerrokset (yhteensä noin 40-50 cm) piikattiin. Jäinen kerros murennettiin vähitellen pieniksi paakuiksi koneellisesti ja käsin. Noin 17 cm korkeiden katukivien alla oli kivien laskuhiekka, sekoittunutta siltinsekaista hiekkaa tai ruskeanharmaata sekoittunutta hiekkaa. Hautaukset alkoivat näiden kerrosten alapuolelta. Tässä työvaiheessa yhdeksästä haudasta saadut vähäiset luut ja arkunkahvat otettiin talteen haudoittain (ks. kartta 1, haudat 1-9), jotka sijaitsivat jäisen kerroksen ja sulan hiekan rajalla. Haudat numeroitiin kronologisesti kuten myös haudat 15 saakka. Museossa sulatetuista paakuista kerättiin talteen luut, naulat ja arkunkahvat ja -helat, jotka luetteloiitiin luulistaan (**Liite 7**), löytöluetteloon (**Liite 5**) tai poistettavien metalliesineitten listaan (**Liite 6**). Luut haudattiin myöhemmin takaisin hautausmaahan kaivannon pohjatason alapuolelle uuteen kuoppaan kaivannon 40-41 metrien kohdalle muiden luiden kanssa.

Tämän jälkeen aiemmin kaivettu tutkimusalueen läntisin osa yhdistettiin yllämainittuun osaan SW-NE –suuntaisella kaivannolla Unioninkadun poikki. Pintakerrosten piikkauksen jälkeen kaivantoa kaivettiin lännestä itään päin kaukojäähdytysputkien tarvitsemaan syvyyteen saakka pienissä pätkissä. Kaivannon länsiosasta läheltä pintakerrosta ja melko sekoittuneista hiekoista löytyivät haudat 10 ja 11. Haudat ja luukuoppa 12-14 ja 16-26 olivat kaivannon pohjalla. Hauta 15 oli läntisessä etelään menevässä kaivannossa. Haudoista 1-15 otettiin talteen luita tai metalliesineitä. Haudoista 16-25, joista ei löydetty mitään, numeroitiin lännestä itään. Useat näistä haudoista olivat vain tummia läikkiä, joista puuttuivat jo arkkujen puuosat tai vainajien luut.

Muinaisen Läntisen korttelin tontti n:o 2:n eli hautausmaan noin 47.5 metriä leveä kortteli kaivannon 13.5-61.5 metrien kohdalla alkoi heti Unioninkadun liikenteenjakajan itäpuolelta karttatutkimuksen mukaan. Liikenteenjakajan kohdalla ja länsipuolella entisen Läntisen Kirkkokadun kohdalla oli puhdas hiekka lähellä katupintaa, missä vesijohtoputki tai muu myöhäisempi toimenpide ei ollut aiheuttanut häiriötä. Katurakenteita tai kiveyksiä ei kuitenkaan havaittu. Kadun ja hautausmaan rajalla oli tumma alue, joka voisi olla hautausmaan kiviaidan pohjustusta. Todennäköisesti hautausmaan raja on vasta tämän kohdan itäpuolella puhtaan hiekan kohdalla. Hautausmaan kiviaita on sijainnut kohdalla korkeammalla.

Yli yhden metrin päässä edellisestä tummasta alueesta itään alkoi hautaukset. Ne näkyivät pohjoisprofiilissa ja myös eteläprofiilissa selvärajaisina. Tumma hiekka painautui 80 cm syvemmälle luonnolliseen vaaleaan lajittuneeseen hiekkaan. Jälkimmäisen alla oli vielä länsiosassa 20 cm karkeaa ruskeaa moreenia ja 10 cm vaaleaa puhdasta hiekkaa.

Hautaukset näkyivät pohjoisprofiilissa tummanruskeina ohuina viivoina, jotka olivat puuarkkujen jäännöksiä. Luut näkyivät vaaleampina jäännöksinä. Haudoista oli säilynyt parhaiten pohjalaudat. Pohjalaudan päällä oli vainajista jäljellä vain heikosti luita. Kylki- ja päätylautoja oli vähemmän jäljellä. Kansilaudat näyttivät kokonaan kadonneen. Kansiksi sopivien päällä oli useimmiten luita, joten ne olivat pohjalautoja. Säilynyt hautauskerros oli länsiosassa 80 cm syvä. Läntisessä osassa hautauksia oli 3-5 kerroksessa ja ne olivat lähellä toisiaan syvyysuunnassa ja lomittain. Uudemmat hautaukset olivat rikkoneet vanhoja hautauksia. Profiilissa näkyi harvoin kokonaisia hautoja. Niiden koko oli silloin 1.60-1.70 metriä. Kaivannon pohjalla olleet haudat olivat kooltansa noin 1.80 metriä. Hautauksissa pystyi erottamaan hiukan erivärisiä hiekkoja eri hautausten tai hautauskerrosten kohdilla, mutta tarkempi erottelu oli vaikeaa. Hyvin karkean arvion mukaan pohjoisprofiilista pystyi erottamaan 85-90 hautausta. Kaivannon pohjalla hautoja oli 2-3 vierekkäin. Ne sijaitsivat hautausmaan syvemmän keskiosan kohdalla. Hautausmaan länsi- ja itäosissa puhdas hiekka tuli esiin jo ennen kaivannon pohjatasoa.

Kaivannon läntisessä osassa välillä 14-26 metriä oli erittäin runsaasti kaapeleita ja putkia. Kaapelit sijaitsivat kaivannon yläosassa ja putket olivat aina kaivannon pohjalla tuhoten vähintään noin metrin leveydeltä hautaukset. Väliin jäi 1.4, 3 ja 2 metrin kokoiset hautausalueet.

Sähkölinjan leveän betonisen suojarakenteen jälkeen (kaivanto 24-25.5 m) putkien ja kaapeleiden sekasotku loppui lähes kokonaan. Hautauskerroksen paksuus kasvoi täällä jonkin verran ollen 90-110 cm. Kaivannon 50.5 metrin kohdalla hautauskerros oli itään päin taas ohuempi, 70-80 cm. Hautausmaan keskiosassa oli haudattu yksinkertaisesti syvemmälle.

Kaivannon pohjalla 33.7-37.2 metrien kohdilla näkyi putki- ja kaapelisotkujen loputtua kolmen haudan (haudat 13, 16-17) ääriiviivat. Kaksi niistä meni profiilien sisään. Hauta 13 kaivettiin kahtena lohkona kerroskaivauksena pois, jolloin saatiin myös haudan poikkileikkaus. Puuarkku oli 180 cm pitkä, 40 cm leveä ja 20 cm korkea. Se kapeni hiukan jalkopäätä kohden. Hautausta varten oli kaivettu lähes arkun pituinen, mutta 60 cm leveä kuoppa. Pohjalautoja oli ilmeisesti kaksi, sillä laitimaiset olivat jo pystylautoja. Haudoista ei voinut puhua, sillä mustat kerrokset olivat enää millejä paksuja. Arkun pohjalla oli jäljellä hyvin vähän luita.

Pohjoisprofiilissa oli kaivannon 37-39 metrien kohdalla iso kivi, jonka kohdalla profiili oli tuhoutunut. Tämän kohdan itäpuolella oli kaivannon pohjalla 38-42.2 metrien kohdilla kolme hautaa (haudat 18-20). Niiden kohdalla oli 1.80-2.00 metrin pituiset tummat hiekat. Arkkujen seinälautojen yläpintoja näkyi vain 1.30 metrin pituudelta.

Hauta 18 kaivettiin kerroskaivauksena. Ruskean hiekan sisältä paljastuneen arkun kolmen pohjalaudan päältä pystyi erottamaan ihmishahmon; pääkallon kappaleita, leuan pieniä paloja, hampaita ja pitkiä sääriluita. Ne olivat käytännössä vain vaaleita

läikkiä, joita ei pystytty ottamaan talteen. Arkku oli pohjalautojen tasossa 1.8 metriä pitkä ja 40 cm leveä. Se kapeni hiukan jalkopäätä kohden, jossa oli pystylauta. Arkun sivuissa oli myös jäljellä pystyssä olevat laudat. Korkeutta haudalla oli vain n. 10 cm. Myös tätä hautaa varten oli haudan 13 tavoin kaivettu vain juuri arkun pituinen, mutta hiukan leveämpi (60 cm) kuoppa. Tämän ja haudan 13 pohjalaudat olivat samalla korkeudella eli 4.55 m mpy. Ensimmäisessä kohdassa kadun pinta oli korkeudella 6.15 m mpy ja toisessa 6.20 m mpy eli 1.60-1.65 metriä kadunpinnan alapuolella oli alimmat hautaukset.

Toinen suurempi poikkeama pohjoisprofiilissa ja itse kaivannossa oli kaivannon 42-46 metrien välillä. Kohdalla oli kaivannon pohjan tasolta alkava luukuoppa, jonka kolme sivua oli esillä. Kuopan leveys oli 2.2 metriä. Pohjois-etelä – suunnassa oli esillä 1.3 metriä, mutta kuoppa jatkui pohjoiseen. Syvyyttä tasapohjaisella kuopalla oli 30 cm. Se oli kaivettu valkeaan hiekkään.

Hiekkainen luukuoppa oli täynnä kokonaisia hyväkuntoisia luita, etupäässä pitkiä raajojen luita. Pääkalloja saatiin kuopasta 37 kpl ja ne painoivat 19,5 kg. Luita tuli yhteensä 123 kg. Arkunkahvoja oli kaikkiaan 36 kpl, kahva-heloja 10 kpl, heloja 5 kpl ja nauvoja 2 kpl. Niistä tallennettiin vain kaksi kahvaa ja yksi naula.

Luukerroksen päällä oli 30 cm paksu hiekkakerros, jossa oli hiukan luita. Yläpuolella oli louhituista kivistä muodostuva 50 cm korkea kerros. Sen päällä oli kolme metriä leveä ja 30-40 cm paksu savikerros ennen ruskeanharmaata sekoittunutta hiekkaa ja katukiviä. Sama kiveys näkyi myös eteläprofiilissa, sillä kiveys meni laajemmalle kuin kuopan pohjat rajat.

Luukuopan itäpuolella kaivannon pohjalla näkyi kahden haudan (hauta 22: leveys 37 cm, pituus 20 cm ja hauta 23: leveys 30 cm, pituus 40 cm) itäpäätt kaivannon 45-45.60 metrien välissä. Luukuoppa oli tuhonnut niiden länsiosat. Hautojen suunnat olivat muista poikkeavat, lähes NW-SE -suuntaiset. Samoin ylempänä pohjoisprofiilissa näkyi luukuopan takia tuhoutuneita hautoja. Luukuopan ja eteläprofiilin välissä oli hauta 21.

Kyseessä täytyy olla hautausmaan ja kirkon purun yhteydessä tehty kuoppa, johon on kerätty ilmeisesti hautakammioista luita. Luiden kunnan perusteella niiden on täytynyt olla muualla kuin maansisäisissä arkkuhautauksissa, joissa luut olivat kadonneet lähes kokonaan.

Luukuopan itäpuolella kaivannon 46-50.5 metrin välillä hautauksia oli profiilisissa 1.0 metrin paksuudelta ja kaivannon 50.5 metrin kohdalta lähtien 70-80 cm paksuudelta. Lännempänä on haudattu yksinkertaisesti syvemmälle. Hautauksia näytti olevan jopa viidessä kerroksessa. Profiileissa näkyi useita kalloja. Profiilissa oli jonkin verran rautaesineitä, lähinnä arkunkahvoja. Itäisimmästä hautauksesta löytyi kierrettyä kuparilankaa. Hautauskerroksissa oli enemmän pieniä tiilenpaloja.

Kaivannon pohjalla luukuopan takia tuhoutuneiden hautojen itäpuolella oli kaivannon 46.4-50 metrien kohdalla lähellä pohjoisprofiilia haudat 24-26.

Hautaukset loppuivat kaivannon 60 metrin kohdalla. Noin yhden metrin päässä kulkee Sofiankadun länsireunan eli siis myös suunnilleen entisen Itäisen Kirkkokadun

länsireuna. Eteläprofiilissa hautaukset loppuivat samassa kohtaa ja kaivannon 61.5 metrin kohdalla oli läpimitaltaan 50 cm kokoinen kivi hiukan tummassa maassa 80 cm:n syvyydessä maanpinnasta. Myös hautausmaan länsireunassa oli noin metrin levyinen haudoista vapaa alue. Näillä kohdilla ylempänä on voinut sijaita kirjallisissa lähteissä mainittu kivinen kirkkoaita.

Läntinen poikkikaivanto

Pääkaivannosta kaivettiin kaivannon 27-28.5 metrien kohdilta lounaaseen pienempi kaukojäähdytysputkikaivanto kohti Kiseleffin taloa. Kadunpinta laski vähän etelään päin (6.20-6.05 m mpy). W-E –suuntaisen kaukolämpöputkilinjan kohdalla kaivanto yhdistettiin edellisenä kesänä kaivettuun linjaan. Kaivanto oli 12.5 metriä pitkä, 1.4 metriä leveä ja 1,2 metriä syvä. Kaivannon itäprofiili piirrettiin.

Kaivannossa oli katukivien, niiden laskuhiekan ja silttipitoisten hiekkakerrosten (yht. 40-70 cm) alla 30-70 cm:n paksuudelta hautauksia. Kaivannon länsipäässä profiilin alaosassa oli muutamassa kohdassa puhdasta hiekkaa hautausten välissä.

Kuuden metrin kohdalla meni kaivannon poikki viistosti kolme melko syvällä olevaa kaapelia rinnakkain. Niiden eteläpuolella oli ylempänä lisää kaapeleita, mutta niiden täyttöhiekat menivät samalle tasolle, 90-100 cm syvyyteen, kuin edellisten kaapeleiden. Alla oli vielä 30 cm hautauskerrosta. Kaivannon 10 metrin jälkeen kaikki oli tuhoutunut vanhan kaukolämpöputkikaivannon ja edellisen kesän kaukojäähdytysputkikaivannon takia.

Hautauskerroksessa näkyi niin puuarkkujen osia kuin luita pohjalautojen päällä ja erikseen. Kaivannon ollessa SE-NE- suuntainen arkuista ei tullut ihan poikittaisleikkauksia vaan arkut tulivat esiin viistosti. Esille saadut haudat olivat 40 cm leveitä ja vain 5-10 cm korkeita. Täälläkään arkunkansia ei ollut näkyvissä. Hautauksia oli itäprofiilissa havaittavissa hiukan alle 20.

Löydöt

Hautausmaan alueelta otettiin talteen vain muutama mallikappale hauta-arkkujen eri kahva- ja helaryhmistä (KM 38879:1-14 ja 76)³⁰. Suurin osa (66 kahvaa/helaa, 7 naulaa) poistettiin löydöistä (Poistetut metalliesineet **Liite 6**). Tiukalle spiraalille kierrettyä, ohutta pronssilankaa tuli pohjoisprofiilin itäosan yhdestä haudasta. Langan lisäksi koristeessa on ohuita kapeita liuskoja samaa materiaalia ja liuskat on aseteltu ristikkäin, siten että ne muodostavat 'tähtikuvion'. Langan paksuus oli 0,5 mm. Samassa yhteydessä oli mahdollisesti tekstiiliä.

Muut löydöt olivat vähäisiä. Liitupiipunvarsi ja kivilavakeramiikkapala löytyivät pintakerrosten hautojen yhteydestä. Isosta luukuopasta tuli kaksi hautapaaden punertavaa hiekkakivistä palaa. Toinen oli reunapaksunnospala ja toisessa oli jälkiä kolmesta kirjaimesta. Ylärivillä oli E (tai F) ja N. Alarivissä oli vain vähäinen osa kirjaimesta, mahdollisesti F tai E. Lisäksi kuopasta tuli muutamia tiiliä, kattotiilien paloja ja ikkunalasien paloja.

³⁰ Löytöluettelossa Alue -osiossa oleva 2 tarkoittaa tonttia 2 eli hautausmaata. Koordinaatit ovat löytöalueen keskikoordinaatteja. Yhteydessä on hauta numeroineen. Muuta -osiossa on löytöjen sijainti pohjoisprofiilin Y-metrien kohdalla.

5.3 Itäinen Kirkkokatu

Itäisen Kirkkokadun alue oli noin 10 metrin levyinen suunnilleen kaivannon 61.5-71.5 metrien kohdilla (kartat 1, 5-6; kuvat 226-231, 240-241, 274-287 ja 430-431). Pääkaivannon pohjoisprofiilissa (kadunpinta 5.81-5.72 m mpy) ei ollut havaittavissa mitään merkkejä vanhoista katukerroksista. Nykyisten katukivien (17 cm) alla oli enimmäkseen 20 cm katukivien laskuhiekkaa ja harmaanruskeaa hiekkasilttiä ennen puhdasta koskemattomaa hiekkaa. Kadun itäreunalla oli kerroksissa vähäisiä vaihteluita kadun itäpuolella sijainneen rakennuksen purkamisesta johtuen tai uudemmissa kaivutöistä ja rakenteista.

Itäisen Kirkkokadun ja siis myös Sofiankadun keskilinjan kohdalle kaivettiin kapeampi ja matalampi **keskinen poikkikaivanto** kaukojäähdytysputkia varten pääkaivannon 65.3-66.2 metrien kohdilta etelään. Kaivannon eteläpää sijaitsi W-E – suuntaisen kaukolämpöputkien kohdalla. Täällä putket yhdistettiin edellisenä syksynä asenneltuihin Sunnin talosta tuleviin kaukojäähdytysputkiin.

Etelään kaivettu linja oli vain 1.05 m syvä, ylhäällä maanpinnalla 1.9 m leveä ja alhaalla pohjalla 1.3 m leveä. Pituutta kaivannolla oli 10.5 metriä.

Kaivannon profiileita ei piirretty, sillä niissä ei ollut mitään vanhoja kerroksia dokumentoitavana. Kaukolämpöputkien suojarakenteen kohdalla näkyi sitä varten kaivetun kaivannon muodot.

Kaivannon profiilien kerrostumien korkeudet otettiin kahdesta edustavasta kohdasta kaivannon länsiprofiilin pohjois- ja keskiosista. Ne (**havaintopisteet 4-5**) sijaitsivat kaksi ja viisi metriä etelään pääkaivannon eteläseinästä.

Havaintopiste 4 (18334.7/50149.8, 5.75 m mpy):

Katukivet	0-17 cm
Siltin ja pienien kivien sekainen hiekka (näyttää harmaalta jäätyneenä)	17-48 cm
<i>Vaalea kellertävänruskea hiekka, hieno</i>	48-85 cm
<i>Lajittunut hiekka/moreeni</i>	85-105 cm

Havaintopiste 5 (18331.7/50149.9, 5.73 m mpy):

Katukivet	0-17 cm
Vaaleanruskea siltin ja pienien kivien sekainen hiekka, vaaleita siltilissejä	17-41 cm
Pinnasta tummanharmaa kivetön hiekka, jonka alareunassa tumma ohut raita (nokinen?)	41-50 cm
<i>Luonnollinen vaalea hiekka, alaosa lajittunut</i>	50-98 cm
<i>Vaalea hiekka</i>	98-106 cm

Itäprofiilin pohjoispäässä, kulmassa, oli 80 cm syvä kivikuoppa, joka oli kuitenkin uudempi ilmiö. Yläosastaan se on ollut metrin levyinen. Lohkottujen ja luonnollisten kivien (läpimitta 10 cm) joukossa oli nokista hiekkaa ja silttiä.

Pääkaivannon pohjoisprofiilissa tämän poikittaisen kaivannon itäpuolella muutaman metrin päässä oli kaivannon 67-69 metrien kohdilla pieniä muutoksia kerroksissa. Kyseessä oli 60 cm:n syvyyteen, 20 cm normaalia syvemmälle, menevää kivistä likamaata.

Vastaavassa kohdassa eteläprofiilissa (**havaintopiste 6**) kolme metriä itään poikittaisesta kaivannosta suppilomainen kivikerros meni syvemmälle aina 90 cm:n syvyyteen. Sen alla oli pystyssä vielä 30 cm:n pituinen puu. Yläosastaan 66 cm leveä kuoppa alkoi katukivien alapuolisten kerrosten jälkeen.

Havaintopiste 6 (18336.9/50154.7, 5.68 m mpy):

Katukivet	0-18 cm
Karkea hiekka	18-30 cm
Siltinsekainen kova hiekka, sis. tiilihippuja, pieniä kiviä	30-42 cm
Pieniä kiviä, nokista maata, silttiä	42-90 cm
<i>Lajittunut hiekka</i>	<i>90-140 cm</i>

Kyseiset ilmiöt olivat mitä todennäköisimmin uudempia.

Hiukan edellisten kuopanteiden itäpuolella alkoi kaivannon 69.5-71.5 metrien kohdilla sijaitseva Itäisen Kirkkokadun itäpuolelta löydettyyn rakennuksen purkukerroksiin ulottuva tumma nokinen tiilenpaloja sisältävä hiekkakerros. Se oli 50 cm:n syvyydessä sijaitseva 5-10 cm paksu kerros, joka vahvistui rakennusta kohti. Sen alla oli puhtaita hiekka- ja moreenikerroksia. Täältä tuli kaksi fajanssiastian palaa (KM 38879:15).³¹

³¹ Alue -osiossa oleva IK tarkoittaa Itäistä Kirkkokatua.

5.4 Läntinen kortteli, tontti n:o 1 (vanha tontti n:o 109)

Tämä alue oli profiilissa näkyvien kerrosten perusteella noin 40.5 metriä leveä kaivannon 71.5-112.5 metrien kohdilla (kartat 1, 6-9, 17, 21-25; kuvat 288-447). Korttelin eteläsivun leveys oli kirjallisten tietojen perusteella vuonna 1776 43.3 metriä, mutta 1800-luvun alun kartan mukaan korttelileveys oli 40.7 metriä. Korttelin alueelle kaivettiin vain pääkaivanto muista alueista poiketen.

Tontin länsireunasta tuli esiin rakennuksen kellari. Sen esiintulosta oli saatu jo aiemmin viitteitä kerrosten vaihtuessa hiukan Itäisen Kirkkokadun itäreunassa. Kyseessä oli rakennuksen purkamiseen ja korttelin raivaamiseen liittyvät kerrokset, jotka vahvistuivat rakennusta kohden.

Vanhojen karttojen perusteella korttelin itäraja näyttäisi sijaitsevan Sofiankadun itäreunan kohdalla, mutta välillä hiukan idempänä ja välillä lännempänä. Kyseessä näyttäisi olevan vain noin metrin etäisyys. Löydetyn rakennuksen kellarin länsiseinä sijaitsi kuitenkin Sofiankadun itäreunan kohdalla, joka on pysynyt paikoillaan 1700-luvun puolivälistä lähtien kivirakennuksen ansiosta.

Rakennuksen sisällä ja sen itäpuolella oli ylimpänä katukivien, kivien laskuhiekan ja ruskean karkean hiekan kerros, joiden yhteispaksuus oli noin 30-40 cm. Sen alla oli selvä purkukerros: yhtenäinen ruskea hiekkakerros, jossa oli silttiä, nokea, laastia ja runsaasti tiilenpaloja. Se alkoi 60 cm rakennuksen länsipuolelta jatkuen koko korttelin läpi itään. Rakennuksen kohdalla se oli paksuimmillaan 1.2 metriä. Rakennuksen sisäpuolelle tehdyissä koekuopissa sen todettiin ulottuvan vielä rakennuksen kellarin lattiaan saakka eli 40 cm putkikaivannon pohjatason alapuolelle. Kerros sisälsi alaosassaan, kellarin kiviseinien yläpinnan tasosta lähtien, runsaasti pieniä kiviä ja koekuopissa laastia. Puhdas luonnollinen hiekka oli rakennuksen ulkopuolella kiviseinien yläpinnan korkeudella. Puhtaat hiekkakerrokset nousivat 50 cm ja 20 cm korkeammalle etäännyttäessä kiviseinistä.

Kokonaisleveydeltään 6.5 metrinen kellari oli sijainnut kadun varrella pitkittäin. Kellarin sisätilojen leveys oli 4.6 metriä. Kellarin länsiseinä sijaitsi 80 cm katupinnan alapuolella korkeudella 4.90 m mpy ja itäseinä 100 cm katupinnan alapuolella korkeudella 4.60 m mpy. Katu oli vastaavissa kohdissa korkeuksilla 5.68 ja 5.60 m mpy.

Pohjois- ja eteläprofiilissa ja tasossa näkyvät seinät olivat 70 cm ja 50 cm korkeita ja 60 cm leveitä putkikaivannon pohjan ollessa tavoitetasossa (4.10 m mpy). Myöhemmin tehtyjen koekuoppien kohdalla säilyneiden kiviseinien kokonaiskorkeudet olivat länsiseinän kohdalla 1.1 metriä ja itäseinän kohdalla 0.9 metriä. Laastikiviseinien kivet olivat lohkottuja. Muutamissa kivissä oli näkyvissä poranjälkiä.

Kummankin seinän viereen sisäpuolelle pohjoisprofiilin luokse kaivettiin 50-60 cm kokoiset koekuopat kellarin lattiatason löytämiseksi. Mukulakivinen lattia sijaitsi kellertävänruskeassa hiekassa noin 40 cm kaivannon pohjan alapuolella korkeudella 3.80 m mpy läntisessä **koekuoppa 1**:ssä. Itäisemmän **koekuoppa 2**:n hiukan alempana sijaitsevan kivilattian (3.70 m mpy) läpi kaivettiin vielä pieni koepisto. Noin

13 cm läpimittaisten kivien alla oli 20 cm likaista hiekkaa. Puhdas vaalea hiekka tuli vastaan korkeudella 3.40 m mpy.

Koekuoppia kaivettaessa hiukan pohjoisprofiilin sisältä paljastui muurattu kiviseinä molemmista koekuopista. Kellarin pohjoisseinä, ainakin tämän tilan, oli purettu lähes kokonaan. Vain alimmat kivet olivat säilyneet.

Rakennuksen sisäpuolelta raivauskerroksen tiilisotkukerroksen alta tuli löytöjä; liitupiippujen koristelemattomia varsipaloja, luuta, ikkunalasien paloja, lasipikarin jalka, lasipullon pohjapala, muutama pala uudempaa 1700-luvun fajanssikeramiikkaa, cafe au lait –posliiniastian suureunapala (sisäpinnalla kukkakoristelua, ulkopinta ruskea, 1720-luvulta lähtien), 1600-luvun Westerwald-astian pala, muutama punasaviastian palaa ja muutaman kattotiilien pala.

Kyseessä oli vuonna 1819 purettu rakennuksen kellari, jonka huutokauppa mainitaan kirjallisissa lähteissä.

Rakennuksen itäpuolella kaivannon 82 metrin kohdalle saakka kerrokset olivat melko yhtenäisiä. Katukivet (5.60-5.55 m mpy), niiden laskuhiekka ja ruskea karkea hiekka (muuttuu hienommaksi) muodostivat 30-40 cm paksun kerroksen. Niiden alla jatkui 60-70 cm paksu sama raivauskerros kuin kellarin sisällä. Se oli huomattavan nokinen alaosassaan. Sen alla oli 30-40 cm:n paksuinen luonnollinen harmaa hiekka (4.70 m mpy) ennen moreenia ja vaaleata hiekkaa.

Kaivannon 82 metrin itäpuolella tilanne muuttui. Katukivien (5.55 m mpy) alla oli nyt vain katukivien laskuhiekka enimmillään 10 cm paksuudelta. Alapuolella oli edelleen noin 40-60 cm paksu purkukerros, mutta nyt hieman vaaleampana (ilmeisesti pakkasen vaihtelusta johtuvaa).

Pohjois- ja eteläprofiilien keski- ja alaosissa oli näkyvissä laajoja kuopanneita. Kerrokset olivat olleet tietysti myös itse kaivannossa. Läntisin kuopanne kaivannon 82.5-87.5 metrien kohdalla oli yläosastaan yli viiden metrin ja alaosastaan kahden metrin levyinen. Kuopanneen yläosa (yläpinta 4.85 m mpy) muodostui nokisesta harmaasta hiekasta (1-25 cm), joka oli laastipitoinen. Sen alla oli 1-10 cm paksu nokinen tumma hiekka. Seuraavaksi oli 1-15 cm paksu voimakas hiilikerros ja sen alla jälleen yläpuolella ollutta nokista tummaa hiekkaa 30 cm. Alimpana kaivannon pohjatasolla (3.85 m mpy) pohjoisprofiilin luona puhdas hiekka alkoi tulla esiin, mutta eteläprofiilin kohdalla tumma maa jatkui vielä syvemmälle. Kerrosta ei kaivettu kaivannon tavoitetasoa alemmaksi.

Tämän kuopanneen itäosan alla kaivannon 84.60-87.80 metrin kohdalla oli yhtenäinen ruskeanharmaa likainen hiekka. Sen kolme metriä leveä yläosa oli korkeudella 4.55 mpy. Ympäristöstään täysin poikkeavassa kerroksessa ei ollut tiilenmuruja, kiviä, puita, löytöjä tai mitään viitteitä rakenteista. Kaivannon pohjalla sen ääriviivat näkyivät puolikaarena puhtaan vaalean keltaruskean hiekan ympäröimänä. Kohdalle kaivettiin 1.3 metriä syvä **koekuoppa 3**. Kerros jatkui melko yhtenäisenä harmaaseen pohjahiekkaan saakka 2.78 m mpy:n korkeudelle. Kyseinen kerros oli siis yhteensä 1.8 metriä korkea.

Seuraava kuopanne, joka oli länsiosassaan ensimmäisen kuopanneen hiilikerroksen alapuolella, sijaitsi kaivannon 87-97.8 metrien välissä. Sen kerrokset jatkuivat vielä kaivannon pohjan alapuolelle. Katukivien (5.51-5.48 m mpy), laskuhiekkojen ja raivauskerroksen alla oli vain hiukan yläpinnaltaan kuopalla olevat kerrokset: laastipitoiset ja tiilenpaloja (23.5x12.3x5.7 cm) sisältävät harmaanruskea, harmahtava tai tummanharmaa nokinen hiekka. Niitä oli kuopanneen keskiosassa yhteensä 80 cm.

Länsiosassa niiden alla oli itään laskeva voimakas hiilikerros (5-30 cm) ja uudelleen yläpuolella ollutta kerrosta (10-60 cm). Molempien näiden kerrosten ja edellisen kappaleen hiekkojen alla oli koko kuopanneen leveydeltä 20-80 cm paksu nokinen tumma hiekka. Kuopanneen länsiosassa profiilin viimeinen kerros oli likainen harmahtava hiekka (20 cm) ja itäosassa kuopanneen yläosan tapainen tiiliä, tiilenpaloja ja hiiltä sisältävä harmaa kerros (80 cm).

Kaukojäähdytysputkien syvemmän hitsauskohdan kohdalle kuopanneen keskikohtaan tehdyssä 70 cm syvässä **koekuoppa 4**:ssä puhdas vaaleanharmaa hiekka saavutettiin korkeudella 3.20 m mpy. Kuopanneen keskiosan alin kerros oli siis 80 cm syvä.

Edellä mainittujen kahden kuopanneen tummista maista otettiin runsaasti tiilimateriaalista talteen muutama tiili. Samoin otettiin talteen runsaasti kattotiilien paloja. Muita löytöjä oli melko vähän. Liitupiippujen varret olivat koristelemattomia. Vain kahdessa oli tekstiä: D. ALMQVIST STOCKHOLM ja toisessa D. A MQVIST. Kyseinen liitupiipputehdas oli ollut toiminnassa 1752-1760. Muutamat eläinten luut, ikkunalasien palat, punasaviastian jalkapala ja kylkipala, lasipullojen palat ja fajanssiastioiden palat muodostivat loput löydöt (KM 38879:16-48 ja 76-79).³²

Kaivannon 97.60 metrin kohdalta tilanne muuttui ratkaisevasti. Katukivien ja kivien laskuhiekan alla kaukaa lännestä alkanut raivauskerrokseksi luokiteltu kerros oheni 20-30 cm:n paksuiseksi. Sen alla oli luonnollisemman näköisesti kertyneitä kulttuurikerroksia. Lännessä oli 1.6 metrin levyinen vyöhyke, jossa päällimmäisenä oli hiili-, tiili- ja kivikerros (10 cm). Sen alla oli harmaa silttikerros (15 cm), jonka alaosassa oli nokea runsaammin. Alla oli horisontaalisesti ohut pitkä puu ja sen alla palanutta hiekkaa (15 cm). Alimpana profiilissa oli pitkästä aikaa puhdas oranssi hiekka korkeudella 4.60 m mpy. Se muuttui karkeaksi ruskeaksi hiekaksi alaspäin mentäessä. Kyseessä olivat vanhat tai luonnolliset kerrokset, joiden läpi länsipuolella oleva kuopanne oli kaivettu. Kaivannon pohja oli korkeudella 4.00 m mpy ja katu edellisen kuopanneen ja tämän kohdalla korkeudella 5.51-5.44 m mpy.

Edellä mainittu vyöhyke muuntui itään mentäessä. Ylin kerros jatkui laasti-, hiili- ja tiilipitoisena nokisena hiekkana kaivannon 100.8-101.7 metrien kohdilla sijaitsevaan tiilirakenteen yläosaan saakka, jonka yhteyteen ne kuuluivat. Tiilirakenteen yläpinnan korkeudella oli sen molemmin puolin myös muissa profiilissa vastaavat ohuet puu-, hiili- ja/tai tiili-laastikerrokset.

³² Löytöluettelossa Alue –osiossa oleva 1 tarkoittaa tonttia 1. Koordinaatit ovat löytöalueen keskikoordinaatteja. Yhteys –osiossa oleva Rak tarkoittaa tontin länsireunan rakennusta. Muuta -osiossa on löytöjen sijainti pohjoisprofiiliin Y-metrien kohdalla.

Pohjoisprofiilissa edellä mainitussa kohdassa sen alla oli harmaata hiekkaa, jossa oli palanutta puusilppua ja uudelleen horisontaalinen ohut puu. Kerroksen alaosa oli nokisempi. Tässä kerroksessa oli runsaasti erilaisia ohuita kerroksia. Se ei ollut verrattavissa läntisen vyöhykkeen vastaavalla korkeudella olevaan kerrokseen. Alimpana oli harmaita hiekkaa, joka oli sekaista lähellä poikittaista tiilimuuria. Länemmäksi mentäessä se muuttui puhtaaksi luonnolliseksi hiekaksi. Kaikki edellä mainitut, pois lukien puhdas hiekka, olivat nuorempia kuin länsipuolen vastaavan korkeuden kerrokset. Ne liittyivät itäpuolella olevaan laajaan tummaa maata sisältävään kuopanneeseen.

Kaivannon poikki meni noin 80 cm leveä tiilirakenne kaivannon 100.8-101.7 metrien kohdalla. Rakenteen yläpinta sijaitsi 70 cm kadunpinnan (5.44 m mpy) alapuolella korkeudella 4.76 m mpy. Tiilien asennon perusteella kyseessä oli pohjoiseen kaatunut/kaadettu rakenne. Laastia ja tiilimurskaa oli myös eteläprofiilissa tiilirakenteen yläpinnan molemmilla puolilla.

Tiiliä oli kahdessa kerroksessa pystyssä 40 cm paksuudelta. Tiilet olivat kooltansa 19x11x5-5.5 cm (mitat saatu eri tiilistä). Yleensä niistä oli esillä pääty. Tiilikerroksen alla oli paksumpi hiiltynyt puu, joka nousi eteläprofiilissa ohuempana tiilirakenteen yläpinnan tasolle.

Paksun puun alla oli ohut vaaleanruskea/harmaa hiekkakerros, joka paksuni eteläprofiilissa. Kyseessä oli mahdollisesti yksi aika-/pihataso. Sen alla oli jo pohjoisprofiilissa tavattu läntisempi ohut horisontaalinen osittain hiiltynyt puu, joka jatkui vielä eteläprofiilissa. Kyseessä oli todennäköisesti toinen aika-/pihataso. Puun alla oli kuten muissa profiileissa 10 cm paksu ruskea hiekka ja sen alla vahva palaneiden kivien kerros nokisessa maassa. Poikkiprofiilin eteläosassa kivikerroksen korkeus oli 40 cm ja se jatkui vielä kivikuopan syvimmissä kohdassa kaivannon pohjatason alapuolelle. Kivikerros oheni pohjoiseen ja länteen päin. Poikkiprofiilin pohjoisosassa sen alla oli harmaa hiekka, jonka seassa oli puusilppua ja nokea.

Heti tiilikerroksen alla ollut hiiltynyt puu jatkui tiilirakenteen yläpinnan tasolla eteläprofiilissa 1.5 metriä länteen päin ensiksi kaivannon pohjan kivialueen ja tumman alueen kohdalla. Täällä sen päällä oli laastimurskaa ja tiilipaloja ennen varsinaista raivauserrosta. Alla oli paksu vaaleanruskea/harmaa hiekka ennen jo pohjois- ja poikkiprofiilissa näkynyttä ohutta puurantua, ruskeaa hiekkaa ja kivikerrosta. Ylempi puu-laasti-hiilikerros jatkui kivikerroksen ja likaisen hiekan loputtua puhtaan hiekan päällä aina isoon kuopanneeseen kaivannon 97 metrin kohdalle saakka.

Tiilirakenteen itäpuolen poikkiprofiilissa tiilien alla oli ohut hiiltynyt alue ja alla noin 10 cm paksu vaaleanruskea/harmaa hiekka, mikä kapeni pohjoiseen päin. Sama kerros jatkui eteläprofiilissa paksunevana kerroksena itään päin kivikerroksen yläpinnan painuessa syvemmälle. Kerros oli samaa kuin tiilirakenteen länsipuolella. Sen alla oli ruskea hiekka ennen palaneiden kivien kerrosta, mikä jatkui tiilirakenteen alla ja sen itäpuolella noin 60 cm:n leveydeltä eteläprofiilin vieressä. Kivistä muodostui tasossa noin 1.6x1.6 metrin kokoinen alue kaivannon 100.4-102.2 metrien kohdille. Korttelin vanha itäraja sijaitsi vanhojen karttojen perusteella kaivannon 102.5-103 metrien kohdilla ennen kruunun omistuksen aikana tapahtunutta korttelin laajennusta itään.

Kivikerroksen itäpuolella oli viiden metrin leveydellä vahvasti nokista tummaa maata kaivannon 107-108 metrein kohdalle saakka. Sen jälkeen oli vielä kaksi-kolme metriä likaisempaa maata tai puhdasta hiekkaa ennen täysin puhdasta hiekkaa. Kerros jatkui myös noin 1.5 metriä tiilirakenteen länsipuolelle. Kaivannon pohjalla se ulottui eteläprofiilista kaivannon keskilinjalle. Sen pohjoispuolella kaivannon pohjatasolla ja samalla leveydellä oli myös tiilirakenteen länsipuolella alkanut likainen harmaa hiekka (kaivanto 100-107 m). Tumma maa on tämän kohdalla nousut ylemmäksi ja kaventunut. Pohjoisprofiilin alimmat tummat kerrokset ovat samaa kerrosta.

Harmaaseen hiekkaan ja tumman maahan kaivettiin kaivannon 103-103.4 metrien kohdille **koekuopat 5 ja 6** putkien hitsausta varten kaivettuun syvempään kohtaan. Pohjoisprofiilin luokse kaivettu kuoppa oli 60 cm syvä eli korkeudella 2.90 m mpy kun sen kaivaminen piti lopettaa seinien jatkuvan romahtamisen takia. Kerros oli silloin yhä samaa harmaata likaista hiekkaa, joka oli hyvin irtonaista.

Koekuoppa 6 eteläprofiilin kohdalla kaivettiin ensiksi tummaa maata 35 cm, jonka alta tuli esiin pohjoisen harmaa likainen hiekka (30 cm). Hiekassa oli erillisiä isoja kiviä, jotka pienensivät koekuoppaa. Kerroksen alla tummassa nokisessa maassa oli 2.50 m mpy:n korkeudella iso horisontaalinen puu, jonka läpi ei päästy kaivamaan.

Havaintopiste 7 käsitti koekuopan 6 ja eteläprofiilin tältä kohtaa.

Havaintopiste 7 (18338.4/50187.0, katu 5.40 m mpy):

Katukivet	0-16 cm
Kivien ruskea laskuhiekka	16-36 cm
<i>Tumma maa, tiilensekainen, laastia, hiiltä</i>	36-96 cm
<i>Erisävyisiä ruskeita hiekkvoja</i>	96-161 cm
<i>Erittäin nokinen kerros, harmahtavaa hiekkaa, hiiltä, puuta</i>	161-226 cm
<i>Ruskean harmaa hiekka</i>	226-276
<i>Tummanharmaa hiekka, kiviä seassa</i>	276-287
<i>Nokinen hiekka, puuta</i>	287-297

Harmaan hiekan ja nokisen hiekan yläpuolella näkyi pohjois- ja eteläprofiileissa tummia nokisia kivettömiä ja kivisiä ja tiilisiä kuoppia. Ne olivat yläosastaan 60-120 cm levyisiä. Useimmat niistä jatkuivat vielä kaivannon pohjan alapuolelle. Niistä lähti kaivannon pohjalla vielä tummia hiekka-alueita kohti varsinaista tummaa aluetta.

Yhtenäinen harmaa hiekka ja tumma maa loppuivat kaivannon pohjalla idässä noin kaivannon 107-108 metrien kohdille. Vielä kaivannon 109 metrin kohdalla oli sekoittuneita hiekkvoja. Pohjoisprofiilissa kaivannon 106-107 metrien kohdilla ja eteläprofiilissa metrin idempänä oli kiviä ja tiiliä käsittävät kuopat. Sitä ei pystytty konekaivettaessa havaitsemaan, oliko kyseessä yhtenäinen rakenne vai erilliset. Ne sijaitsevat kuitenkin hiukan eri linjassa verrattaessa korttelin pohjois-etelä – suuntaiseen itärajaan.

Kaivannon 107.5 metrin itäpuolella puhdas maa tuli esiin ollen vain 80 cm kadunpinnan alapuolella. Se päättyi niin etelä- ja pohjoisprofiileissa kaivannon 111.5-112.5 metrien kohdalla näkyviin kuoppiin. Pohjoisprofiilissa oli ruskeata noensekaista hiekkaa, tiilihippuja ja laastia. Kuoppa oli pohjoisprofiilissa 120 cm leveä ja 80 cm syvä. Tässäkään ei ole tietoa yhtyvätkö pohjois- ja eteläprofiilien kuopat kaivannon kohdalla.

Tämän jälkeen kerrokset muuttuivat aivan täysin, sillä tästä itään päin sijaitsi ennen Suurtori. Kohta vastaa vanhoista kartoista havaittua 1800-luvun alun korttelirajaa.

Tämän rajan kohdalta alkaa vielä itään päin pohjoisprofiilin alaosassa neljä metriä leveä ja 8-10 cm paksu savikerros kaivannon 116 metrin kohdalle saakka. Olisiko kyseessä vuoden 1760 laajennusalue, joka otettiin takaisin torialueeseen vanhojen karttojen perusteella 1790-luvulla? Savikerros nousee kuitenkin vähän rajalla olevan kuopan päälle viitaten nuorempaan aikaan.

Koko tiilimuurin itäpuolisella alueella edellisten kerrosten yläpuolella oli 30-70 cm paksu raivauskerrokseksi tulkittu ruskea hiekka, jossa oli silttikerroksia, nokista hiekka, tiilipaloja ym. Tämä koko korttelin alueella ollut kerros loppui kaivannon 112.5 metrin kohdalla eli entisen korttelin 1800-luvun alun itärajalla. Kaivannon 107.7 metrin kohdalla itään päin sen päälle ilmestyi uudemmat ruskea hiekka (10-20 cm) ja savikerros (6 cm), jotka jatkuivat Suurtorin puolella. Ylimpänä oli kivien laskuhiekka ja katukivet (5.44-5.38 m mpy).

Tiilirakennejäännöksen alta palaneiden kivien joukosta tuli sulanut lasipala, punasaviastioiden jalkapala ja kylkipaloja (mm. vati) ja kaksi isoa palaa hollantilaisen majolikavadin/lautasen pohjasta, jossa sisäpinnalla on sinistä maalauskoristelua (mm lintu kivellä kukkien ympäröimänä) tinalasituksessa (KM 38879:49-57).³³ Toisella puolella oli lyijylassitus. Astia ajoittuu 1620-40-luvuille.

Kivikerroksesta ympäröivästä laajasta tummasta hiekasta tuli löytöjä (KM 38879:58-69) myös jonkin verran. Liitupiippujen varsipaloja, ikkunalasien paloja, lasipullon suosa, vanhempi fajanssiastian pala ja punasaviastioiden (mm. tasapohjainen astiapala) paloja.

Tulkinta

Vaikuttaa siltä korttelin kohdalla on vanhat kulttuurikerrokset myllätty perusteellisesti tai poistettu kokonaan. Vanhoja kiinteitä rakenteita, luonnollisesti pitemmän ajan kuluessa kerrostuneita kulttuurikerroksia tai luonnollisia puhtaita hiekkakerroksia oli jäljellä vain vähän. Mitään pihakiveyksiä ei tavattu.

Ainoat varmat vanhat rakenteet ja kerrokset ennen vuotta 1819 olivat korttelin länsireunan rakennuksen kellari, kaivannon 101.5-102.5 metrin kohdalla kaivannon poikki menevä kaatunut tiilimuurijäännös ja siihen itä- ja länsipuolella liittyvät lähimmät tummat kerrokset.

³³ Löytöluettelossa Alue -osiossa oleva 1 tarkoittaa tonttia 1. Koordinaatit ovat löytöalueen keskikoordinaatteja. Muuta -osiossa on löytöjen sijainti pohjoisprofiilin Y-metrien kohdalla.

Aiemmin käsitellyn kellarin itäpuolella kaivannon 84.6-87.8 metrien kohdilla kaivannon pohjoisprofiilissa ja pohjalla oli mahdollisesti pyöreän kuopan osa, joka voi olla vanha kerrostuma. Yhtenäistä hiekkaa sisältävän kuopan funktio jäi kuitenkin epäselväksi. Kyseessä voi olla kaivoa varten kaivettu kuoppa, mutta kaivoon viittaavia rakenteita ei ollut tällä kohtaa. Pyöreähkön kuopan keskikohta sijaitsisi kuitenkin kauempana kaivannon pohjoispuolella, joten kaivon hirsikehikko voisi sijaita siellä.

Kellarin ja tiilirakennejäännöksen välissä ja pyöreän kuopan päällä olevat laasti-, tiili- ja hiilipitoisia hiekkamaita sisältävät kuopanneet liittyvät oletettavasti vuoden 1819 korttelin raivaukseen. Korttelin rakennusten huutokaupan jälkeen alue on raivattu ja jäljelle jäänyt puutavara ym on poltettu pois. Yläpinnastaan lähtien 70 cm ja 160 cm syvät kuopanneet ovat samanlaisia koostumukseltaan ja yhdellä kerralla täytettyjä. Ne on kaivettu vanhempien kerrosten läpi puhtaaseen hiekkaan saakka. Tällä tontilla puhdas hiekka on ylimmillään 80-90 cm katukiveyksen alapuolella. Molempien kuopanteiden, kellarin, tiilirakenteen ja sen itäpuolisten kerrosten päällä on korttelin raivauserroksi oletettu ja Senaatintorin pohjustukseksi tehty kerros.

Muita selityksiä, tosin hyvin epätodennäköisiä, kuopanteille voisi olla venäläisten ison vihan aikaisen linnoitusrakenteet. Karttojen perusteella linnoitteita ei ole sijainnut tällä kohdalla, mutta kartoissa ei kuitenkaan näy mahdollisia vallihautoja. Kuopanneet vaikuttavat kuitenkin nuoremmilta. Myös kerrosjärjestys viittaa nuorempaan aikaan.

Toinen epätodennäköinen selitys kuopanteille voisi olla armeijan puuhastelu/harjoittelu tontillaan vuodesta 1753 lähtien. Näistä ei ole kuitenkaan mitään tietoa kuten ei myöskään kruunun tontin kellareista tms.

1800-luvun alun kartoissa korttelin reunat etelässä, lännessä ja pohjoisessa on merkitty asuinalueeksi. Päävartio on merkitty korttelin itäpuolelle torille. Korttelin keskiosa ja itäosa on merkitty ”pihaksi”. Engelin maalauksissa kohdalla näyttäisi kasvavan isoja puita päävartion ja aidan takana. Liittyisikö kuopanneet mahdollisesti niiden poistamiseen ja torin kunnolliseen pohjarakentamiseen? Karttojen perusteella läntisempi kuopanne sijaitsi kuitenkin asuinkorttelialueella.

Kaivannon 100-108 metrien kohdalla oli noin kahdeksan metrin levyinen ilmiö, joka näyttäisi sijaitsevan enimmäkseen kaivannon eteläpuolella. Alue on kaivettu laajalta alueelta ja erilaiset kerrokset painuivat etelään päin syvemmälle. Ilmiön pohjaa ei saatu esille pienessä koekuopassa kaivannon eteläprofiilin vieressä, jossa kerrokset olivat paksuimmat. Alimmassa tummassa maassa oli puu ja sen yläpuolella harmaassa hiekassa oli irrallaan isoja lohkottuja kiviä. Päällä oli tummaa maata, jossa oli isoja hiilipaloja ja palaneita kiviä erityisesti tiilirakenteen kohdalla. Kerroksen päällä oli ruskea hiekka, jota oli paksummin eteläprofiilin kohdalla kivikerroksen yläpinnan painuessa syvemmälle. Joissakin kohtaa tämän kerroksen päällä oli puuta. Kyseessä voisi olla yksi aika-/pihataso. Sen päällä oleva harmaa hiekka tiilikerroksen alla on ilmeisesti jo toista aika-/pihatasoa.

Mistä tässä ilmiössä oli kyse? Se erosi koostumukseltaan täysin aikaisimmista kuopanneista. Kerros oli ilmiselvästi niitä vanhempi.

Kuopanneesta ei löydetty kellariseiniä tai muita rakenteita, vaikka kaivetut kerrokset jatkuivat vielä 2.50 metriä kadunpinnan alapuolella. Sen itäosassa oli pienet kivi-hiekka-tiilikuopat kaivannon 106-108 metrien kohdilla. Ne eivät vaikuttaneet rakennuksen kiviperustusten alimmilta kiviladelmilta eivätkä myöskään aidan paalunsijoilta. Nekin kuuluivat jotenkin tummaan alueeseen, sillä niistä lähti vielä kaivannon pohjallakin tummat hiekka-alueet pääalueeseen.

Olisiko kohdassa sijainnut 1600- ja 1700-luvun alkupuolella torin laidalla kellarillinen rakennus? Liittyisivätkö nyt nähtävät tummat ja harmaat maat venäläisten linnoitustöihin Ison vihan aikana, jolloin venäläiset purkivat linnoituksensa valleja varten mm. kellareita ja raivasivat kaupungin vuoden 1713 tulipalon jälkiä? Ison vihan jälkeen purettiin venäläisten linnoitus ja raivattiin pois sodan aikana rakennettuja taloja. Keramiikkalöydöt, etenkin majolika-vadin/lautasen palat, viittaisivat Iso vihaa edeltävään aikaan ellei peräti kaupungin perustamiseen 1640-luvulla ja kaupunkitulipaloon 1654..

Tumman alueen länsipään laaja palaneiden kivien alue sijaitsee korttelin vanhan rajan sisäpuolella, mutta suurin osa tummasta ja harmaasta hiekasta sen ulkopuolella 1700-luvun puolivälin jälkeen laajennetun tontin puolella. Tämä viittaisi että kyseessä ei olisi Isoa vihaa edeltävä ilmiö vaan sen aikainen tai jälkeinen ilmiö.

Ison vihan ja korttelin kruunulle joutumisen väliseltä ajalta kuten sen jälkeenkään korttelin rakennuskannasta tai toiminnasta ei ole paljon tietoa. Suuressa korttelissa on sijainnut vain joitakin rakennuksia kruunun ostaessa sen vuonna 1753. Kellarillinen päärakennus, joka purettiin pian, on voinut sijaita täällä torin puolella. Epäselvästi esitetyn selostuksen mukaan päärakennus myytiin vuonna 1760 ja sen tilalle/sijaan rakennettiin tiilinen päävartio. Kartan perusteella se oli koko korttelin itäreunan pituudella. Vanhasta päärakennuksesta jäi vain holvattu kellari jäljelle. Tämän rakennuksen on täytynyt sijaita vanhan tonttirajan länsipuolella eli palaneiden kivien linjan länsipuolella. Se on luultavasti sijainnut muualla kuin tässä kohtaa.

Uusi päävartio vuonna 1760 on rakennettu tumman alueen itäosan kohdalle ja itäpuolelle, jos se on toteutettu vuoden 1760 kartan mukaisesti.

1800-alussa kohta on ollut kartan perusteella rakentamaton. Korttelin kaakkoisnurkassa on sijainnut Etholenin kellarilla varustettu rakennus. Se on kuitenkin sijainnut liian kaukana, jotta kellarin rakentaminen tai raivaaminen olisi jättänyt jäljet tänne saakka.

Myös tiilirakennejäännöksen tulkinta on vaikeaa. Karttojen perusteella kohdalla on ollut 1800-luvun alussa korttelin sisällä rakennuksista vapaa puita kasvava tila. Koossa pysynyt tiilirakenne voi olla noin kuusi metriä eteläpuolella sijainneesta Etholenin puretusta päärakennuksesta, esim savuhormi, joka on kaadettu paikoilleensa. Kyseeseen voisi tulla myös vanhempi rakenne eli kruunun toinen, tiilinen, päävartio (noin 1760-1790-l.), joka on sijainnut kartan perusteella juuri tämän kohdan itäpuolella. Tiilirakenteen sijaintikorkeus sulkee pois vanhemmat ajoitukset kuten kauppias Myhrin kellarillisen päärakennuksen (-1760).

Kaivannon 107-109 metrien jälkeen puhdas maa nousee ylemmäksi ja kerrokset yksinkertaistuvat. Kaivannon 111-112.5 metrien kohdalla molemmissa profiileissa on syvemmät likamaakuopat, joidenka itäpuolella vanhoja ohuita horisontaalisia

kerroksia on vähän. Kohdassa oli korttelin vuosien 1790-1819 itäraja, jossa on ollut Engelin piirroksen mukaan puuaita torin laidassa. Sen itäpuolella voi olla vuosien 1753-1790 vielä leveämmän korttelin aluetta kolmen-neljän metrin leveydeltä savikerroksen perusteella. Todennäköisesti se on kuitenkin nuorempaa kerrosta; torin pintaa tai torikiveyksen pohjustusta viimeisen päävartion luona.

5.5 Suurtori

Suurtorin tutkimusalue oli 45 metrin levyinen (kartta 1, 9-29; kuvat 416-419, 448-574). 48 metrin pituinen pääkaivanto sijaitsi kaivannon 112-160 metrien välillä. Kaivanto oli suora Senaatintorin korotetun osan eteläpuolella aina sen kaakkoisnurkan kohdalle. Täältä kaivannon 135 metristä lähtien, suojatien itäreunasta, kaivettiin kaakkoon ja sitten suoraan itään vanhojen kaukolämpöputkien pohjoispuolella. Valtioneuvoston linnan lounaisnurkasta kaivettiin pienempi itäinen poikkikaivanto Katariinankadun pohjoispäähän.

Suurtorin itäisin osa oli jäänyt valtioneuvoston linnan länsisiiven alle 1820-luvulla. Vuoden 1995 tutkimuksissa torikiveyksestä tehtiin havaintoja siellä kuten myös Snellmaninkadulla valtioneuvoston linnan jalkakäytävän kohdalta. Vuonna 1998 torikiveystä löydettiin useammasta kohtaa Aleksanterinkadulta kaukolämpöputkikaivannosta.

Läntisen korttelin uuden itärajan kohdalta itään pääkaivannon 112.5-126 metrien suoralla osuudella profiileissa olevat kerrokset yksinkertaistuivat verrattuna läntisiin kerrostumiin. Puhtaat hiekkakerrokset; karkea ruskea moreeni, puhdas karkea hiekka ja vaalea hiekka olivat vain 70-80 cm:n päässä kadunpinnasta (5.37-5.29 m mpy).

Luonnollisten hiekkojen päällä oli torin länsireunassa seitsemän metriä pituudelta 4.70 m mpy:n korkeudella ohut nokinen hiekka, mahdollisesti vuoden 1654 tulipalokerros. Sen päällä oli yli kolmen metrin leveydeltä 6 cm:n paksuinen savinen hiekka aivan torin länsireunan kohdalla.

Palokerroksen tai suoraan puhtaan ja osin savikerroksen hiekan päällä oli tummanharmaata hiekkaa (14-20 cm), jossa oli seassa hiiltä, tiilenhippuja ja vähän silttiä. Yläpuolella oli 10-12 cm paksu Senaatintorin kiveyksen perustamiseksi tuotu ruskea hiekka, joka jatkui Suurtorin länsipuoliselle tontille kaivannon 108 metrin kohdalle saakka ollen savisen hiekan ja raivauskerroksen päällä. Sen päällä ollut ohut savikerros ulottui samoin entiselle itärajalle ja torin länsiosaan. Ylimpänä oli katukivien laskuhiekkaa 20 cm ja katukivet.

Suurtorin kiveyksestä ei ollut mitään merkkejä. Engelin vuoden 1816 akvarellissa näyttäisi siltä ettei kiveystä olisi koko torin alueella vaan ainoastaan Suurkadun ja pohjoisesta tulevan Hämeenkadun (ja itäpuolella?) kohdilla. Aikaisemmat kaivaukset ainakin osoittavat näillä kohdin olevan todellakin katukiveykset.

Edellä mainitut kerrostumat katkesivat kaivannon 126-128 metrien kohdalla pohjoisprofiilissa. Kaivannon pohjan poikki meni viistosti käytöstä poistettu ja johto- ja putkikartassa näkymätön NW-SE –suuntainen betoniputki. Yläosan ruskea hiekka katkesi myös putkikaivannon kohdalla. Tämän kaksi metriä leveän putkikaivannon jälkeen alkoi melkein heti laaja lähes 18 metriä leveä NW-SE -kaivanto, joka painui kaivannon pohjan alapuolella pysytellen siellä lähes Snellmaninkadun itäisiin raitiotiekiskoihin saakka. NW-SE -kaivanto muodostui ylhäältä alaspäin seuraavista kerroksista: ruskea hiekka (30 cm, hiiltä joukossa), tummanharmaa hiekka (30-40 cm, tiilihippuja, nokea), vaalea hiekka (10 cm), vaaleanharmaa hiekka (30 cm, tiilihippuja, hiiltä) ja syvemmissä putkien hitsauskohdassa ruskea hiekka (30 cm).

NW-SE -kaivannon länsipäästä **koekuopasta 7** pohjoisprofiilin vierestä puhdas maa löytyi 20 cm kaivannon pohjan alta noin 1.7 metriä maanpinnasta, mutta idempänä **koekuopasta 8** huomattavasti syvempää. Torin länsipuolisessa korttelissa jo esiintynyt yläosan ruskea hiekka oli NW-SE -kaivannon yläpuolella länsiosassa, mutta kerroksen katkaisivat ylempänä betoninen putki ja muoviset putket. Kerros jatkui vielä muutaman metrin kaapeleiden jälkeen kaivannon 135 metrin kohdalle.

NW-SE – suuntaan kääntyneen kaivannon pohjoisprofiilissa näkyi Senaatintorin varhaisemman tori- tai katukiveyksen tulevan esiin juuri loppuneen ruskean hiekan itäpuolelta kaivannon 136 metrin jälkeen korkeudella 4.81-4.88 m mpy. Katu sijaitsi tässä korkeudella 5.18-5.24 mpy. Siltinsekaisen hiekassa ollut kiveys sijaitsi hiukan ylempänä eli noin 40 cm katupinnan alapuolella. Profiilissa kiveystä oli esillä yli viiden metrin leveydeltä. Itäpäässä kiveys otettiin esiin tasossa 3x1 metrin alueelta. Kivet olivat läpimitaltaan 11-12 cm eli huomattavasti pienempiä kuin Suurtorin kiveyksessä käytetyt kivet. Kivien ylä- ja alapuolella olevat samalta näyttävien vaaleiden hiekkojen täytyy olla eriaikaisia.

Torikiveyksen kohdalla alempana pohjoisprofiilissa oli yli kolmen metrin leveydeltä ja 50 cm korkeudelta louhittujen kivien vyöhyke kaivannon poikki vaaleassa irtonaisessa hiekassa kaivannon 136-139 metrien kohdilla. Kivistä muodostui todellisuudessa 1.5 metriä leveä NNW-SSE – suuntainen kanava, joka meni viistosti pääkaivannon poikki. Osassa kivissä oli poran jäljet. Kivet kuuluivat todennäköisesti vanhaan harmaakiviseen viemäriin, joka oli täytetty/täyttynyt hiekalla. 90 cm kadunpinnan (5.24 m mpy) alapuolella olevat horisontaaliset litteät kivet olivat kattokiviä (4.35 m mpy) ja isommat kivet seinäkiviä, jotka menivät vielä kaivannon pohjatason alapuolelle. Koneellisesti kaivettaessa kyseessä näytti olevan vain kalliolouhintamateriaalilla täytetty kapea kaivanto, jonka kohdalta torikiveys esiintyi.

Tästä pitkälle itään kaivannossa oli syvälle erilaisia hiekkoja, jotka olivat melko vähän sekoittuneita. Ne olivat samanlaisia kuin kiviviemäriin länsipuolella. Snellmaninkadun keskellä länteen kääntyvien raitiotiekiskoparien välistä, kaivannon viimeisen W-E suuntaisen osan länsipäästä, puhdas hiekka tuli esiin **koekuopassa 8** vasta 236 cm maanpinnan alapuolella. Pian tämän jälkeen itäpuolella käytöstä poistettu kaasujohto, kaapelit, uudet viemärit ja vesijohto olivat tuhonneet vanhat kerrostumat.

Alue on ennen toria eikä siellä silloin ole ollut rakenteita. Samoin kohdalla ei pitäisi olla nykyisin mitään viemäri ym putkia näin syvällä. Kyseeseen tulee kaivantoon nähden hiukan viistosti mennyt käytöstä poistettu viemäri linja 1800-luvulta, jonka vuoksi sekoittuneita hiekkoja on leveällä kaistalla. Ne ovat tosin turhan leveällä alueella, sillä aikaisemmin tavatuissa kiviviemäreissä ei ole turhaan kaivettu paljonkaan viemäriin seinien ulkopuolelta. Toisena vaihtoehto voisi olla venäläisten linnoituksen edessä ollut vallihauta. Venäläisten ison vihan aikaisen linnoituksen muuri on mennyt samassa NW-SE – suunnassa aivan kaivannon koillispuolella. Kerrosten vaihteleva tiilihiukkas- ja hiilipitoisuus voisi viitata tähän suuntaan.

Kaivannon 143 metrin jälkeen pääkaivannon suunta muuttui. Se meni W-E – suuntaisena vanhan kaukolämpöputkikanavan pohjoispuolella viiden raitiotiekiskon alitse Valtioneuvoston linnan lounaiskulmaa kohti, jossa se yhtyi vuonna 2010

asennettuihin kaukojäähdytysputkiin. Kaivannon pohjoisreuna oli noin 4.3 metriä valtioneuvoston linnan lounaiskulman pohjoispuolella.

Kaivannon 147 metrin jälkeen kaivannon poikki meni profiilin alaosassa käytöstä poistettu kaasuputki, kaapeleita ja niiden jälkeen kaivannon pohjan alapuolella syvällä kaksi viemäriinjaa ja vesijohto N-S – suunnassa kaivannon 152 metrin kohdalle saakka. Niiden kohdalla kaikki vanhat kerrokset olivat tuhoutuneet kokonaan tai osittain. Tällä alueella sijaitsi sisempi länteen kääntyvä kisko ja ulompi itään kääntyvä kisko. Etelään menevä kisko oli pohjoisprofiilin kohdalla sisemmän itään kääntyvän kiskon kanssa vielä samoilla raiteilla. Kaikkien kiskojen alitse kaivettiin tunnelit itään ja länteen kääntyvien kiskoparien väliin tehdyistä kahdesta kuopasta ja kiskojen ulkopuolisista kaivannoista käsin.

Vesijohtokaivannon jälkeen kaivannon 152.2 metrin kohdalla itäisimmän raitiotiekiskon ja sen betoniperustusten alapinnan tasolla alkoi 6.7 metrin levyinen Suurtorin kiveys 50 cm nykyisen torikiveyksen alla korkeudella 4.50-4.40 m mpy. Siitä oli tasossa näkyvissä 2.60x0.60 metrin kokoisella alueella. Tasokaivausalueen eteläpuolella torikiveys oli tuhoutunut muinoin kaukolämpöputkikaivantoa tehtäessä 1960-luvulla(?) ja sitä korjattaessa vuonna 1998.

Kaivanto loppui valtioneuvoston linnan jalkakäytävän reunaan. Vanha katukiveys ja kerrokset loppuivat 40-60 cm ennen sitä sorakerrokseen, joka oli peräisin edellisen vuoden putkitöistä (ks. Aleksanterinkatu 2010).

Torikiveyksen kivet olivat läpimitaltaan erikokoisia, 10-30 cm. Ne erosivat aiemmin lännemmästä saadusta kiveyksestä huomattavasti. Lännessä kivet olivat tasakokoisia ja pieniä.

Torikiveyksen päällä oli nykyisen torin katukivien ja ohuen laskuhiekan (yht. 20 cm) alla oli 30 cm paksu vahvasti tiilimurskaa, laastia ja pikkukiviä sisältävä kerros. Sitä oli myös itäisen kiskon alla. Kerros on tulkittu valtioneuvoston linnan rakennustöiden kerrokseksi 1820-luvulta. Vastaava kerros ja vanhat torikivet oli löydetty jo vuosien 1995, 1998 ja 2010 tutkimuksissa tästä kohtaa.

Vanhat torikivet olivat karkeahkossa ruskeanharmaassa, vähän likaisessa hiekassa. Kiveyksen alla oli 20 cm harmaata hiekkaa. Alimpana ennen vaaleanharmaata puhdasta hiekkaa (1.00-1.10 metriä maanpinnan alapuolella) oli paikoitellen ohut tumma kerros ja kaikkialla ohut kellertävä hiekka/punaruskea hiekka. Ne olivat ilmeisesti vuoden 1654 palon jälkiä.

Itäinen poikkikaivanto

Pääkaivannon itäpäästä kaivettiin 15.5 metrin pituinen itäinen poikkikaivanto kohti Katariinankatua. Kaivanto meni aluksi hiukan lounaaseen päin kääntyen Aleksanterinkadun pohjoisosassa etelään kohti Sederholmin talon nurkkaa. Se oli kaksi metriä leveä ja 1.40-1.60 metriä syvä. Kadunpinta laski etelään hiukan (4.85-4.41 m mpy)

Kaivannon pohjoispäässä oli ensiksi noin kahden metrin leveydellä kaukolämpöputket, niiden betonisuojaukset ja kaivanto ja sen jälkeen erittäin runsaasti eri suuntiin meneviä kaapeleita ja putkia. Kaivannon oli alitettava myös neljä raitiotiekiskolinjaa.

Heti kaukolämpöputkien ja yhden kaapelin eteläpuolelta ja pohjoisimman raitiotiekiskon alta tuli alimpana esiin puhdas hiekka. Sen päällä oli yhden metrin syvyydestä korkeudella 3.90 m mpy punertava hiekka (palo) ja tumma nokiraita. Kyseessä on ilmeisesti alkuperäinen maanpinta ja vuoden 1654 palokerros.

Nokiraidan yläpuolella tai sen kohdalla oli isoja kiviä. Kiveyksen pinta oli 80 cm maanpinnan alapuolella (4.10 m mpy). Yläpuolella oli ruskeaa täyttöhiekkaa (20 cm) ja tiilimurskakerros (12 cm). Ylimpänä oli kiskojen sorakerros ja kiskot.

Kivikerros on Suurtorin vanha torikiveys, joka on painunut pääkaivannon pohjoisprofiilin kohdalta neljän metrin matkalla 30-40 cm syvemmälle. Vastaava ilmiö oli havaittu jo vuonna 1998. Muualtakaan ei löydetty toista Suurtorin torikiveystasoa samalla tasolla kuin pohjoisprofiilissa.

Yläpuolella oleva tiilimurskakerros on samaa mitä oli pohjoisprofiilissa Suurtorin kiveyksen päällä.

Alimmat punertava hiekka ja nokiraita tulivat esiin vielä katkelmallisena 50-100 cm leveinä alueina viiden metrin matkalla etelään päin 90-100 cm syvyydessä. Niiden yläpuolella olevat kerrokset ja muut kaivannon kerrokset olivat uusia putkien ja kaapeleiden täyttökerroksia.

Pohjoiseen kääntyvien kiskojen välistä tuli esiin noin 40 cm syvyydestä torikiveykseltä näyttävä kerros. Kivet olivat samalla syvyydellä kuin pääkaivannon pohjoisprofiilin kiveys. Kivet olivat harvassa ja osa eri korkeudella ja irtonaisia. Koska tämän kohdan molemmilla puolilla oli alempana syvällä W-E -suuntaiset putki ja betonikotelotunneli kyseessä täytyy olla irtokivet. Kyseiset kivet ovat varmaankin vanhoja torikiviä, jotka on siirretty oikeilta paikoiltaan pois jotakin putkikaivantoa tehtäessä.

Toinen mahdollisuus, hyvin epätodennäköinen, voisi olla että poikkikaivannon aiemmin havaittu torikiveys 80 cm katupinnan alapuolella olisi Suurtorin vanhempi torikiveys ja sen yläpuolella on ollut uudempi kiveys, jonka jäännöksiä jälkimmäinen kiveys olisi. Ensimmäisessä havaintokohteessa se olisi sijainnut tiilimurskakerroksen alapuolella kuten pääkaivannon pohjoisprofiilissa. Kivet olisi poistettu tästä kohtaa jostakin syystä.

Engelin akvarellissa vuodelta 1816 näkyy kuinka Suurtorin/Hämeenkadun ja Suurkadun rajalla tori ja katu kallistuvat huomattavasti muodostaen torin eteläosaan matalammalla olevan osan. Tämä viittaisi siihen että alin kiveys olisi ainoa Suurtorin torikiveys.

W-E – suuntaisten raitiotiekiskojen kohdalla pohjoisen linjan pohjoiskohdassa ei näkynyt vanhoja kerroksia. Eteläisen linjan alla syvällä meni iso vesijohtoputki.

Eteläisimmän kaivannon kohdalla Aleksanterinkadun eteläisellä ajoradalla oli vain kaapeleita ja kyseisen vesijohdon täyttömaita.

Löydöt (KM 38879:70-75) olivat vähäisiä Suurtorin alueelta. Alueen keskeltä pohjoisprofiilista vanhojen ja uusien täyttömaiden rajalta tuli tummasta hiilisestä hiekasta kattotiilen pala, liitupiipun kantapala ja lasipullon kaula. Idempää vanhojen torikiveyksien alueelta tuli kiveyksen päältä kavisavikeramiikkapala ja liitupiipun pala vanhan torikiveyksen korkeudelta.³⁴

³⁴ Löytöluettelossa Alue -osiossa oleva Stori tarkoittaa Suurtoria. Koordinaatit ovat löytöalueen keskikoordinaatteja, paitsi löytöjen :70-71 ovat tarkkoja koordinaatteja. Muuta -osiossa on löytöjen sijainti pohjoisprofiilin Y-metrien kohdalla.

6. TUTKIMUSTEN TULOKSET

Vuoden 2011 alussa Senaatintorin kaukojäähdytysputkikaivannon kaivamisen yhteydessä tehtiin Helsingin kaupunginmuseon toimesta havaintoja Helsingin 1640-1820-lukujen kerrostumista.

Senaatintorin läpi kaivettiin 160 metriä pitkä, 1.6 metriä leveä ja 1.4 metriä syvä W-E suuntainen kaivanto ja siitä kolme matalampaa poikkikaivantoa etelään. Läntisen ja keskisen poikkikaivannon eteläpuolille oli tehty jo edellisenä vuonna Aleksanterinkadulle Kiseleffin ja Sunnin taloista vastaavat kaivannot. Itäisen poikkikaivannon eteläpäästä jatkettiin kaivantoa Katariinankatua pitkin etelään vuoden 2011 kesällä.

Kaivannon länsipää sijaitsi Unioninkadulla entisen Läntisen Kirkkokadun ja sen länsipuolella sijainneen asuinkorttelin itäreunalla. Tontilla kaikki vanhat kulttuurikerrokset olivat tuhoutuneet. Paikalla oli vain ohut kerros raivauskerrosta 1810-1820-luvuilta Unioninkadun pohjustukseksi. Läntisen Kirkkokadun rakenteista ei ollut säilynyt mitään.

Läntisen Kirkkokadun ja nykyisen Sofiankadun linjalla olleen Itäisen Kirkkokadun välissä oli sijainnut kaupungin hautausmaa 1640-luvulta lähtien. Hautausmaahan lopetettiin vuoteen 1790 mennessä. Senaatintoria rakennettaessa ensiksi hautausmaa raivattiin 1810-luvun puolivälissä ja viimeiseksi kirkko purettiin vuonna 1827.

Kaivannon länsipään hautaukset olivat tuhoutuneet melko paljon vierekkäin sijaitsevien putkien ja kaapeleiden takia. Hautausmaan keski- ja itäosissa ei sen sijaan ollut putkista johtuvia häiriöitä. Kaivannon keskisyvyys oli 1.40 metriä ja pohjalla oli jo tällöin puhdas hiekka hautausmaan länsi ja itäosassa. Hautausmaan keskiosassa kaivannon pohjalla oli vielä viimeinen hautauskerros.

Hautauskerros oli 70-100 cm paksu. Yläpuolella oli noin 40 cm uudempia hiekkokerroksia ja katukivet ja alapuolella 0-20 cm puhdasta hiekkaa. Hautaukset olivat lähellä toisiaan syvyyssuunnassa ja lomittain. Niitä oli paksuimmissa kohdissa 4-5 kerrosta.

Perinteen mukaan hautausmaa sijaitsi pari kyynärää (=n. 1.2 m) silloisten katujen yläpuolella. Hautausten yläkerrokset on siis mahdollisesti raivattu pois 1810-luvun alussa. Tosin samoin mainitaan hautauksia olleen vain kolme kerrosta.

Hautauksia laskettiin olevan pohjoisprofiilissa suunnilleen 85-90 kpl. Eteläprofiilissa oli vastaavanlaisesti hautauksia. Kaivannon pohjalla oli hautauksia 2-3 riviä.

Vainajat ja puuarkut olivat heikosti säilyneitä. Vain pätkät ja isommat luut olivat säilyneet. Esinelöydöt olivat vähäisiä: arkkujen kahvoja ja nauvoja.

Kaivannossa oli luukuopaksi nimetty matala rakenteeton kuoppa, joka oli täynnä pätkäluuja (37 kpl) ja etupäässä raajojen isoja luita. Yhteensä luita oli 143 kg. Kaikki luut olivat säilyneet erinomaisesti. Kyseessä täytyy olla samaan paikkaan

hautausmaata ja kirkkoa purettaessa hautakammioista kerättyjä luita. Luut eivät muuten olisi voineet olla niin hyvin säilyneitä.

Hautausmaan länsi- ja itäosissa oli metrin levyiset alueet ilman hautausta. Paikalla on luultavasti ollut kirjallisissa lähteissä mainittu kivinen aita ylemmissä kerroksissa.

Itäisestä Kirkkokadusta ei saatu mitään havaintoja. Kadunpinta on voinut sijaita nykyisen kadun korkeudella. Katulinjan sijainti ja leveys on vanhojen karttojen perusteella vaihdellut vain vähän.

Itäisen Kirkkokadun itäpuolella sijaitsi ennen asuinkortteli, joka muutettiin kruunun päävartion ja kaupungin komendantin tontiksi/kortteliksi vuonna 1753. Korttelin eteläosa palautui asuinkäyttöön jo 1760-luvulla.

Tontin länsireunalta kadun varrelta löytyi vähän yli kuusi metriä leveän rakennuksen kellari. Kellarin seinät oli lohkokivistä muurattuja. Kellarin lattia oli mukulakivinen noin kaksi metriä nykyisen maanpinnan alapuolella. Rakennus oli purettu vuonna 1819 kun tämä tontti raivattiin Senaatintorin rakentamisen takia. Sen päällä ja koko tämän korttelin alueella oli 30-150 cm paksu raivauskerros edelliseltä vuodelta. Sen päällä oli katukivet ja niiden laskuhiekka.

Kellarin itäpuolella oli raivauskerroksen alla leveä vyöhyke sotkuista maata. Kohdalla oli kaksi nokimaata, tiiliä ja hiilikerroksia sisältäviä leveitä kaivannon läpi meneviä ”kuopanneita”. Puhtaaseen hiekkaan saakka kaivetut kuopat näyttivät olevan peräisin vuoden 1819 tontin raivausta. Toisen kuopan alla oli osa mahdollisesti vanhaa kaivoa varten kaivetusta kuopasta. Kaivo näyttäisi sijaitsevan kaivannon pohjoispuolella.

Edellisten kuopanneiden itäpuolelta tuli esiin muutamien metrien pituudelta poikkeuksellisesti vanhoja kerroksia ennen kaivannon poikki menevää kaatunutta tiilirakennetta ja sen alla ollutta laajaa harmaata ja tummaa hiekka-aluetta. Ne erosivat selvästi aiemmista tummista kerroksista.

Tumma maa oli tontin vanhempaa kerrostumaa luultavasti Ison vihan ajalta vähäisten löytöjen perusteella. Tosin tumma-harmaa alue sijaitsee osittain korttelin alueella ja osittain aina vuoteen 1760 Suurtoriin kuuluneella alueella. Tämä viittaisi että se kuuluisi mahdollisesti vasta tähän aikakauteen. Mistä tässä oli kyseessä jäi avoimeksi kysymykseksi. Tummassa maassa ei löytynyt rakenteita. Pieniä palaneita kiviä oli tontin puoleisessa tummassa maassa.

Tumman maan päällä oli puu- ja hiekkakerrosten erottamana kapea tiilirakenteen jäännös, joka voisi olla tämän kohdan itäpuolella eli vanhan tontinrajan itäpuolelle vuonna 1760 rakennetun ja 1790-luvulla puretun tiilisen päävartion rakenteita tai tontin etelälaidassa sijainneen yksityisen rakennuksen vuoden 1819 raivausjäännöksiä (savuhormi?). Se sijaitsee melko ylhäällä ja kohdassa, jossa ei 1800-luvun alussa ollut rakennuksia karttojen perusteella.

Tontti laajeni vanhan kartan perusteella noin 13 metriä itään torille 1760-luvulla uuden tiilisen päävartion rakentamisen takia. Tämän laajennuksen itäisin osa erottuu ehkä savikerroksena profiileissa.

Myös vuonna 1790 tapahtunut tontin 2.5-3 metrin kaventaminen uuden päävartion rakentamisen yhteydessä näkyy profiileissa. Tontin uusi itäraja näkyy erittäin selvästi profiileissa vuoden 1819 raivauskerroksen loppumisena ja viimeisenä kuopanneena ennen Suurtorin/Senaatintorin ohuempia ja suoraa kerroksia.

Tämän tontin itäpuolella sijainnut Suurtori näkyy selvästi profiileissa. Kerrokset ovat vähäisiä ja suoraa. Puhdas maa sijaitsee huomattavan korkealla. Alimpana kulttuurikerroksista on palanut hiekka ja nokikerros (vuoden 1654 tulipalo?). Lännessä sen yläpuolella oli edellä mainittu ohut savikerros ja idempänä ruskea hiekkakerros, joka sisälsi tiilipaloja ja hiiltä. Vanhoja kerroksia oli vain 20 cm. Päällä oli jo läntisen tontin itäosista raivauskerroksen päällä sijainnut tasalaatuinen ruskea hiekka, joka oli jo Senaatintorin kerroksia.

Suurtorin valvonta-alueen keskiosassa oli 1800-luvun kiviviemäri ja sen itäpuolella Snellmaninkadun raitiotiekiskojen kohdalla uudet kaasuputki, viemäriputket, vesijohto ja kaapelit. Kiviviemäriin länsipuolella oli alkanut itään päin syventyvä kaivanto, joka voi olla kiviviemäriin kaivantoa. Se olisi silloin kuitenkin poikkeuksellisen leveä. Kyseessä voisi olla venäläisten Ison vihan aikaisen linnoituksen lounaismuurin edessä ollut vallihauta. Syvimmillään se oli 2.40 metriä syvä, joka olisi myös turhan syvä kiviviemäriä varten. Hiekkakerrokset vaikuttavat melko yhtenäisiltä sisältäen hiiltä melko runsaasti.

Itäisimmän raitiotiekiskon alla alkoi Suurtorin kiveys. Kiveystä oli jäljellä 6.70 metrin pituudelta. Samasta kohtaa oli jo 1995, 1998 ja 2010 löydetty torikiveystä. Itäisessä poikkikaivannossa löydettiin kiveystä huomattavasti syvempää. Vastaava oli todettu jo aiempina vuosina. Engelin maalauksessa vuodelta 1816 tässä näkyisi olevan syvempi kohta.

Esinelöydöt eivät olleet runsaita. Hautausmaan arkunkahvat ja naulat olivat suurin ryhmä. Suurin osa näistä haudattiin takaisin hautausmaahan kuten myös kaikki kerätyt luut.

Senaatintori 2011 valvonta toi jälleen lisää tietoa alueen kulttuurikerroksista ja rakennuskannasta. Ne täydensivät alueelta aiemmin saatuja havaintoja. Valvonta-alueella melkein kaikki asuinkorttelialueet ovat valitettavasti tuhoutuneet 1810-20-lukujen raivaustöissä. Hautausmaan hautauskerros on säilynyt enimmäkseen, mutta vainajat ja arkut ovat erittäin huonossa kunnossa. Katujen kohdalta vanhat kiveykset olivat tuhoutuneet kuten myös Suurtorin kohdalla. Vain torin itälaidassa kiveyksiä oli jäljellä.

HELSINGISSÄ 12.1.2012

Markku Heikkinen

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

ARKISTOT

Helsingin kaupunginarkisto (HKA)

Berndt Aminoffin kokoelma
Tonttihiliallinen kortisto

Helsingin kaupunginmuseo (HKM)

Kuva-arkisto

PAINAMATON KIRJALLISUUS

Aarnio, Minna 1995: Ulrika Eleonoran kirkko. Selvitys. Helsingin kaupunginmuseo.

Linnamies, Olavi 1968: Kolme vuosisataa Burgman-suvun vaiheita. Kopio Sukututkimusseuran niteestä. Helsingin kaupunginmuseo

Mökkönen, Teemu: Helsinki – Helsingfors. Kaupunkiarkeologinen inventointi. Museovirasto. Rakennushistorian osasto. 2002.

Nylund, Lotta 2010: Status- och maktmanifestation i en stad förändring. Ägandet av hus och gårdar vid Stortorget och Stora gatan i Helsingfors 1707 till 1789. Seminarieuppsats. Helsingfors universitet. Institutionen för filosofi, historia, kultur- och konstforskning. Lärostolen för historia. 15.4.2010.

Poutanen, Päivi: Elämää kaupungissa. Burgmanin kauppiaalveljesten sosiaalinen ja fyysinen ympäristö 1600- ja 1700-lukujen vaihteen Helsingissä. Suomen ja Pohjoismaiden historian pro gradu –työ 10.11.2000.

KIRJALLISUUS

Aminoff, Berndt – Pesonen, Leo A. 1992: Helsingin kadunnimistön synty ja kehitys vuoteen 1946 mennessä. –Helsingin kadunnimet. Helsingin kaupungin julkaisuja 24. Helsinki.

Ericsson, Erns, 1939: Kungl. fortifikationens historia IV:3. Stockholm.

Hornborg, Eirik 1950: Ajanjakso 1721-1809. Helsingin kaupungin historia II. Helsinki.

- Impola, Sirkka 1987: Vanhan kirkon varjossa. Ulrikan kirkkomaalta Vanhaan kirkkopuistoon. Helsinki.
- Lindberg, Carolus – Rein, Gabriel 1950: Asemakaavoittelu ja rakennustoiminta. - Helsingin kaupungin historia III:1. Ajanjakso 1809-1875. Helsinki.
- Merisalo, Tiina, 1996. Sederholmin kivitalo. Porvaritalon vaiheita hyödyn ajalta 1900-luvulle. - Narinkka 1995. Helsingin kaupungin museo.
- Möller, Sylvi 1968: Ulrika Eleonoran kirkko. Helsinki-Seuran vuosikirja. Helsinki.
- Pehkonen, Marja 2008: Hauraita muistoja Helsingin hautausmailta. - Narinkka 2008. Helsingin kaupungin museo.
- Ruuth, Martti 1951: Seurakunnat. –Helsingin kaupungin historia III:2. Ajanjakso 1809-1875. Helsinki.
- Stenius, Olof (toim.)1969: Helsingin asemakaavahistoriallinen kartasto. Helsinki.
- Suolahti, Eino E. 1950: Ensimmäinen Vironniemen Helsinki.- Helsingin kaupungin historia I. Helsinki.
- Åkerman, Birger 1937: Bouppteckningar i Helsingfors stad 1679-1808. Suomen sukututkimusseuran julkaisuja XIII. Helsinki.

KARTAT

Helsingin kaupunginarkisto (HKA)

Plan-Ritning öfver Helsingfors Stad. Sådan den befants efter Eldsvådan d, 17 November 1808. Wahlberg O.N., Silvan, A., Ekwall, J.V. 1809. XIV-17.

Ruotsin valtionarkisto

Geometrisk Grundritning Öfwer Stapel Staden Helsingfors i Nyhland och alle des tillhörige åkrar afmätta ANNO 1696 af Sahl Lars Forssell renoverat och beskrefwen Anno 1707. Ruotsin valtionarkisto. Signum: Länträt. lev. 1892. Nr 27 (Kartavd. m. format)

Ruotsin sota-arkisto

Geometrisk Carta Öfwer Belägenheten af Helsingfors, jemte de derstädes af Ryssarne anlagde Defensions Wärck. 1721. Kopioinut Johan Cronhielm. Ruotsin sota-arkisto. Signum IX nr 99.

Proiect Öfwer Helsingfors Stads Anläggning. Axel Löwen 1723. Ruotsin sota-arkisto. Signum: IX nr 1.

Relationsritning. Plan af Ullricasborg och Broberget samt Helsingfors stad, Allekirjoittaneet A. Ehrensvärd ja F.W. Hoppe 1752. Ruotsin sota-arkisto. Signum: IX nr 51.

Geographisk Charta öfwer Helsingfors Stad Med dess närmaste belägenhet. A. E. Gete 1763. Ruotsin sota-arkisto. Signum: IX nr 57.

General Plan till en Fästning och Place d`Armes anläggande på Fasta Landet wid Helsingfors Stad tillika med Brobergets befästande. Ruotsin sota-arkisto. Signum: IX nr 67.

Kansallisarkisto

Plan Karta öfver Helsingfors Stad År 1820. Anders Kocke. Hels. 158, 55 M 8/päällä.